

Людзьмі звацца! —
Янка Купала

Літаратура і Мастацтва

ВЫХОДЗІЦЬ 3 1932 г.

ШТОТЫДНЁВІК МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

Пятніца, 2 лістапада 1990 г. № 44 (3558) ● Цана 10 кап.

УНУМАРЫ:

БЕЛАРУСКІ ШЛЯХ

ПРЭМ'ЕРА РУБРЫКІ

3, 14—15

Ёсць ужо і Цэментагорск

З ПОШТЫ «ЛіМа»

4

А МЫ УСЁ «РЫЕМ ДОЛ ДЛЯ КАПІТАЛА»...

ПАЛЕМІЧНЫЯ НАТАТКІ
КРЫТЫКА

6—7

КАНЧУРЫК РОБІЦЬ ВЫБАР

ЛІМАУСКІ ДЭБЮТ
ПРАЗАІКА

8—9

Я СПЯШАЮСЯ, Я БЯГУ...

НАРЫС
ПРА АПАНТАНАГА
ЧАЛАВЕКА

13

Мікола ПРАКАПОВІЧ

ДЗЯДЫ

Заблытаны шляхі,
і вочы засціць дым...
Быў вольным гэты край,
распята чужакамі.
Праз горкія гады
вяртаюцца Дзяды,—
ВЯРТАЕЦЦА НАША

ПАМЯЦЬ.

На нерушы снягоў
кывавяцца сляды...
Усталі пад штандар
нашчадкі касінераў.
Праз горкія гады,
вяртаюцца Дзяды,—
ВЯРТАЕЦЦА НАША
Бясконцы калаўрот
нянавісці, дзяльбы...

ВЕРА.

Я ў вочы зазірну
і ў іх пазнаю брата.
Праз горкія гады
вяртаюцца Дзяды,—
ВЯРТАЕЦЦА НАША

ЗАЎТРА.

І свеціцца далонь
у прыцемках бяды...
Радзіму захінем
гарачымі рукамі.
Праз горкія гады
вяртаюцца Дзяды,—
ВЯРТАЮЦЦА РАЗАМ З НАМІ.

Гэты здымак фотакарэспандэнт А. Кляшчук зрабіў на Дзяды ў Курапатах летась.

Дзяды-90 (санкцыянаваны мітынг-рэквіем) абудуецца заўтра. 3 лістапада, у мінскім парку Чэлюскінцаў. Збор удзельнікаў ля аднайменнай станцыі метро ў 14 г. А 19 г. у Доме літаратара пройдзе памінанне Дзядоў-продкаў

«АПОШНІ ПАРАД НАДЫХОДЗІЦЬ...»

Насустрэч 73-й гадавіне Вялікага Кастрычніка

Набліжаюцца кастрычніцкія свята, якія ў нас па традыцыі адзначаюць у лістападзе. Будзьце адзначыць і сёлета. Еле — як? Вось ужо некалькі тыдняў уважліва сачу за газетнымі паведамленнямі на гэты конт і міжволі згадваю песню пра легендарны крэйсер «Вараг»...

Што пішуць газеты? У Таджыкістане, напрыклад, урачыстасці пройдуць традыцыйна, з ваенным парадом і дэманстрацыяй працоўных, а ў Эстоніі 7 лістапада афіцыйна, на дзяржаўным узроўні, адзначацца не будзе. У сталіцы Азербайджана святкаванне Вялікага Кастрычніка адмяніў ваенны камандант горада. Прэзідэнт СССР выдаў указ аб правядзенні ваенных парадаў у Маскве, сталіцах саюзных рэспублік, іншых гарадах, дзе знаходзяцца штабы ваенных акруг і флатаў, а таксама ў Ленінградзе, савецкія ўлады якога, праўда, лічаць правядзенне парада немэтазгодным. У Львове парад адбудзецца, але не ў цэнтры гора-

да, а каля штаба Прыкарпацкай ваеннай акругі. У Латвіі таму, хто 7 лістапада не выйдзе на працу, па ўсім відаць, запішуць прагул. З'езд «Дэмакратычнай Расіі» выступіў з прапановай абвясціць гэты дзень днём памянання ахвяр камуністычнага тэрору і масавага прымірэння. Сакратарыят ЦК КПСС заклікаў «захаваць жывую душу лістападаўскай урачыстасці: яе аб'ядноўваючую скіраванасць, дух салідарнасці і інтэрнацыяналізму». Савет Міністраў краіны перанёс выхадны дзень — «з мэтамі стварэння спрыяльных умоў для адпачынку працоўных і рацыянальнага выкарыстання працоўнага часу»...

Як бачым, уся краіна рыхтуецца сустрэць Кастрычнік. Так ці інакш, вядома. Варыянтаў сёлета багата, як ніколі: свята дзяржаўнае ці антыдзяржаўнае, партыйнае — антыпартыйнае, нацыянальнае — антынацыянальнае і г. д. Хочаш — радуйся, хочаш — смуткуй. Зрэшты, не падабаецца — не адзначай.

Але, мяркую, увечары 7 лістапада ўсё ж будзе знойдзены кансенсус і ўсталюецца менавіта тая атмасфера, якая робіць усе нашы свята падобнымі на Новы год. Ва ўсялякім выпадку, у гэты час нават складальнікі заявы ЦК КПБ «Вялікі Кастрычнік — наш лёс» наўрад ці «галоўную ўвагу» будуць сканцэнтраваны на пошуках шляхоў выхаду з крызіснай сітуацыі, стабілізацыі эканомікі, умацаванні дысцыпліны і правапарадку». І, дарэчы, ніхто іх гэтым не ўпкіне. Свята ёсць свята.

Увогуле, нельга не адзначыць ухвальнае імкненне ўсіх, хто заняты падрыхтоўкай да 73-й гадавіны Кастрычніка, да развясцівання і памяркоўнасці. Сапраўды, сітуацыя такая, што вельмі небяспечна лішні раз «разойдзецца човен». Прыкметы нейкай нервовасці я заўважыў хіба ў рэзалюцыі XXXIV Савецкай рэспубліканскай (?!?) канферэнцыі г. Мінска, дзе выказана трывога з нагоды «спроб пазбавіць наш народ нацыянальнага, дзяржаўнага свята» і лічыцца неабходным «правесці арганізатарскую і палітычную работу» (рэзалюцыя звернута да «камуністаў, жыхароў Савецкага рэёна, якія падзяляюць гістарычны выбар, зроблены ў кастрычніку 1917 г.»).

І апошняе. Як грамадзянін, выбаршчык і падаткаплательшчык я гарача падтрымліваю прапанову прэзідыума Мінсавета «выключыць неабгрунтаваныя выдаткі» на правядзенне грамадска-палітычных мерапрыемстваў 7—8 лістапада. Таксама гарача падтрымліваю прапанову гарадскіх улад аб тым, каб Вярхоўны Савет БССР, «зыходзячы з Дэкларацыі аб дзяр-

жаўным суверэнітэце БССР, разгледзеў пытанне аб мэтазгоднасці правядзення ваеннага парада ў г. Мінску 7 лістапада сёлета і ў наступныя гады». Праўда, начальнік Мінскага гарнізона генерал-лейтэнант М. Кендзюхоў абвясціў ужо, што камандаваць парадом даручана яму... Няхай скамандуе? Апошні раз?..

Андрэй ГАНЧАРОВ.

СА СВЯТАМ Вялікага Кастрычніцкага Рэвалюцыі, ТАВАРЫШЫ ІВАНОЎ!

Мал. А. ГАРМАЗЫ

Як паведамлялася ў друку, нядаўна ў Рыме адбылася канферэнцыя, прадстаўнікоў рускай і савецкай літаратуры, мэтай якой было дасягненне нейкага паразумення іх розных поглядаў і пазіцый. У канферэнцыі прыняло ўдзел каля двух дзесяткаў вядомых сучасных пісьмемнікаў і журналістаў з Масквы і эміграцыі, быў выпрацаваны тэкст «Рымскага звароту», абраны аргументы для далейшай працы ў напрамку кансалідацыі творчых сіл краіны. Ніжэй змяшчаецца тэкст выступлення Васіля Быкава, які прысутнічаў на гэтай канферэнцыі.

сусветнае зло ва ўсіх яго сучасных формах і відах. З'яўляючыся пракляццем для чалавецтва, яшчэ нядаўна яна пагражала самому існаванню чалавечага роду.

Можа ўзнікнуць пытанне: чаму так адбываецца? Ці, можа, недарэчнасць — усё тое наша

ваным духу патрыятызму. У адражэнне ад старых часоў, калі выхаваныя людзі стараліся ўтаіць гэта нехрысціянскае пачуццё, цяперашнія ім адкрыта ганарыцца. Як ганарыцца сваёй нецярпнасцю да ўсяго, што не наша, што не так, як у нас. Бо ў нас, як вядома, «свой асаблівы гістарычны шлях», свая мараль і свая «своеоб'язная» статья». Чужы, нават самы дадатны вопыт для нас — не прыклад, нам трэба свой. Але свой ужо быў, былі дзесяцігоддзі нечуваных эксперыментаў з іх горкім, трагічным вынікам. Дзіўна, што, не ўмеючы што-небудзь вынайсці сваё, вартэ, мы з упартасцю маньякаў адмаўляем не толькі заходні быт, прагматызм, культуру, але і здаровы сэнс, які ляжыць у аснове ўсіх эканамічных дасягненняў Захаду.

Выхаваныя ў шматгадовай няволі, мы ненавідзім тых, хто памкнуўся да волі. Мы ім тут жа перакрываем кісларод, пазбаўляем энергетычнага дыхання і г. д. Бо чаму так пасмелі? Маўляў, мы таксама жывём не лепей, але ж мы не імкнемся да сепаратызму. Мы — да гурту. Толькі ўсе заадно, усе разам. Але былі ўжо разам аж семдзесят год і што з таго атрымалася, вядома ўсяму свету. Нас заўсёды палохалі непарунай зарарай пуралізму, згубнасцю здрады «асноўным прынцыпам», у якой тоіцца багна капіталістычнага распаду. Але багна аказалася не там, дзе яе бачылі, а там, дзе яе заплюшчалі вочы. Цяпер нас палюхаюць анархіяй дэмакратыі, развалам сацыялізму, грамадзянскай вайной, калі толькі мы адмовім «свясчэннай» партыі ў яе кіраўнічай ролі. Рухне імперыя? Але хто сказаў, што адміранне імперыі цягне за сабой пагібель для яе падданных? Ці не наадварт адбывалася ў гісторыі? І ці не ў тым наша няшчасце, што наша імперыя аказалася такой жывучай, што не распалася шмат год назад. Калі б той распад здарыўся ў прыдатны для таго час, якой бы бяды маглі пазбыцца многія нашы пакаленні. Але агонія яе задоўжылася і атручвае жыццё навакол. Не толькі нашае, але і народаў Еўропы, Азіі і нават Амерыкі. Адвучаны ад уласнага шчасця, мы пільна сочым, каб свайго шчасця не здабылі іншыя. Так было ўсе ранейшыя гады, так без асаблівых змен засталася і цяпер. Рэальная (не папярочная) незалежнасць Балтыі або Украіны палюхае нас болей, чым перспектыва ўласнага голаду; рызыка застацца без цэнтрыскага камандавання многім атручвае слодыч жыцця. Зай-

адрасце да таго, хто можа забягаць і жыць лепей за нас, трывожыць нас болей, чым уласнае жабрацтва.

Дык што ж мы — яшчэ не саспелі для разузнага чалавечага жыцця ва ўмовах дэмакратыі? Выходзіць, аднак, не саспелі. Мабыць, сапраўды нельга адразу, калі дазволена, пераскочыць ад тыраніі да волі — надта вялікая прорва, што іх падзяляе. Яе не адолець за адзін скачок. А за два таксама не атрымаецца. У тым увесь трагізм моманту, які перажывае краіна.

Галоснасць і шматпакутная перабудова дала нам магчымасць трошкі расплюшчыць вочы і ўпершыню за шмат год незамутнёным позіркам зірнуць на сябе. Зірнуць і жахнуцца ад нашай пачварнасці. Жахнуўшыся, некаторыя тут жа закрычалі: нашто! Так добра было жыць у створаным партыйнай прапагандай ілюзорным свеце, не бачыць сябе, іншых і адно ганарыцца — уласнай нацыянальнасцю, партыйнай арміяй, КДБ. Сродкі масавай інфармацыі разбурылі нашу санітарную гігіяну, дык што ж цяпер: адмяніць галоснасць? Зрабіць гэта вельмі нават проста: цензура ліквідавана, але цензуры — усе на месцах, армія ў пастаяннай баявой гатоўнасці, да позняй начы гарыць святло ў палацах КДБ. Ранейшы дзяржаўны стан можна аднавіць за адзін ранак, і шмат якія з цяперашніх праблем знікнуць.

Але што будзем есці?

Дык што ж нам рабіць? Калі мець на ўвазе творчую інтэлігенцыю краіны, дык нашыя магчымасці ў наладжванні эканомікі роўныя нулю, мараль нам таксама не падначалена. Выхваць будучыя пакаленні, як нам хочацца, мы не ў стане, бо даўно ўжо збанкрутавалі ў якасці выхавальнікаў. Мабыць, варты пачаць з малага: паспрабаваць абудзіць у сабе сумленне як пярвічны элемент маральнасці. Без карыслівасці, без эгаізму, без крывадушша ўпусціць у душу нейкую часцінку дабрны і цярпнасці. Хоць бы да свайго бліжняга, да сабрата-пісьменніка. Нават калі ён думае і піша інакш, чым ты, калі ён разумнейшы за цябе ці тым болей дурнейшы. Калі ён іншай крыві і не можа ганарыцца сваёй прыналежнасцю да вялікага народа. А, дапусцім, належыць да малага ці малалікага. Трохі скарыць сваю выхаваную за дзесяцігоддзі ганарлівую пыху, зірнуць адзін аднаму ў вочы і, можа, паспрабаваць засаромешча.

Усё ж сорам — пачуццё болей вартэ за нянавісць.

Васіль БЫКАЎ

АБУДЗІЦЬ У САБЕ СУМЛЕННЕ

Не бяруся меркаваць, ці гэта заканамернасць або гістарычны казус, але факт, што галоўнай эмацыянальнай сілай нашага грамадства, яго своеасаблівай нацыянальнай рэлігіяй стала нянавісць. Выхаваныя на працягу дзесяцігоддзяў нашай гісторыі, яна дасягнула свайго максімальнага, класічнага ўвасаблення ў гады рэвалюцыі і грамадзянскай вайны, хаця і пасля іх не выявіла намеру паменшаць. Ленінізм як ідэалогія і палітыка з моманту свайго зараджэння ўзялі нянавісць у якасці галоўнага і дзейснага сродку для хуткага дасягнення разбуральных мэтай. Сталінізм выдатна развіў гэты пачуццё ў народных масах, сублімаваў яго ў якасці ўніверсальнай зброі ажыццяўлення нечуванай па маштабах таталітарнай палітыкі. Нянавісць стала амаль арганічнай часткай вялізнай ідэі таталітарнага заняволення чалавека. На ўдасканаленне і развіццё гэтай заалагічнай ідэі былі скіраваны вялізныя матэрыяльныя і духоўныя сілы грамадства. Балшавікі вельмі рана і добра зразумелі ўсю перавагу гэтага пачуцця і, захапіўшы ўладу, панішчылі перш за ўсё рэлігію, як галоўную маральную перашкоду на шляху нянавісці. І гэта зразумела: балшавізм і хрысціянства аказаліся ўзаемавыключнымі ідэямі, адна з іх павінна была саступіць. Робіцца ўсё больш відавочным, што гвалтоўнае вынішчэнне з нашага жыцця хрысціянскай рэлігіі — катастрофа, можа быць, самая вялікая з усіх, якія калі-небудзь спасцігалі нашу краіну.

Ад пачатку перабудовы шмат

што ў краіне перамянілася; знікае страх як магутны сродак арганізацыі і падаўлення нацыі. Але нянавісць засталася. Яна раз'ядноўвае народы, нацыянальнасці, класы, пазбаўляе людзей маральных арыентаў, бянтыжыць розум інтэлігенцыі. І ўсё гэта праз нашу задоўжаную ў гісторыі несвабоду, наша застарэлае нявольніцтва, якім мы цяжка прыдушаны на працягу стагоддзяў і не можам ад яго вызваліцца нават пры канцы дваццатага стагоддзя. Ды і не спяшаемся тое рабіць. Падобна, што наша паднявольнае становішча нам падабаецца, бо іншае нам невядома. Або таму, што ў нас быццам бы «асаблівы шлях», дзе ўсё перакулена дагары нагамі. Пазбаўлены маралі і творчай свабоды, мы страцілі густ да працы і, здаецца, страчваем густ да самога жыцця. Густ да нармальнага чалавечага жыцця нам падмянілі пячорным інстынктам барацьбы — малаважна за што і з кім. Барацьбы з яўным, а лепш з надуманым ворагам, чужой ідэалогіяй, за светлую будучыню і высокі ўраджай. Але абавязкова, каб змагацца і перамагчы. Нават тады, калі ўжо з самага пачатку зразумела, што наша перамога не прынясе нам нічога добрага. Наша свядомасць, вызваленая ад старажытных хрысціянскіх дагматаў, сем дзесяцігоддзяў засмечана антычалавечымі догмамі, у аснове якіх усё тая ж, ледзьве закамуніфікаваная жывёльная нянавісць. Менавіта наша нянавісць, — класавая, ідэалагічная, дзяржаўная — апроч усяго іншага, даўно і багата поўніць

праклятае пачуццё, як і прычыны, што яго нараджаюць? Але ўся справа ў тым, што не недарэчнасць. Наша гісторыя і наша паўсядзённае існаванне няспынна генеруюць самае спрыяльнае асяроддзе для таталітарнай нянавісці, усё новыя пакаленні і народы захопліваюцца ў яе арбіты. Зразумела, што ў такіх умовах не можа існаваць дабро, яно проста не ў стане прыжыцца. Гады перабудовы выявілі новыя заканамернасці нашага існавання, калі адна, так сказаць, агульнадзяржаўная нянавісць распалася на мноства іншых нянавісцяў — нацыянальных, партыйных, карпаратыўных, групавых. Ксенафобія, русафобія, антысемітызм... Але таму, што нянавісць зрабілася драбнейшай, лепшай яна не стала. Ненавідзіць усе і ўсіх. Народ ненавідзіць партыю і яе кіраўніцтва, якія завялі краіну ў пастку. Страчаючы ўладу, партыя гатова узненавідзец народ, які марудна ўстае з каленяў і працяглае непаслухмянасць. Інтэлігенцыя ўспрадвечна выбары паміж ісцінай і разлікам падзялялася на два варажнечыя лагера. Ва ўмовах эканамічнага крызісу краіну ахапіла мітуслівая барацьба за прывілеі, гэтыя жабрацкія крошкі са збыднелага панскага стала. Ветэраны мінулай вайны поўныя варажнечы да маладых, запэкаваных ваеннай авантурай «афганцаў», а тыя ў сваю чаргу — да абстарэлых пераможцаў тямечкага фашызму. Усіх разам іх ціха, але глыбока не любіць сучасная моладзь, якую і тыя і іншыя спрабуюць выхоўваць у даўно скампрамета-

БЕЗВЫНІКОВА?

Закончылася нечарговая сесія
Вярхоўнага Савета БССР

З жале даводзіцца канста-таваць, што па многіх пытан-нях парадку дня ўдзельнікі се-сіі не прыйшлі да згоды. У ка-торы раз, а цяпер мо і з больш-шай вастрэйшай, выявілася кар-рэнае разыходжанне падыхо-даў ад блоку камуністаў і па-рламенцкай апазіцыі БНФ да большасці законапраектаў, вы-несеных на разгляд вярхоўна-га органа ўлады.

Асабліва ярка было ві-даць гэтае процістаянне пры абмеркаванні праекта Закона «Аб асноўных прынцыпах на-родаўладдзя ў Беларускай ССР», які павінен быў юрыдыч-на развіць многія нормы Дек-ларацыі аб дзяржаўным суверэ-нітэце рэспублікі. Есць пэў-ны парадокс у тым, што праз 73 гады пасля прыняцця кастрычніцкага Декрэта аб ула-дзе наспела неабходнасць вяр-нуцца да гэтага пытання зноў. Але ж гэта і натуральна, бо, калі гаварыць без «дыплама-тый», існуючыя структуры ўла-ды, а найперш сярод іх парты-іныя, даказалі сваю няздоль-насць кіраваць дзяржавай, у дадзеным выпадку рэспублікай, асуджаючы яе народ на жаб-рацкае існаванне.

Канечне, было б наіўным ча-каць, што дэпутаты, якія прадстаўляюць у Вярхоўным Саветае старыя, жывыя і сабе структуры ўлады, здрадыць сваім «класавым» інтарэсам, адмовіцца ад невядома кім дадзенага права распараджа-цца жыццём і лёсам мільёнаў людзей.

Асаблівае, мякка кажучы, су-праціўленне кансерватыўнай ча-сткі народных дэпутатаў вы-клікала прапанаваная парла-менцкай апазіцыяй дэпалітыза-цыя арміі і праваахоўных орга-наў. У адказ чулася толькі ад-но: не, не і не! Усе павінна заставацца па-ранейшаму. Пар-тыя была і застаецца рулявым ва ўсіх сферах жыцця, у тым ліку і ў арміі. Сярод аргумен-таў, выказаных некаторымі прамоўцамі з ліку дэпутатаў-ваеннаслужачых на карысць такога падыходу, былі і тако-га ўзроўню: у Злучаных Шта-тах Амерыкі армія, маўляў, таксама палітызавана, ролю па-літорганаў там выконваюць вайсковыя капеланы. Вось та-кая аналогія. Не ведаю, якой уладай валодаюць у тым вой-ску мясцовыя святары (думаю, аніякай), але нешта мне не верыцца, каб амерыканскі вай-сковец-атэіст адчуваў з-за гэта-га на сабе нейкую дыскрымі-нацыю. Ці можа гэтым «пахваліцца» наш афіцэр, які выра-шыў выйсці з КПСС?

Ды і іншыя аргументы былі з таго жаду. Мала каго ма-лі пераканаць, напрыклад, сцярдзэнні, што партыйныя органы ў нашай арміі воль-ва пераарыентавацца на іншую сферу дзейнасці...

Але не сілай або слабасцю тых ці іншых аргументаў кіра-валася частка членаў парламен-та, якая паставіла перад са-бой звышзадачу — не даць па-рушыць статус-кво, блакіраваць апазіцыю, якая «замахваецца» на «святая святых». У выніку паартыкулярнага галасавання закона, пра які ідзе гаворка, не прайшоў пункт, які павінен быў забяспечыць незалежнасць дзяржаўных структур ад палі-тычных партыі і грамадскіх аб'яднанняў. Не набрала па-трэбнай колькасці галасоў па-лажэнне, якое прадугледжва-ла дзейнасць палітычных партыі на дзяржаўных прадпры-емствах, ва ўстановах і арга-нізацыях толькі ў нерабочы час і за кошт уласных срод-каў. Адхілены былі палажэнні, якія не дапускаюць кіраўніцтва гаспадарчымі структурамі праз сістэму спецыяльна створаных палітычных органаў, а таксама забараняючых сумяшчэнне па-сад, кіраўнікоў дзяржаўных

органу ўлады і палітычных партыі. Пасля галасавання ста-раннямі большасці дэпутатаў (а за кім, пакуль што, больш-шасць у парламенце — усім до-ма) аказаліся «лішнімі» і тыя важнейшыя артыкулы закона, што прадугледжвалі дэпаліты-зацыю арміі і праваахоўных органаў, незалежнасць дзяр-жаўных служачых, у тым ліку ваенных, работнікаў МУС, суд-дзяў і пракурораў у сваёй службовай дзейнасці ад рашэн-няў палітычных партыі.

Нельга не пагадзіцца з на-родным дэпутатам БССР П. Са-доўскім, які сказаў на сесіі, што Вярхоўны Савет рэспублікі дай-шоў да абсурду, адмовіўшы са-бе ў праве кіраваць органамі дзяржаўнай бяспекі і аховы правапарадку, а таксама кан-траляваць размяшчэнне і пера-даслакацыю воінскіх часцей на тэрыторыі рэспублікі, у праве, якім бяспрэчна павінен вало-даць вышэйшы орган ўлады.

Словам, адзін з самых важ-ных законаў, вынесеных на разгляд сесіі і Вярхоўнага Са-вета, быў (не хочацца ўжываць гэтага слова, але мушу) пра-валены. Які лёс яму наканаван-ны? Паглядзім.

Не толькі Закон аб уладзе выклікаў канфрантацыю ў па-рламенце. Вострыя дэбаты раз-гарнуліся пры абмеркаванні за-конапраекта аб мясцовым сама-кіраванні і мясцовай гаспадар-цы. І тут частка дэпутатаў выя-віла сваё кансерватыўнае мы-сленне, з усіх сіл супраціўляю-чыся зменам у структуры мяс-цовых Саветаў, хоць іх апанен-ты, на маю думку, доказаў да-водзілі, што, напрыклад, уя-дзненне пасада старшыні Савета і старшыні выканкома Савета прывяло да стварэння парал-ельных структур кіравання, дубліравання імі многіх функ-цый. Таму было прапанавана сумясціць заканадаўчую і вы-канаўчую ўладу ў адных руках.

Не дамагліся дэпутаты кан-сенсусу і пры доўгім і цяжкім абмеркаванні Закона аб грама-дзянстве ў Беларускай ССР.

Адпраўленымі на дапрацоўку аказаліся і законапраекты «Аб нацыянальным банку Беларускай ССР» і «Аб банках і бан-каўскай дзейнасці ў Беларускай ССР».

Як вядома, на сесіі быў за-слуханы даклад Старшыні Са-вета Міністраў БССР В. Кебі-ча аб асноўных прынцыпах пе-раходу рэспублікі на рыначныя адносіны. Тэма, якая хвалюе сёння, як кажучы, і старога і малаго. Што можна сказаць аб урадавым плане? Што ўсе-такі ён не вызначае эканаміч-нага і прававога «калідора», па якім павінна рухацца Бела-русь у напрамку да рынку. Многія палажэнні яго распы-лістыя, аморфныя і, па сутнас-ці, уяўляюць кампіляцыю вядо-мых праграм, прынятых Цэн-трам.

І яшчэ адна, на маю думку, важная дэталю. Калі, у рэшце рэшт, наш урад, ды і нашы заканадаўцы, навушца сумлен-на, адкрыта размаўляць з на-родам? Вось Дзяржплан рэспуб-лікі змяшчае ў «Зваддзе» пер-лік тавараў і паслуг, на якія з 1 студзеня 1991 года будуць пры-мяняцца фіксаваныя тарыфы. «Фіксаваныя» ў адносінах да іх цен? Ва ўрадавым паведамлен-ні пра гэта гаворыцца цяміяна і двухсэнсоўна. Старшыня Дзяр-жплана, намеснік Старшыні Са-вета Міністраў БССР М. Мясні-ковіч у сваім выступленні на сесіі Вярхоўнага Савета быццам бы і паставіў кропкі над «і» — цені на хлеб і хлебабулачныя вы-рабы, мяса і мясапрадункты, шэ-раг малочных прадуктаў, — ска-заў ён, — будуць павышаны. Наколькі? Ніхто пра гэта не гаворыць. У выніку апошнім часам паліцыя сталіч-ных магазінаў (ды ці толькі сталічных) нібы падмялі. Зніклі і тыя прадункты, што яшчэ ўчо-ра не нарысталіся попытам. Людзі робяць запасы. Колькі ка-му ўдасца... Праўда, той жа М. Мясніковіч запэўніў дэпу-татаў, што «...страты дапо-даў усіх без выключэння пла-стоў насельніцтва будуць кам-пенсаваны». Не ведаю, ці паве-рылі гэтым дэпутаты, а людзі, з якімі размаўляеш у чэргях, ужо не вераць ніякім абяца-нкам улад.

Нешта неспакойна ў «кара-леўстве дацкім»...
Міхась ЗАМСКІ.

10 ГАДОУ таму гэтае сло-ва вымаўлялася ў пры-ватных гутарках шчыра і чыста, і соладка. Рамантыч-ная мара, пазначаная імёнамі Каліноўскага, Багушэвіча, Ка-раткевіча. Адраджэнне. Сёння яно ўжо часта вымаўляецца стомна альбо амаль істэрычна, а часам і з апатычнаю пагар-дай. Адраджэнне. (Гэтак з ча-лавекам, з гадамі. Чалавек, якога неслі ягоньня 15, 18, 20, раптам адчувае, што гэта ўжо ён нясе свае 25, 27, 30...) Поўны крызіс рамантычнага ўяўлення пра яго, поўны хаос у нацыянальным жыцці. Няў-годненныя высілкі ў суме даюць нуль. Добрыя быццам намеры прыводзяць да чарговае пара-зы.

(скажам, французу, немцу, шведу) маюць больш адрозна-га, чым падобнага. Тыпалагізу-юцца нацыяналізмы паводле іншых крытэрыяў, не паводле ўласна нацыянальнага — па-водле экстрэмізму і чалавечна-навісініцтва альбо паводле пасіўнасці і адсутнасці. Праў-да, для гэтых з'яваў ёсць і свае, ужо тыпалагічныя, назвы: шавінізм і, напрыклад, сацыя-лістычны інтэрнацыяналізм (гэ-тыя крайнасці, вядома, як і ўсялякія крайнасці, змяняюцца). У гэтых нататках гутарка пойдзе пра беларускі нацыяна-лізм. Зразумела, што ў разві-тым выглядзе і ён некалі можа выявіцца ў скарэйшых формах. Але гэта зусім не значыць, што яго не трэба развіваць. Хіба выхоўваючы ў дзіцяці сілу ду-ха і дужасць цела, мы думаем пра тое, каб выгадаваць тыра-на і злчыніцу? Мера — воль-нонім ratio ў гэтай справе. А нам да тае меры яшчэ ох як далёка!

стаялі свае аўтарытэты і свя-тыні. Пастаўлены ў такія ўмо-вы чалавек (і нацыя) пера-стае пакладацца на вонкавыя апірышчы і пакладаецца адно на сябе: Магчыма, не выпадко-вае будзе супастаўленне дзвюх думак Ф. Дастаеўскага, які ў адным месцы піша пра выра-таванне рускага народа праз веру ў Хрыста, а ў іншым мес-цы — пра выратаванне белару-скага народа праз веру ў сябе. Нам толькі і заставалася ве-рыць у сябе — свае рукі і свой розум. Іншыя народы спазналі гэта з урбанізацыяй. Мы — тады, калі адна ўлада пісала палякамі, другая — расейцамі, калі то адбіралі, то давалі зям-лю, калі мы пераходзілі з праваслаўных ва уніяты, з уні-

Беларускі шлях

Сяргей ДУБАВЕЦ

ПАДСТАВЫ РАЦЫЯНАЛЬНАГА НАЦЫЯНАЛІЗМУ

Вакол мітусня і стома, расчараванне і бяскрыптызм кроплі, якая точыць камень. Дзесяты год мы думаем толькі пра гэта, хто па інерцыі, хто па абавязку, хто ўсё яшчэ з надзеяй. З надзеяй хто на Бога, хто на абставіны, хто ўсё яшчэ на сябе. Мы думаем пра Адраджэнне.

Дзесяць гадоў наша паспа-літае рухэнне блукае на ад-ным і тым раздарожжы. Яно то дэарыентаванае хлуслівы-мі дэпешамі ўласнае разведкі, то збітае з панталыку ўласным недаверам да рэальнасці, якую прымае за міраж. Што стрым-лівае яго ад непасрэднае бітвы з ворагам, ад перамогі малымі сіламі, ад мэты?..

Ключ да сённяшняе сітуа-цыі мне бачыцца ў слове ад-паведнасць. Адпаведнасць: ду-мак — словам; словаў — сэн-су, які мы ў іх укладаем; сэн-су — аб'ектыўным з'явам і суб'ектыўным учынкам; учын-каў — традыцыям.

Нашыя размытыя словы не перадаюць нашых ясных ду-мак, нашыя учынкы неадэкват-ны нашым задачам і учынкам паярэднікаў.

Вось, да прыкладу, слова суверэнітэт, якое ў слоўніку мае дэфініцыю з трох радкоў, у нас, бадай, будзе мець коль-кі людзей, столькі і разгорну-тых тлумачэнняў. Незалеж-насць, дарэчы, займае ў слоў-ніку яшчэ менш: «Палітычная самастойнасць, адсутнасць на-парадкавання, суверэнітэт».

Магчыма, усе нашыя размы-тыя тлумачэнні якраз ад таго, што мы не маем ані суверэні-тэту, ані незалежнасці, ані па-літычнае самастойнасці, ані ад-сутнасці напарадкавання. Мы не з'яўляемся ў поўнай меры суб'ектамі: нацыя — сваёй гі-сторыі і сучаснасці, беларускія кіраўнікі — палітыкі, адра-джэнцы — Адраджэння. Гэта першае. Другое: каб неслі Адраджэнне на ўсё больш ду-жых плячах у найбольш пэў-ным кірунку, каб дзеіць з аса-лодай ад кожнага плёну, га-лоўнае, чаго нам цяпер бра-куе — прафесіяналізму. Раман-тычны, паўлегальны перыяд Адраджэння нагадваў часта гульню ў «вайнушку», у шпіё-наў. Але цяпер мы выходзім з дзіцячага веку. Што ж такое ў беларушчыне — прафесіяна-лізм?

Адходзячы ад аматарства, мы адразу сутыкаемся з пад-май паныяццю: патрыёт і на-цыяналіст. За межамі камуні-стычнае ідэалогіі нацыяналізм называюць нацыянальнаю свядомасцю. Нацыяналіст — носьбіт гэтае свядомасці.

Прынцыповая памылка і свя-домая падмена паняццяў тут у тым, што нацыяналізм — з'ява не універсальная. Магчыма, ме-навіта з-за гэтага ён мае столь-кі розначытанняў. Нават на-цыяналізм народаў-суседзяў

Савецкая ідэалогія, ужываю-чы змацыйны станочны тэрмін «патрыёт», з «нацыяналіста» зрабіла тэрмін адмоўны і та-каса змацыйны. (Я ніколі не маю зразумець, чым нацыяна-ліст адрозніваецца ад шавіні-ста? Адзінае, што было ясна, — што шавіністы бываюць у Польшчы і Расеі, а нацыяналі-сты — у Літве і на Украіне). Між тым, гэтыя словы ўзятыя з розных сістэмаў вымярэння. Яны ніяк не могуць быць анта-німімі. Патрыятызм у дачынен-ні да Зямлі, дзяржавы, горада, цэха, дзе працуеш, — гэта ПА-ЧУЦЦЕ (эмоцыя) роднасці з Зямлёй, дзяржавай, горадам, цэхам. Нацыяналізм жа — гэта ЧЫННАСЦЬ (ratio) дзеля нацыі.

Патрыёт — характарыстыка чыста маральнага. А маральны характарыстыкамі (сумлен-ны, добры, працавіты і г. д.) ацэньваюць дзейнасць ама-тара, дылетанта ці прымітывіста. На-цыяналіст — характарыстыка прафесіянала. Патрыятызм не можа быць рацыянальным. Ён — рамантычны і псеўдараман-тычны, ён заўсёды звязаны з місіяй, з пэўнай ідэалогіяй, з шаманствам. Таму — пра на-цыяналізм.

ЧАС ЦЯПЕР ТАКІ, што трэба забыцца на слёзы гора і слёзы замілаван-ня. Дужэ паланізацыя, пра-чанаецца праваслаўна-манархіч-ны мядзведзь, заўяляе пра ся-бе праўкраінскі сепаратызм, летувіскія вёскі Смаргоншчы-ны ды Ашмяншчыны пазіраюць на Вільню, па каліву адсабеч-ваюць беларускую зямлю ла-тыскія намежныя слупы. Ідуць зусім аб'ектыўныя працэсы: слабага абкрадаюць ды разбу-раюць, слабы развальваецца сам.

Процістаяць гэтаму ўсяму можа толькі логіка, толькі здо-ровы сэнс, наш рацыянальны нацыяналізм, які дасць бела-рускія ідэі рэальнае эфектыў-нае ўвасабленне і сілу духу. Нам трэба значна і хутка на-дужець.

Асабіста я бачу нераскрытыя магчымасці беларускае ідэі ці (як слушна ўдакладняюць фі-ласофы) Беларускага Шляху. І калі год таму я прыйшоў да рацыянальнага нацыяналізму ў звязку выключна з праблемамі урбанізацыі (горад — рацы-янальны), дык гэтага года ха-піла, каб зразумець, што пры-мат ratio ёсць старой уласці-ваасцю беларускага светогля-ду.

Глядзіце. Нас, беларусаў, вечна зганялі з наседжаных месцаў. Мы так і не наседзелі сабе пэўнага месца — пэўнай рэлігіі, пэўнае дзяржаўнасці, пэўнае «пісане маралі» (І. Аб-дзіраловіч). Перад нашымі ва-чыма за ўсю нашу гісторыю прайшоў цэлы калейдаскоп дактрынаў, за кожнай з якіх

ятаў — у каталікі, з каталі-коў — у бязбожнікі, калі, на-рэшце, выснавалі ўласны тале-рантны, г. зн. аптымальны по-гляд на ўсе правы жыцця.

Гэта не значыць, што трэба скідаць з рахункаў урбаніза-цыю. Наадварот. У горадзе змяняецца фундаментальнае духовае апірышча чалавека. У вёсцы самым цвёрдым і непарушным арыенцірам у свеце, пунктам адліку, адносна якога чалавек мог вывараць улас-ныя думкі ды ўчынкы, была зямля, цвердзь. Але праз цы-вілізацыю зямля стала залож-нічай чалавека, і мы ўжо назы-ваем яе крохкай. Адзінае, што мы яшчэ не падпарадкавалі сабе, што застаецца абсалют-на надзейным і непарушным цяпер — гэта зорнае неба, су-свет, космас.

Зямля, маральнае апірышча селяніна (і ўсёй культуры эт-награфізму), у горадзе прапа-дае пад асфальтам, пад павер-хамі. Яе месца — эпизаднае, дэкаратыўнае. Сусвет жа з та-імі, з міфамі і казкі, чым ён быў для селяніна, для месцічна ператва-раецца ў рэальнасць. Штодзён-на, штохвілінна, суадносіны з ім праіаюцца святло на на-шае існаванне. І вось ужо мно-гія нашы учынкы выглядаюць непатрэбнымі і абсурднымі, многія нашы словы прыму-шаюць нас чырванець.

Але ж мы вельмі ясна бачым і свой рэальны плён, і тое, я-кі памнажаецца. У бязмежнай зале сусвету кожны наш самы дробны учынак мусяць быць адпаведны і дарэчны, кожнае наша слова павінна напаяняць адпаведным сэнсам, кожная думка павінна быць ясна і вольна...

Ці думаеце вы, ці адчуваеце прысутнасць сусвету, седзячы на партыйным сходзе? Ці разу-меце кожную хвіліну, ДЗЕ вы знаходзіцеся, і наколькі ваш лёс звязаны з зоркамі і шля-хамі выпадковай каменці? Тут нават не пра ўсведамленне і разуменне гутарка. Сусвет му-сіць стаць (і стане — да таго (дзе) самапачуваннем чалавека. Цяпер жа ён, чалавек, самапа-чуваецца ў лакальных рамках кватэры, цэха, побытавых кло-патаў, пэўнае ідэалогіі і г. д. Ён не адчувае, не можа адчу-ваць сусвет, калі падманвае, калі прычыняе боль. Ён не звязвае рэальнасць сваіх учын-каў з рэальнасцю космаса. У лепшым выпадку ён гоніць ад сябе гэты арыенцір і перакон-нае сябе ў ягонай недарэчнай містычнасці, фантастычнасці. Але чаму?

Ды таму, што рэальны сусвет — гэта страшная прорва. У шэрагу прыдуманых багоў і святлыняў, якія тым і святлыя, што яны — па-над усведамлен-нем чалавека, космас — ма-ральны арыенцір, дадзены ў рэ-альнасці. Ён такі агромністы, што чалавек, які пазірае ў чор-нае зорнае неба і які раптам зразумеў, што гэта такая ж рэ-

(Працяг на стар. 14—15).

Дазвольце мне, не прафесіяналу, а толькі прыхільніку роднага слова, выказаць некалькі заўваг па праблеме, якая нагадана ў лісьце «Жыцьцё прымусяць...» («ЛіМ», 31.08.90 г.). Відаць, рэдакцыя змясціла ліст, як дыскусійны па актуальнай праблеме. Праблема існуе, тут з аўтарам трэба пагадзіцца.

Калі вяртацца да рэформы мовы 1933 года, дык, відаць, пытанне мэтазгодна было б ставіць так. Спачатку прыняць гэты зьмены, якія не выклікаюць ніякіх супярэчнасьцей ні ў навукоўцаў, ні ў грамадзкіх (той жа мяккі знак ці перадацкіскае «я»), і толькі потым спакойна, уважліва і глыбока абмеркаваць усё грунтоўна. Было, ёсьць і будзе многа спрэчнага. Яшчэ Я. Ф. Карскі адзначаў, што беларуская мова падзяляецца на паўночна-ўсходнюю і паўднёва-заходнюю, існуюць дыялекты. Якая зараз павінна быць прынята норма, вырашыць не проста. Напрыклад, тое ж «ратуйма».

Мае родзічы паходжаннем з вёскі, абапал якой некалькі гарадзішчаў, якім на паўтары тысячы год. Ёсьць меркаваньне, што вясковыя — нашчадкі тых прашчурцаў, якія жылі тут і ў сёвай даўніне. Але я ні разу не чуў ні ад бабулі, ні ад прабабулі, каб яны казалі «ратуйма» — я чуў «ратуйце». А як і зараз разумею, яны размаўлялі на добрай беларускай мове. Дык як тут быць?

Мы заўсёды жылі паміж рускімі і палякамі і нават і з палякамі і з рускімі. І таму ўплыў адной мовы на другую натуральны. Але ж, мяркую, толькі таму, што камусьці не падабаецца рускае, не трэба хіліцца да польскага. Гэтае схіленьне праяўляецца апошнім часам усё больш выразна. Хоць круць — хоць верць, а мы беларусы і гэтым трэба ганарыцца.

Дзіўна, што яшчэ не заціхлі размовы аб «палескай мове», як тут жа ўзнікла пытаньне аб польскай мове беларусаў пры богаслужэньні ў касцёле; не паспелі падумаць аб мове набажэнтства ў цэрквах і касцёлах, як з'яўляецца прапанова аб пераходзе на лацінскі шрыфт. Я вучыўся ў тэхнічнай авіяцыйнай установе, вывучаў дзве замежныя мовы — нямецкую і англіцкую і некай не заўважаў цяжкасьці ад таго, што да гэтага карыстаўся кірыліцай. Хутчэй наадварот — спачувваю англічанам, якія вымушаны пісаць адно, а вымаўляць часам зусім іншае, што таксама мы назіраем і ў славянскіх — чэшскай, польскай, харвацкай — мовах. Відаць, не памылілі ся нашы асветнікі Кірыла і Мэфодзіі, калі з грэчаскага алфавіту ўзялі толькі тыя літары, якія адпавядалі славянскаму вымаўленьню, і дадалі, стварылі яшчэ столькі сваіх, колькі патрэбна было для славянскага гучаньня.

Як бы ні хацелася хутка прыйсці ў моўным пытанні да ідэалу, але, відаць, ідэал усё ж у глыбокім вывучэньні не толькі даўніны, а і сучаснасьці, і апошнія слова ўсё ж за навукоўцамі.

В. АРЛОУ,
член гарадской рады ТБМ
у Віцебску, выкладчык Віцебскага
тэхналагічнага інстытута.

УЗЯЦЦА за пра мяне вымусіла адна з радыёперадач. Аўтар яе расказаў пра дэфіцыт урачоў-педыятраў у Беларусі і спадзяваўся вырашыць гэту праблему ўкладаннем закона аб мовах. На яго думку, закон зможэ абараніць мясцовых абітурьентаў ад канкурэнцыі моладзі з іншых рэспублік, што не валодаюць беларускай мовай, і гэтым самым будзе спрыяць замацаваньню ўрачэбных надраў.

Думаецца, што такім чынам праблему гэтую не вырашым. Падрыхтоўка ўрачоў у нас цяпер вымушае жадаць лепшага і не адпавядае сучасным стандартам. У пацвярджэньне гэтага дастаткова прывесці свежы прыклад. Былы хірург 9-й клінічнай бальніцы нават з дыпломам донатара медыцынскіх навук не здолеў працаваць у ЗША па сваёй спецыяльнасьці і вымушаны быў уладнавацца шафэрам таксі, а яго жонка з урачэбным дыплмам — медсястрой. Гэта вынік нізкага ўзроўню падрыхтоўкі медыцынскіх надраў у краіне, калі сіроць і ўсюды някасць замяняе колькасьць.

Але параўнаўча нядаўна нарціна была зусім іншая. У мінулым стагоддзі расійскія ўрачы па сваёй кваліфікацыі намнога аспрэджвалі замежных калегаў. Ні адзін урач, які закончыў навуальную ўстанову за мяжой і нават меў там прантыку, не мог атрымаць службы ў Расіі, кануль не здаваў зноў належных экзаменаў. Высокі прафесійны ўзровень медыкаў забяспечваўся строгім адборам будучых студэнтаў. Гэта відаць на прыкладзе Пецярбургскай медыка-хірургічнай акадэміі. Конкурс у ёй пераўвешаў п'яць чалавек на месца. Акадэмія імкнулася

залучыць здольную моладзь розных нацыянальнасьцей, вась чаму ўступныя экзамены тут прымалі не толькі на рускай, але таксама на французскай, нямецкай і польскай мовах. Насуперак існуючай думцы, нацыянальная варожасьць тады не прантыкавалася. У акадэміі вучыліся рускія, украінцы, беларусы, палякі, немцы, татары, французы, шведы, фіны, яўрэі... Разнастайны быў і сацыяльны склад. Разам з дваранамі ў ёй вучыліся дзеці святшчэннаслужыцеляў, сялян, мяшчан, ваеннаслужачых, разначынцаў і інша-земцаў (апошніх было 4 працэнты). Асноўным крытэрыем вартасці былі веды. Высокія патрабаванні захоўваліся ўвесь час навучаньня. Калі студэнт не здаваў адзін экзамен, ён заставаўся на тым жа курсе для паўторнага навучаньня, а пры няздачы двух — выключаліся з навучальнай установы. Толькі трэць паступіўшых пераадолявала пяцігадовы акадэмічны курс і атрымлівала ўрачэбны дыплом. Не

невчы — у Зверягорск, бо там побач зверасяўгас, дзе гадуець лісьці на каўняры і шапкі.

Паўночны паселак у Мінску даўно пара перайменаваць у мікрараён Сібірскай, бо там усе вуліцы сібірскія: Іркуцкая, Байкальская, Енісейская, Ангарская і г. д. Абсібірылі кавалак Мінска, безумоўна, у гонар тысяч беларускіх вязняў, якія загинулі ў халодных сталінскіх сіблагах.

А ўслухайцеся ў назвы праспектаў і вуліц беларускай сталіцы. Яны ж мячыкамі адскокваюць ад нашага ўспрымання: праспект імя газеты «Правда», праспект імя газеты «Известия». Далей, як кажучы, ужо няма куды іці. Для поўнага «шчасця» не хапае хіба, бадай, такіх вуліц, як: Чыноў-

школы-гімназіі ў рэспубліцы, а таксама ліцэі павінны быць пераважна беларускамоўныя. Як жа стасуецца з гэтым факт адкрыцця рускамоўнай школы-гімназіі ў Ляхавічах? Раённыя функцыянеры думалі гэта тым, што класы школы-гімназіі запаўняліся вучнямі рускамоўных школ мястэчка Ляхавічы. Але ж гэта — не аргумент. Спашлюся на такі факт: пасля ўз'яднаньня Заходняй Беларусі паўсюдна адкрываліся беларускамоўныя школы, куды паступалі ў 4—6 класы дзеці, якія вучыліся ў польскіх школах. Гэта не з'яўлялася для іх перашкодай авалодваць беларускай мовай, а гаксама вывучаць рускую. А сёння ў Ляхавічах адкрываецца рускамоўная школа-гімназія.

Калі б гэта быў адзінкавы факт, то, можа, і не варта было б гаварыць. Прыгадаю леташнюю публікацыю ў рэспубліканскім друку за подпісам загадчыка Баранавіцкага гарана Цупрыка. Ён паведамляў пра тое, што ў Баранавічах адкрываецца першы беларускі ліцэй. Навошта было падманваць грамадзкіх рэспублікі, калі ў тым «беларускім ліцэі» ўсе прадметы выкладаюцца на рускай мове? Загад аб адкрыцці менавіта «рускога ліцея» ў Баранавічах, як і гімназіі ў Ляхавічах, таксама, наколькі мне вядома, падпісаў Міхаіл Дзямчук.

Дарэчы, трэба сказаць, што ў Баранавічах улады глядзяць на праблему беларусізацыі па-свойму, па-баранавіцку. Нядаўна раённая газета «Знамя коммунизма» напісала, што спачатку трэба навучыць размаўляць па-беларуску бацькоў, а потым дзяцей. А вось пра тое, як яна мяркуюе ажыццявіць гэта, газета маўчыць.

Мушу нагадаць і яшчэ адзін факт: у Брэсце адкрыты сёлета ліцэй і таксама рускамоўны. Парадаксальна, але факт: і школа-гімназія і рускамоўныя ліцэі ў Баранавічах і Брэсце адкрыты менавіта на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі, дзе калісьці пры панаванні прафашысцкага рэжыму польскай санаты працоўныя Заходняй Беларусі вялі самаахварную барацьбу за адкрыццё школы на роднай мове.

Усе гэтыя тры факты супярэчаць Дзяржаўнай праграме развіцця беларускай мовы, якая была апублікавана ў рэспубліканскім друку. У раздзеле аб асноўных мэтах і рэалізацыі Дзяржаўнай праграмы гаворыцца: «...павышэньне ролі агульнаадукацыйнай школы, усіх выхаваўчых, навучальных і культурна-асветных устаноў у пашырэнні сферы выкарыстання беларускай мовы і функцыянаваньня іншых моў на тэрыторыі рэспублікі». Што датычыць рускай мовы, то яе функцыянаваньне забяспечана і без таго вельмі трывала.

Але было б недарэчна і несправядліва вінаваціць толькі міністра народнай адукацыі БССР М. Дземчука. Як вядома, пасля ўсебеларускага старасты Чарвякова, які патрабаваў, каб «кожны савецкі чыноўнік ведаў і шагнаваў беларускую мову», пазнейшыя кіраўнікі рэспублікі, кожны па-свойму, выконвалі і перавыконвалі план «сліяння» беларускага і рускага ў адзін язык», каб гэтым чысьцеўнікам звышінтэрнацыяналістам, без нацыянальнай плямінкі, без роднай мовы ўвайсці ў ілюзорнае караалеўства вечнай раскошы. Многія з іх адшлі «в мир иной», так і не папрасіўшы ў беларускага народа прабажэння за гвалт з матчынай мовы. Праўда, адзін з былых кіраўнікоў рэспублікі незадоўга да смерці, даючы ў сваёй маскоўскай кватэры інтэрв'ю карэспандэнту «ЛіМа», спяваўся і шкадаваў, што нічога за сваю бытнасьць у Беларускай рэспубліцы не зрабіў добрага для развіцця беларускай мовы і нацыянальнай культуры. Што ж, лепш позна, чым ніколі...

В. СОКАЛ,
выдатнік народнай асветы БССР.
Ляхавіцкі раён.

З РАДАСЦЮ даведаўся пра тое, што дыскусія газет «Звязда» і «ЛіМ» наконце таго, ці беларускае слова «звязда», скончыліся на карысьць прыхільнікаў «ЛіМа». І тым больш прыемна, што гэта прызнала сама «Звязда», прызнала, дарэчы, і гістарычны для нас дзень і верасня, калі пачаў дзейнічаць Закон аб мовах у Беларускай ССР. У гэты дзень «Звязда» надрукавала красворд, дзе чытачам прапаноўвалася перакласці на беларускую мову з рускай 35 слоў. У прыватнасці, для слова «звязда» было пакінута 5 пустых клетак. Значыць, усё ж — «зорна»? В верасня ў гэтай жа газеце чытаем адна: «звязда» — «зорна». Так што, застаецца толькі на прантыцы ажыццявіць замену назвы «Звязды». Будзем чакаць. Толькі як доўга?

Алесь Свістуновіч,
дыктар Беларускага радыё.
г. Мінск.

З пошты «ЛіМа»

- **Узяць урокі з мінулага**
- **Ёсць ужо і Цэментгорск**
- **Лепш позна, чым ніколі...**

дзіўна, што са сцен навучальнай установы выходзілі высокаадукаваныя спецыялісты, якія працавалі ў розных рэгіёнах краіны, у тым ліку і ў Беларусі.

У дарэвілюцыйным Мінску, як і ва ўсёй Беларусі, не было вышэйшай медыцынскай школы. Аднак у горадзе працавала нямала ўрачоў са ступенню донатара медыцыны, што сведчыла аб іх высокай кваліфікацыі. Іх нярэдка запрашалі прыват-дацэнтамі (няштатныя выкладчыкі) ва ўніверсітэцкія цэнтры і нават выбіралі прафесарамі. А. Сіцінскі быў абраны прафесарам Варшаўскага ўніверсітэта, Н. Цыбульскі — прафесарам Краняўскага ўніверсітэта. Урач Мінскай губернатарскай земскай бальніцы Ф. Козіс да прыезду ў горад загадваў кафедрой Вашингтонскага ўніверсітэта г. Сент-Луіс у ЗША. Мінскія ўрачы былі на вышыні сусветнай навукі. Напмынім, што яны пачалі прымяняць настойку ёду для апрацоўкі аперацыйнага поля раней, чым гэта зрабіў італьянскі хірург Антоніа Гросіа, які лічыцца адкрывальнікам гэтага метад.

Высокі прафесіяналізм медыкаў спалучаўся з такой жа інтэлектуальнасцю. Амаль кожны з іх свабодна валодаў некалькімі замежнымі мовамі. Пры наведванні клінік Берліна, Будапешта, Вены, Варшавы, Парыжа, Прагі яны абыходзіліся без перакладчыкаў, а на міжнародных медыцынскіх кангрэсах і нацыянальных з'ездах у Францыі і Германіі рабілі паведамленні на мовах краін-арганізатараў.

Урачэбны таварыства Беларусі вызначалі шматнацыянальны склад адсутнасцю нацыянальнай варожасці. Аб'яднанні рускіх, беларусаў, палякаў, яўрэяў, літоўцаў, немцаў і асобных нацыянальнасьцей змаглі захаваць сваё адзінства. У той час, калі нацыяналізм і шавінізм, культываваны царызмам, пачаў ужо пранікаць і ва ўрачэбнае асяроддзе. Асобныя медыцынскія таварыствы падкрэслівалі свой нацыянальны склад нават у сваіх назвах. Так, у Маскве і Пецярбургу асобна існавалі таварыствы нямецкіх і рускіх урачоў, у Рызе — таварыства нямецкіх, а потым створаны яшчэ тры — рускіх, латышскіх і яўрэйскіх урачоў.

Мэта гэтага гістарычнага экскурса — узяць урокі з мінулага.

А. МАЛЧАНУ,
урач Мінскага гарадскога
аналагічнага дыспансера,
кандыдат медыцынскіх навук.

Пайшла ў нас сапраўдная эпідэмія на недарэчныя «горскі» ў назвах нашых гарадоў. Мала было Светлагорска і Салігорска, дык наце вам яшчэ і ЦЭМЕНТАГОРСК, што ўзнік сёлета ў Касцюковіцкім раёне. І там жа з'явілася на свет новая чыгуначная станцыя ПРАДЗАВОДСКАЯ. Божа мой, якое неандэртальскае «скудоумне» закладзена ў гэтых канцылярскіх назвах...

Мабыць, з дня на дзень трэба чакаць з'яўлення на геаграфічных картах Беларусі новых гарадоў, накітавалі Бетонагорска, Растворагорска, Цагліагорска, Рыдлёўкагорска. Адначасова з гэтымі «горкамі» могуць узнікнуць і новыя чыгуначныя станцыі: ДАФАБРЫЧНАЯ, ПАСЛЯФАБРЫЧНАЯ, КАЛЯЗАВОДСКАЯ, ПАСЛЯЗАВОДСКАЯ і г. д. І я не здзіўлюся, калі заўтра Маладэчна будзе перайменавана ў Мэблагорск, Вілейка — у Рэкагорск, Браслаў — у Возерагорск, Барысаў — у Запалкагорск, а Касця-

ная, Бюракратычная, Азотнатукавая, Гербецідная, Пестыцідная, Нітратна-радыёнуклідная, Шматпартыйная, Партактыўная, Прафсаюзная...

А тысячы паэтычных назваў нашых паселішчаў зніклі, канулі ў Лету разам з «неперспектыўнымі» вёскамі і хутарамі, дзе спрадвечу на зямлі, адваяванай у пушчы, шыравалі працавітыя людзі. Мы незваротна губляем сваю спадчыну, свае карані, збядняем мову, трацім сваё нацыянальнае аблічча.

Трэба прымаць рашучыя захавы, пакуль нас канчаткова не засветлагорылі, не зацэментгорылі прадзаводекія чыноўнікі струклелай камандна-адміністрацыйнай сістэмы. Трэба спышацца. Інакш неўзабаве і Мінск пераймянуць у Сталіцагорск.

г. Мінск. **А. ДЗІК.**

ПРАЦУЮЧЫ з архіўнымі матэрыяламі, даведліся, што пры Беларускай акадэміі навук была створана камісія па вывучэнні матэрыяльнай культуры Беларусі (у складзе Я. Ластоўскага (старшыня), А. Шлюбскага, М. Каспяровіча, М. Млешкі, І. Сербаста), якая мела на мэце «шукаць чыстага, самабытнага беларускага мастацтва».

Прытым, як можна даведацца са справаздачы Я. Ластоўскага, змешчанай у бюлетэні Інбелкульту № 2 за 1927/28 г., былі падрыхтаваны да друку «Альбом беларускага народнага арнаменту», «Альбом беларускіх ткацкіх узораў Віцебшчыны», «Альбом беларускіх народных плясоў», «Манаграфія аб беларускім драўляным будаўніцтве», «Прычоскі і галаўныя уборы беларускага старажытнага часу».

Апрача гэтага, Я. Ластоўскім арганізаваны ў 1928 г. дзве экспедыцыі, у выніку якіх сабраана 600 экспанатаў з народнага мастацтва і матэрыяльнай культуры, зроблена звыш 400 фотаздымкаў, зсрод якіх — унікальныя матэрыялы культуры беларускага народа (цэрнвы, насцілы, келіхі, крыжы, здымкі самабытных вясковых жанчын і дзяўчат, апраунтых у «знікаючых тыпах» беларускай народнай вопраткі).

Куды зніклі гэтыя і некаторыя іншыя матэрыялы, як, напрыклад, здымкі розных каменных «баб», зробленыя М. Млешкам, запісаныя ім легенды аб іх паходжанні?

М. ЕУДАКІМЕНКА, З. САЗОНЕНКА, П. ЛЕУТА, Г. КАРЫГА, М. СІПРАХА, аспіранты Мінскага педінстытута.

Прачытаў артыкул «Ліцэй? Каледж? Гімназія!» («ЛіМ», № 35) і дужа ўзрадаваўся: адкрыццё Мінскай беларускай нацыянальнай гімназіі на роднай мове — важная падзея ў культурным жыцці беларускага народа, крок наперад у справе адраджэння беларускай мовы.

А вось у Ляхавічах зрабілі крок назад: у адкрытай сёлета школе-гімназіі ўсе прадметы будуць выкладацца па-руску.

У сувязі з гэтым прыгадалася навукова-практычная канферэнцыя па адраджэнні беларускай мовы, якая сёлета праходзіла ў Мінску, у Доме літаратара. Аднагалосна была прынята рэзалюцыя, у якой гаварылася, што

Відушчым робіцца народ

Я люблю вераснёвую — раннюю —
калі ў золаце клёны, цвітуць верасы,
задуменныя, моўкнучы наўкола лясы,
а між белых аблакоў — глыбокая
просінь.

Незвычайна прасторна і думкам і зроку,
адчуваеш лагоду і згоду з усім.

7 лістапада нашаму даўняму актыўнаму аўтару паэты Васілю Жуковічу спаўняецца 50 гадоў. Сёння, друкуючы новыя вершы юбіляра, «ЛіМ» жадае яму добрага здароўя і творчых поспехаў.

І здаецца:
зіма, халады так далёка,
хоць яны, непазбежныя, блізка зусім.

Згарэў у тлуме дзень высокі.
Дом, сад — ахопленыя сном.
Але што гэта? Крокі? Крокі
Чые расталі за вакном?
У цішыні было здалося:
Час прыпыніўся... Ды плады
Раняе сад, ідзе ўжо восень.
Ці бачылі яе сляды?

На востраве жывем.
Трывожна, адзінока.
Бяда вакол,
бяда наўкол,
бяда навокал.
Нядаўні супакой
свідруе думка востра:
няўжо канец?
Няўжо
бяда прыйшла на востраў?

Збуялая трава шалёна зелянее.
Спакойна небасхіл над востравам сінее.

Край мой!
Няўтульна тваім
жаўранкам,
халадна ім.
Сумна тваім салаўям,
Бацькаўшчына мая.

Скрушна тваім жураўлям,
поўная жалю зямля.

Ідэалогія-навала
вісела вечно над душой,
яна так доўга існавала,
яна так жорстка панавала,
узброеная ўся маной:

...няроўнасць — там, а ў нас няма,
тут пенсіі, а іх няма там,
тут — воля, там — разбой, турма
там — войны, тут — на службе атам...

Пустыя сходы я цярэў,
трываю бяздарныя парадкі,
плаціў партыйныя падаткі.
«Каму?!» — задумаўся цяпер.

Няхай бы жабракам раздаў,
што «падарыў» партaparату.
А час які празасядаў!
Ён мог змястоўным стаць, крылатым.

Не вернешся — жыццё адно...
Нікога я не вінавачу,
ні перад кім — тым больш — не плачу,
а толькі каюся даўно.

Пад лозунгам
Не жыў працоўны — бедаваў,
сабе турму ён будаваў,
вялі — ішоў, хоць быў нявінны...
А нехта зверху дыктаваў:
«Народ і партыя адныны».

Маячыў камунізму пік...
Вялі няўхільна у тупік
рознеп'яменную краіну
пад бойкі лозунгавы крык
«Народ і партыя адныны».

Шчыруе век пчала-народ,
ды паядае трупеня мёд;
для тых, што гнуць спрадвеку спіны,
чырвоны лозунг ёсць на рот:
«Народ і партыя адныны».

Яшчэ пяюць мае лясы,
яшчэ шумяць жывыя воды,

яшчэ ўваходжу ў храм красы,
нерукатворны храм прыроды.
Чаму ж не лёгка — цяжка мне?
Чаму не ў радасці я — ў крусе?
Зялёны колер пачарнеў
на карце мілай Беларусі.
Атрутны поруч дождж імжыць —
то цэзіі цэдзіць рукатворны.
Лісток асінавы дрыжыць,
як наша вера ў зоне чорнай.

На фоне беспарадкаў і нягод
даўно відаць выразна дужа,
хто лёгка
аб'ягор-
вае
народ,
а хто яму нялёгка служыць.

Хлуснёю праўду назавуць адкрыта
і праўдую хлусню, наадварот,—
шчыруе агрэсіўная эліта...
І ўсё ж відушчым робіцца народ.
Няхай не будзе кроў яго праліта.

Ці то калышуща жыты,
ці спяць палі пад снегам,
зямля, я думаю аб тым,
што ты благаслаўлена небам.

Так светла!
Так ціха!
Казалі, што шчасце канчаецца ліхам.
Няўжо абсалютнага шчасця няма?
Няўжо ў дарозе
чума?
Няўжо на парозе
чумы
святкуем так, цешымся
мы?

Пра ятку Кудзьякіна, гістарычныя «рэліквіі» і іншае

Са старшынёй Сялянскага саюза Беларусі Канстанцінам ЯРМОЛЕНКАМ гутарыць
журналіст Іван РУБІН

тэхніку, будматэрыялы. Нядаўна быў адзін селянін з Брэсцкай вобласці, якога, відаць, так напалохалі мясцовыя начальнікі, што тут гэты чалавек гаварыў шэптам, азіраючыся па баках, каб, барані Божа, ніхто не даведаўся аб мэце яго прыезду ў сталіцу. «У нас дамагчыся свайго зямельнага надзелу немагчыма», — сказаў ён, і гатоў быў, па яго словах, пераехаць у іншую вобласць рэспублікі, дзе можна завесці аднаасобную гаспадарку.

— Так, ёсць яшчэ сілы, якія адкрыта выступаюць супраць, як яны называюць, новых кулакоў. Ёсць у нас свае нагульнявы і давыдавы, якія калгасы і саўгасы лічаць ледзь не вышэйшым дасягненнем цывілізацыі. Яны ў любую хвіліну гатовы ўзяць у рукі «казу» і з чырвоным бантам на грудзях ісці абразаць людзям соткі па самым вуглы.

— 30 сакавіка 1990 года Саўмін рэспублікі прыняў часовы парадак адводу зямлі для стварэння сялянскіх гаспадарак. Умовы яго — сапраўды прыгонныя. Селянін без дазволу агульнага сходу калгаснікаў ці дырэктары саўгаса не можа атрымаць надзелу зямлі. А як быць прыезджым, тым жа гараджанам? Мы распрацавалі альтэрнатыўны праект Закона аб зямлі, у якім прадугледжана права выхаду селяніна з калгаса, з атрыманнем зямельнага надзелу.

Сёння ж мы сутыкаемся са шматлікімі фактамі бюракратычнага, казеннага стаўлення да заяў сялян аб выдзяленні ім зямлі. На жаль, у палоне старых уяўленняў аб перавазе калгасна-саўгаснага ладу знаходзяцца і многія мясцовыя Саветы, якія, можна сказаць, ідуць у ар'ергардзе партыйных органаў, палітыка якіх ў гэтым пытанні вядома.

Дарэчы, вельмі хваравіта рэагуюць на ўтварэнне сялянскіх гаспадарак людзі старэйшага ўзросту, асабліва тыя, хто ў свой час арганізоўваў калгасы, раскулачвалі за наганам у русэспраўных сялянах.

Больш прыхільна ставіцца да карэнных рэформ у галіне сель-

скай гаспадаркі пакаленне 40-50-х гадоў, якое выйшла з часоў хрушчоўскай адлігі, каўтанула волі і пасмакавала хлеба «светлай будучыні» часоў брэжнеўскага застою.

І яшчэ. Можна, гэта маё асабістае меркаванне, але не пабаяўся яго выказаць. Агульнавядома, што селянін а ні ў што не паверыць, пакуль, як кажуць, сам не «памацае». Тое самае і з утварэннем фермерскіх гаспадарак. Многія думалі: а як яно яшчэ выйдзе, можа, цяпер зямлю дадуць, а пасля адбяруць, хіба ўладзе нашай можна верыць? Людзі не разумеюць, што ў калгасаў і саўгасаў, ва ўсякім разе ў большасці з іх, няма будучыні. Калі раней са слабых спісвалі даўгі, дык цяпер з надыходам рынку, ніхто гэтага рабіць не будзе. Выжыве толькі моцны, з рэнтабельнасцю 35—40 працэнтаў. Што тады, скажыце, селяніну рабіць? Адным словам, логіка ў тых, хто трымаецца за «калектывію» гаспадарку, такая: хай лепш зямля прападае, дзірванее, толькі б чалавек ён не карыстаўся. Скажыце, прывядзіце мне хоць адзін прыклад, каб знішчыліся абанкруцілася хоць адно сялянскае падвор'е? Хіба толькі там, дзе гаспадар байбак, латруга і п'яніца.

Нас «зверху» любяць павучаць, што для стварэння сялянскай, фермерскай гаспадаркі (маўляў, падлічылі навукоўцы) патрэбна 200-300 тысяч рублёў. На справе сялянскай гаспадарцы ў 30—40 гектараў патрэбны кредит у тысяч 70—80. На першы, як кажуць, абыходак. Каб чалавек абжыўся, купіў 15—20 кароў, трактар, неабходны інвентар.

Дарэчы, той жа Дзяржапраграм рэспублікі штогод бухае ў сельскую гаспадарку больш за мільярд рублёў. Але на 5 працэнтах зямлі, на так званых «соўках» селянін атрымлівае трэць сельскагаспадарчай прадукцыі рэспублікі. Дык на чыю карысць факты?

— Канстанцін Міхайлавіч, апошнім часам назойліва культывуецца афіцыйная думка, што

потым сялянам усё роўна прыйдзеца аб'ядноўвацца. Такі працэс, маўляў, адбываецца на Захадзе. Адсюль робіцца вывад: ці варта траціць сродкі, сілы і час на арганізацыю фермерскай справы? Хай па-ранейшаму застаюцца калгасы, дадзім лепш ім больш сродкаў і свабоду дзейнасці. А яшчэ — ідуць спрэчкі аб памеры гадзелаў...

— Я асабіста супраць раптоўнага роспуску калгасаў. Але там, дзе яны трашчаць па ўсіх швах, выйсце адно — даць калгаснікам магчымасць працаваць на сваёй зямлі.

Цяпер накіонт памераў зямельнага надзелу. У ідэале мне бачыцца асабістая гаспадарка ў межах 25—30 гектараў. Прыйдзе да таго фермера вопыт, стане яму цесна, можна будзе дазволіць прыдаць яшчэ зямлі.

Кажуць, што ў ЗША ці той жа Канадзе ідзе працэс аб'яднання фермерскіх гаспадарак. Але ж не трэба блытаць аб'яднанне і кааперацыю. Сапраўды, там кааператываў больш, чым у нас калгасаў і саўгасаў. Фермеры сапраўды кааперуюцца. Гэта і сумесныя рамонтныя майстэрні, і пункты пракату тэхнікі, і страхавыя асацыяцыі, і зямельныя банкі. Будзе з цягам часу рабіць тое самае і наш свабодны селянін, які, спадзяёмся, накірмуе краіну. Ну, накарміць — гэта мо і занадта, ва ўсякім разе ў бліжэйшы час, але што малако, мяса, бульба, гародніна, якія ён атрымае, будуць рэальнымі — гэта факт. Бо мы ж ведаем цану тысячам тон прадукцыі, якую быццам бы вырабляюць калгасы і саўгасы... Каб усё гэта было не толькі на паперы, мы б таго дэфіцыту прадуктаў харчавання не мелі.

Пра гэтую асаблівую арыфметыку хочацца сказаць колькі слоў. Што-што, а складаць справаздачы на пустым месцы у нас умеюць. Селянін малако прадае калгасу (гаворым — дзяржаве) за 27,5 капейкі. Той жа, у сваю чаргу, гэтак малако прадае ў два разы даражэй. Так і з мясам. Уявіце, што было б, каб селянін за літр малака плаціў 50 капеек, а за кі-

лаграм мяса 3—4 рублі? А цэны на іншую сельгаспрадукцыю? Сёлета ў нас у многіх месцах урадзілі яблыкi, а ў крамах — пуста. Бывае, звязуць малдаўскія ці польскія. Хіба разумны гаспадар будзе садзіць сад, не пабудавашы наперад сховішча, не займеўшы прылад для перапрацоўкі? Або ўзяць тую ж гародніну. Адзін Мінскі раён мог бы забяспечыць ён горад. Дайце толькі людзям зямлю. Гектар, два, тры...

— Як сялянскі саюз ставіцца да арэнды, арандатару?
— Мне асабіста іх крыху шкада і... боязна. Па-першае, гэтыя людзі часта трапляюць у сапраўдную кабалу ці хітра паस्ताўленае сіло, бо не ведаюць бухгалтарскай і эканамічнай казуістыкі. А пры нашым трактаванні законаў у цяперашніх «народных» судах праўда, як звычайна, на баку моцнага.

Па-другое, нельга забываць, што арандатар — часовы чалавек на зямлі. Ён з яе высмакча ўсё, каб потым кінуць. Гаспадар жа ўласную зямельку будзе шанаваць і пеціць, як дзіця. У яго кожны крок уважліва, каб, крый Бог, не нашкодзіць палетку.

— У хоры праціўнікаў прыватызацыі зямлі гучаць пагрозы палпрэзіданці: эксплуатаатару разводзім, новых рабоў нараджаем, зноў з'явіцца батракі і паны...

— А хіба калгас не эксплуатаатар? А хіба ўсемагутная талітарная дзяржава — не самы вялікі ўзаконены памешчык? А хто той жа калгаснік? Бяспраўны парабак у самай «вольнай» краіне. Дык ці не хопіць? Семдзесят гадоў эксперыменту над селянінам. Знішчэнне тых, хто хацеў і ўмеў працаваць. Знішчэнне духу сялянскага. Паміраюць тысячы «неперспектыўных» вёсачак, паміраюць стваральнікі і носбіты культуры нацыі, беларускасці. Скажу шчыра: хто не хоча і не ўмее рабіць і не любіць зямлю, той палухае эксплуатацыяй, рабствам. А нашы гістарычныя «рэліквіі» — бацькавы і матчыны шыткі з крывымі палачкамі-працадніямі — гэта не эксплуатацыя, не рабства?

— Але ж і пры фермерскім гаспадаранні прыйдзеца выкарыстоўваць наёмную працу.

— Ну і што? Лейся за нішто працаваць на калгас-саўгас, чым за добры заробак на прыватніка?

Я аптыміст. Я глыбока перакананы, што сапраўды ўздымае вёску, вясковы дух, любоў да зямлі і ў рэшце рэшт усеагульны дабрабыт — прыватызацыя сельскай гаспадаркі. Іншага шляху няма.

На аглядзе творчая змена

Растуць, мацнеюць на Магілёўшчыне маладыя літаратурныя парасткі.

Нядаўна, напрыклад, на сумесным пасяджэнні Магілёўскага аддзялення СП Беларусі і літаб'яднання «Зарніцы» пры Кіраўскай раённай газеце разгледжана творчасць калгасніка з вёскі Добасна В. Савіцкага — аўтара кнігі «Радасць зямлі» і апавесці «Абпаленыя ўсходы». Ён рэкамендаваны для прыёму ў члены творчага саюза.

Выдавецтвамі «Мастацкая літаратура» і «Юнацтва» апошнім часам выпушчаны кнігі рэдактараў Чавускай і Шклоўскай раённых газет В. Кржэвіча і Л. Анціпенкі, бабруйчан — інжынера-канструктара М. Баскіна і машыніста вежавыя крана М. Гудной, старшыні Слаўгарадскага літаб'яднання Ф. Шкірманова.

Неўзабаве чытач атрымае калектыўны зборнік «Галасы Прыдняпроўя», у якім сабраны творы сталых і маладых пісьменнікаў Магілёўшчыны. На наступны год у выдавецтве «Мастацкая літаратура» запланаваны першы вершаваны зборнік М. Мельнікава з вёскі Кісялёўка Касцюковіцкага раёна. У выдавецтвы здалі рукапісы старшыня Чавускага літаб'яднання М. Салаўцоў, рэдактары Магілёўскай і Клімавіцкай раённых газет У. Дуктаў і М. Мінчанка.

Вядома, творчае майстэрства прыходзіць не адразу. Таму старэйшыя пісьменнікі дзеліцца вопытам з маладымі аўтарамі, не шкадуючы часу на іх выхаванне. Гэтай мэце служыць і чарговы семінар маладых пісьменнікаў вобласці, праведзены нядаўна. Уступным словам яго адкрыў загадчык аддзела абкома камсамола В. Мільто. Аб надыдзеным праблемамі літаратурнага жыцця рэспублікі і вобласці расказалі намеснікі старшыні рады Саюза пісьменнікаў Беларусі А. Пісьмянкоў і сакратар абласнога аддзялення СП І. Аношкін. У абмеркаванні творчасці пачаткоўцаў прынялі ўдзел намеснік старшыні рады СПБ В. Супрунчук, П. Шасцёрка, А. Кандрусевіч, В. Карпачанка, адначасна сакратар абласнога таварыства аматараў кнігі У. Станкевіч.

А. НОВІК.

Моцы табе, «Выток»

Каля трох гадоў назад рэдакцыя газеты «Віцебскі рабочы» атрымала вершы настаўніцы Стайскай васьмігодкі Лепельскага раёна В. Буланды. Напісаныя сакавітай беларускай мовай яны звярнулі на слабе ўвагу і былі надрукаваны ў літаратурнай старонцы «Зарніцы».

Крыху пазней прыйшла ў рэдакцыю са сваімі творамі бібліограф з Лепеля В. Бародзіч. Яе вершы, як і творы бухгалтара Л. Тухто (яна таксама з вёскі Стаі), не засталіся незаўважанымі. Зразумела, названыя аўтары друкаваліся на старонках лепельскай раённай газеты «Ленінскі сцяг». Дарэчы, рэдактар яе В. Хаванскі сам пісаў раней вершы, некаторыя з іх пакладзены на музыку.

Вось і парайлі тады дзяўчатам стварыць пры рэдакцыі раённы літаратурнае аб'яднанне. Тым больш, што традыцыі тут багатыя. Лепельшчына дала нашай літаратуры выдатнага паэта Т. Клішторнага, шырока вядомага сёння паэта і публіцыста А. Вярцінскага. Лепельскімі сцэнкамі хадзілі калісьці П. Броўка і Е. Лось.

Літаратурнае аб'яднанне, якое атрымала назву «Выток», сёння — працуюць створаны яго савет, праводзяцца пасяджэнні, на якіх абмяркоўваюцца творы, рытуруюцца літаратурныя старонкі, падборнікі, мясяцовыя літаратурныя выступы ў працоўных калектывах.

Нядаўна «Выток» стаў госцем літаратурнай старонкі «Зарніцы» ў «Віцебскім рабочым». Сярод яго аўтараў — Р. Гольдзіна, якая працуе медыкам, С. Пліско — настаўніца, Л. Барадзейка — будучы журналіст і іншыя.

Алег САЛУТК, сакратар Віцебскага абласнога аддзялення СП Беларусі.

Ведаеце, што самае нязменнае ў нашым няўстойлівым, зменлівым свеце? Праграмы сярэдняй школы па беларускай літаратуры. Няхай «адлга» змяняецца застоем, а застоі перабудовай, няхай з'яўляюцца новыя творы і вяртаюцца да чытача забытыя або забаронены мастацкія каштоўнасці, няхай адкрываюцца «белыя плямы» нашай гісторыі і культуры, змяняюцца погляды грамадства на свет і жыццё, садзяцца за школьныя парты новыя пакаленні, — на ўроках беларускай літаратуры тое ж, што было дзесяць і дваццаць, і трыццаць год назад...

А можа, гэта не так і блага.

савым прынцеце. Паграваўшы ў школе, я зведла гэта на асабістым гоцеце вопыце, як і кожны настаўнік, скавалы рамкамі школьнай праграмы, на аснове якой цяжка прывіць дзецям любоў да роднай літаратуры.

Мяркуюце самі. Ужо з пятага класа, пры вывучэнні цудоўнага, багачэйшага ў свеце беларускага фальклору адбіраецца найперш тое, што датычыцца тэмы: «Цяжкае дарэвалюцыйнае жыццё і барацьба з панамі-прыгнятальнікамі». З тысяч высокамастацкіх веснавых, жніўных, калядных, абрадава-бытавых, жартоўных, лірычных народных песень — такое, на-

мала 70 млн. ахвир за 70 год савецкай улады?

Дыскрэдытацыя беларускай літаратуры, якая і так шмат пацярпела ад класавай барацьбы і вульгарнага сацыялагізму, у школе ўзрастае ўдвай, дзякуючы абдору твораў складальнікамі праграм. Мне здавалася, што менавіта ў гэтым бачыць нацыянальна-культурны нігілізм і эстэтычнае дылетанцтва і наш старэйшы літаратуразнавец, аўтар школьных падручнікаў па беларускай літаратуры Рыгор Шкраба, які выступіў у сёмым нумары часопіса «Полымя» за гэты год з вялікім артыкулам «Суіраць нігілізму і дылетанцтва ў літаратуразнаў-

ашчаджаць і ўзрошчваць? А дзе тады будучы знаёміцца з творчасцю А. Гаруна, М. Гарэцкага, А. Мрыя, М. Зарэцкага, Я. Пушчы, У. Хадзькі, Б. Мікуліча, У. Дубоўкі, Л. Геніюш, У. Жылікі, з «Тутэйшымі» Я. Купалы, з «Сымонам-музыкам» і «Казкамі жыцця» Я. Коласа, з сучаснай літаратурай, з сапраўдным беларускім фальклорам, з творамі 16 — 18 стагоддзяў? Вядома, колькасць гадзін на вывучэнне беларускай літаратуры неабходна нашмат павялічыць, але ж урэшце школьная праграма не беспаламерная, і ўключыць у яе патрэбна толькі самае лепшае, гуманістычнае, высокамастацкае, адным словам — хрэстаматычнае. Ці самае лепшае ў Купалы — паэма «Над ракою Арэсай»? Відавочна, не, і калі выбіраць, то любіць больш менш дасведчаны чытач аддаць перавагу, напрыклад, «Тутэйшым», гэтаксама як «Паўлінцы» перад «Раскіданым гнездом», «Сну на кургане» перад «Тарасовай доляй» і г. д. Вядома, калі будзе кіравацца найперш гуманістычнымі і эстэтычнымі, а не сацыяльна-класавымі крытэрыямі. У школьных жа праграмах — усё надварот.

«Мастацкія творы не трэба забараняць. Іх трэба тлумачыць», — піша Р. Шкраба. А ніхто і не збіраецца іх забараняць. Усе творы класікаў, у тым ліку і культурскія, павінны ўвайсці ў збор твораў, а гісторыя літаратуры павінна адлюстроўваць літаратурны працэс ва ўсёй яго паўнаце, складанасці і драматызме. Але ж літаратура ў школе — не адэкватная гісторыя літаратуры, гэта найперш — «падручнік жыцця», і не мне тлумачыць гэта аўтару падручнікаў. Як можна выхаваньне так неабходна сёння гуманізм, дабрыню і міласэрнасць на творах, дзе сцвярджаецца нешта адваротнае? І чаму настаўнік павінен выхоўваць на адмоўных прыкладах — тлумачыць, што Купала з-за нейкіх аб'ектывных ці суб'ектывных прычын быў не надта дальнабачны, апяваючы меліярацыю і камуны ў паэме «Над ракою Арэсай», шчаслівае і багатае жыццё калгаснікаў у ляўкоўскім цыкле, калі ёсць шмат сапраўдных прарочых купалаўскіх твораў, якія ў хрэстаматыю чамусьці не ўвайшлі. Што Чорны зрабіў уступку сацыялагічнай схеме, занадта бескампрамісна асуджаючы Міхала і ідэалізуючы Зосю як ча-

Спрэчкі, палеміка

Тамара ЧАБАН

А МЫ ЎСЁ «РЫЕМ ДОЛ ДЛЯ КАПІТАЛА»...

бо ўрэшце літаратура заснавана на вечных мастацкіх каштоўнасцях, класічных творах, непадуладных часу? Ды ў тым і справа, што для Міністэрства народнай адукацыі (былой асветы) вечныя каштоўнасці знаходзяцца не ў маральна-эстэтычнай, а ў ідэяна-класавай сферы. Празмернай, усеахопнай ідэалагізацыі, палітызацыі пачалася не толькі так званая выхаваная работа ў школе, якая даўно нікога не выхоўвае (бо хіба можна выхоўваць барабанам боем?), не толькі выкладанне «грамадскіх» дысцыплін, але і літаратура — па сутнасці, адзіны прадмет, звернуты да чалавечай душы.

Аб гэтым з трыгоўкі пісаў паэт А. Бадак у лімаўскім артыкуле «Учора, сёння... і заўтра школьных падручнікаў па літаратуры» (за 26 студзеня г. г.). Ён на шматлікіх канкрэтных прыкладах паказвае, што і падбор большасці твораў, і іх інтэрпрэтацыя, і тэарэтычныя палажэнні, і метадычныя рэкамендацыі школьнай праграмы грунтуюцца на сацыяльна-клас-

прыклад: «Зайшло сонца, узшыў месяц, а нашага пана вядуць вешаць». З тысяч казак, легенд і паданняў — «Пану навук» (памятаеце, як парабак прывязаў пана да дрэва і збіў да смерці?). Практычнае кіраўніцтва да дзеяння. А далей ідуць класікі — Купала і Колас. І тут адбор ідэяна вывераны — скаргі на цяжкае жыццё мужыка і заклік да класавай барацьбы:

Ужо даўно вярнулі
Вас, паны, чакаюць
І па вас асіны
Слёзы праліваюць.

Даўно ўжо няма тых паноў і буржуаў, а класавая нянавісьць ужо восьмае дзесяцігоддзе ўпарта выпешчваецца і культывуецца ідэалогіяй і педагогікай, бумерангам вяртаючыся да нас жа саміх. Агульна-чалавечы, гуманістычнае «не рабі таго другому, што не жадаў бы самому» разбіваецца аб непрымірымае: з класавым ворагам усё метады дазволена, усё апраўдана. А такім ворагам можа стаць кожны — сталіншчына гэта даказала. Хіба

ствее. Аднак я памылілася. Як вынікае з артыкула, найбольшую небяспеку для выкладання літаратуры ў школе аўтар бачыць у асобе «нігіліста і дылетанта» А. Бадака, ды яшчэ крытыка І. Жука, які (о жах!) услед за М. Мушынскім прапонуе сваё, адрознае ад школьнага, працывапаўнапраўнае кіраўніцтва Чорнага.

Тэарэтычна Р. Шкраба таксама не адмаўляе змен у школьнай праграме, шмат і слухна гаворыць пра «неабходнасць стварэння навуковай канцэпцыі нашай літаратуры», пра «прырытэт агульначалавечых каштоўнасцей», пра тую дэфармацыю, якая адбылася ў грамадскім жыцці, у літаратуры, у школе. Калі ж заходзіць размова пра карэкцыі ў ацэнках і падыходах, змену канкрэтных твораў літаратуры, адказ адзіны: не руш! «Навошта нам зноў рабіць праполку і селекцыю?» — пытаецца ён. Дзіўная логіка. Цяпер, калі пасля сталінска-брэжнеўскай праполкі і селекцыі на дзялянцы літаратуры ў школе ўзбуяла пустазелле, выходзіць, менавіта яго трэба

ЛЕТНЯЯ ШКОЛЕ — БЫЦЬ

Яе чакаюць беларусісты свету

Мала хто ведае сёння аб невялікай (каб не сказаць вялікай) зацікаўленасці «адкрыццём» беларускага мацерыка, яго моўнага і культурнага багацця, літаратурных здабыткаў, шырокіх абсягаў нацыянальных традыцый, звычайў, побыту. Ідуць лісты ад беларусаў з Усурыйскага краю, з г. Нарыльска, з Якуціі, з-за мяжы, ад навукоўцаў і зацікаўленых асоб.

Яшчэ меней вядома, што многія навукоўцы свету, нават не з'яўляючыся выхадцамі з Беларусі, не звязаныя карэннямі з нашай зямлёй, уключаюць у сферу сваіх навуковых інтарэсаў пытанні развіцця беларускай мовы і літаратуры, даўно і паспяхова займаюцца праблемамі развіцця нашай духоўнай спадчыны. Для падтрымання цікавасці да беларускай тэматыкі, для далейшага развіцця навуковай думкі па беларускаму-стве ў свеце жыццёва неабходна адкрыццё і існаванне міжнароднай летняй школы (або семінара, як іх яшчэ называюць). Аб тым, што зроблена і ро-

біцца дзеля гэтага, аб задачах і перспектывах міжнароднай летняй школы — хацелася б падазліцца і з чытачамі «ЛіМа». Рады будзем пачуць і іх думкі, прапановы, парады.

У маі ў БДУ на кафедры беларускай мовы і літаратуры для прыроднаўчых факультэтаў працавала рабочая група па ўтварэнні летняй школы на Беларусі. Праведзены міжнародны сімпозіум славістаў на тэму: «Беларуская мова, літаратура і культура ў кантэксце моў, літаратур і культуры народаў свету». У рамках сімпозіума адбыліся сустрэчы і абмеркаванні на кафедрах беларускай мовы і літаратуры БДУ, а таксама ў СП БССР. У рабоце сімпозіума (і ў працы рабочай групы па стварэнні летняй школы) актыўна ўдзельнічалі нашы вучоныя А. Лойка, Л. Шахун, Д. Бугаёў, П. Шуба, А. Супрун, Б. Плотнікаў, Б. Норман, Л. Кароткая і інш. Чыны ўдзел прынялі і вядомыя вучоныя-славісты з-за рубяжа: прафесар Томаш Бэрд, які прадстаўляў Беларускі ін-

стытут навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку (ЗША), загадчык кафедры рускай мовы Школы па вывучэнні славянскіх і ўсходне-еўрапейскіх моў Лонданскага ўніверсітэта, старшыня Англа-беларускага таварыства прафесар Джэймс Дзінглі (Англія), дацэнт кафедры рускай і славянскіх моў Шэфілдскага ўніверсітэта Пітэр Майо (Англія), загадчыца славянскага аддзела ўніверсітэцкай бібліятэкі г. Цюрыха Моніка Банькоўская (Швейцарыя), дацэнт кафедры мовазнаўчай славістыкі ва ўніверсітэце г. Зальцбурга Герман Бідэр (Аўстрыя), літаратуразнаўца і перакладчык Фердынанд Нойрайтэр з г. Нідэральм (Аўстрыя).

Ва ўсіх гэтых навукоўцаў мецца шэраг навуковых прац па беларусказнаўстве, усе яны дэвалі добра валодаюць беларускай мовай (размоўнай таксама), іх навуковыя інтарэсы і праца цесна звязаны з Беларуссю і беларускімі калегамі-навукоўцамі. Прафесары Дж. Дзінглі, Т. Бэрд, дацэнт Г. Бідэр,

П. Майо даволі часта выступаюць з артыкуламі ў друку, уключаюць розныя аспекты развіцця беларускай мовы і літаратуры ў курсы лекцый для студэнтаў. Напрыклад, П. Майо з'яўляецца аўтарам Граматыкі беларускай мовы (на англійскай мове), рыхтуе другое, дапоўненае выданне, мае шэраг прац па беларускай мове ў кнігах пра славянскія мовы, шэраг артыкулаў. М. Банькоўская прачытала курс лекцый «Уводзіны ў беларускую мову і літаратуру», апублікавала артыкул «Адкрыццё не знаёмых нам літаратурных твораў», «Аб моўнай палітыцы ў Беларускай ССР» і інш. У 1983 годзе ў Мюнхене Ф. Нойрайтэр выдаў анталогію беларускай літаратуры, куды ўвайшлі творы 28 беларускіх пісьменнікаў, ён актыўны перакладчык беларускай прозы і паэзіі на нямецкую мову.

Многія славісты з розных канцоў свету чакаюць адкрыцця летняй школы. Так, прафесар Лілія Вінтурыні з універсітэта г. Генуі ў Італіі адзначае, што адкрыццё школы «значна пашырыць славянскі гарызонт студэнтаў». Яна даслала на нашу кафедру тэматыку магчымых дыпломных работ для сваіх студэнтаў і тэмы, над якімі яны хацелі б працаваць (у прыватнасці, «Францызскі Скрыпна», «Беларуска-ўкраінскія пераклады», «Дыялекты Палесся» і інш.).

лавека новай эпохі ў «Трэцім пакаленні», — ці не лепш прадставіць творчасць пісьменніка гуманістычнымі (хоць і не скончанымі) «Млечным шляхам» і «Пошукамі будучыні»? Або апраўдана, што жорсткі сама-суд-зайства Ворчыка ў паэме «Сцяг брыгады» — выключная мера суровага ваеннага часу, у той час як глыбокі і сумна-чалавечы «Варшаўскі шлях» прапанаваў толькі для самастойнага чытання, а найлепшы твор Куляшова — драматычная паэма «Хамуціус» — у праграме зусім не згадваецца. Як і многія іншыя імёны і творы. Ды і тлумачэнні настаўніка зазвычай пераконваюць значна меней, чым мастацкае слова. (Успомнім, да прыкладу, колькі тлумачылі «памылкі» Талстога і Дастаеўскага).

Дарэчы, пра тлумачэнні. Ніяк не магу пагадзіцца са Шкрабам, што Купала пісаў вершы, прысвечаныя Сталіну, «са шчырай душой». «Уяўляю, якая трагедыя была б для Купалы, калі б ён даведаўся, што самыя шчырыя парыванні свайго сэрца прысвяціў таму, каго гісторыя называе катом усіх часоў і народаў», — піша Р. Шкраба. Выходзіць, трагедыя не было, Купала жыў у шчаслівым няведанні на той ніжэйшай ступені рабства, калі раб «са шчырай душой» услаўляе і абагаўляе свайго ката і ўладара? І гэта Купала, выхаваны ў вольналюбівых, дэмакратычных і гуманістычных традыцыях часоў першых рускіх рэвалюцый, у асяроддзі беларускай і рускай дэмакратычнай інтэлігенцыі? Купала, які арганічна не прымаючы ўсялякага ідалапаклонства, пісаў: «Не веру ідалам паганым... Бажкам не веру маляваным... У народ і ў край свой толькі веру, і веру ў самага сябе». Купала, чый Гусяр прароча бачыць за княскімі шатамі «вісельні петляў», за яго заморскім віном — «слёзы нядолі сірочай», бачыць, што «кроў на золаце гэтым людская блішчыць», не разгледзеў кайданаў, крыві і слёз Белар-мор-канала, бо яму, маўляў, засцілі вочы пастаўленыя ў купэ скрынкі з каўбасой, віном, ікрой і шакаладам? І спасылкі на тое, што сталінізм не разгледзелі нават такія праніклівыя пісьменнікі,

як Бернард Шоу, Ары Барбюс, Леон Фейхтвангер, мне здаецца, неапраўданы. Замежныя пісьменнікі бачылі са свайго «шудоўнага далёка» тое, што ім хацелася бачыць як увасабленне сваіх ідэалаў, тое, што паказвала сталінская прапагандысцкая машына. Да іх не прыходзілі з вобяскамі ікусаўцы, іх не цягалі, як Купалу, на допыт, не іцкавалі ў друку, яны не развіталіся з жыццём, даведзеныя, як Купала, да самагубства, у іх не арыштоўвалі, не расстрэльвалі, не гналі ў турмах і лагерах лепшых сяброў, як у Купалы... Так «пакаяннае» пісьмо і сталінскія вершы напісаны рукою зломленага паэта. І паэта трагічнага, таму што ён бачыў, ведаў і разумей сутнасць сталіншчыны. Купала маўчаў, як маўчыць патухшы, але грозны вулкан, які можа загарыць. І ў гэтым сталіністы бачылі небяспеку: інакш навошта і каму спатрэбілася смерць паэта (а думку аб яе невыпадковасці падзяляе і Р. Шкраба).

Мне здаецца не надта этычным і сам метада выдзнення палемікі: замест спрэчкі па сутнасці Р. Шкраба часта, што называецца, «пераходзіць на асобы» — здэкліва выказваецца пра пазытыўную творчасць апанента, прычым не прыводзячы ніводнай цытаты ці разбору верша (заадно дастаецца і У. Някляева, які напісаў прадмову да першай кніжкі А. Бадака). Тут не час і не месца аналізаваць пазію Бадака, але калі б нават ён быў і слабым паэтам, то хіба права на ўласную думку маюць адно лаўрэаты?

Вядома, у газетнай нататцы цяжка быць грунтоўным і аналітычным (сам жанр абавязваў яе аўтара да сіціль і заостранай пастаноўкі праблемы), і Р. Шкрабу няма нічога лягчэй, як у часопісных артыкулах памерам з паўтара аркуша (!) папракнуць апанента ў легкаважнай манеры — «галопам па Еўропах». Есць у А. Бадака і фактычныя недакладнасці, і пэўныя выдаткі «сацыялагізму наадварот» — калі ён спрабуе ўбачыць палітычную афарбоўку ў лірычным вершы П. Броўкі «Пахне чабор...». Аднак асноўная «віна» А. Бадака, мне здаецца, у тым, што ён працытаваў асобныя мясціны з падручнікаў Р. Шкрабы. Прычым без таго знішчальнага каментарыя, якім у

артыкуле літаратуразнаўца суправаджаецца кожнае слова апанента. Але цытаты гавораць самі за сябе. Дарэчы, з гэтага не вынікае, што А. Бадак негатыўна ставіцца да падручнікаў Р. Шкрабы ў цэлым. Яны няблага служаць педагогіцы ўжо другое дзесяцігоддзе. Я таксама прапанавала па іх, і, як многія настаўнікі, магу сказаць шмат добрых слоў — яны вылучаліся нетрафарэтнай падачай матэрыялу, эстэтычным густам, жывой, вобразнай мовай, асабліва ў параўнанні са сваімі засушанымі сацыялагізаванымі папярэднікамі. Але ж — «быў час, быў век», была эпоха», якая дыктавала і забараняла, былі праграмы, ад якіх аўтар не мог адступіць. І ніхто не заклікае аўтара да «пакаяння», наадварот, вялікі дзякуй яму, што і ў тых умовах ён зрабіў усё магчымае.

Але сёння слушна і карысна было б, каб сам аўтар абноўленым позіркам зірнуў на свае падручнікі з вышэй багатага педагогічнага і літаратуразнаўчага вопыту параў, у якім кірунку павінны ісці змены і абнаўленне. Гэтага ў артыкуле амаль няма: яго пазіцыя непрымірыма-абарончая.

Мне здаецца, асноўная памылка ў тым, што Р. Шкраба ў вывучэнні літаратуры ў школе імкнецца спалучыць неспалучальнае — агульначалавечыя гуманістычныя каштоўнасці з прынцыпамі класавасці і партыйнасці, якія дыаметральна процілегла ў разуменні свету і чалавека. Гэта тое самае, што імкненне аб'яднаць рыначную эканоміку з камандна-бюракратычнай сістэмай.

«Я не ведаю, што такое безыдэйны лейбарыст або безыдэйны камуніст», — піша Р. Шкраба. — Так, партыі былі, ёсць і, відаць, будуць, а значыць, і партыйны друк, тэндэнцыйная літаратура... Але ж у англійскіх школах дзеці, да прыкладу, не дэкламуюць: «Хутка будучы называцца, веру ў гэта, лейбарыстамі ўсе людзі на зямлі», як гэта ў адносінах да камуністаў дэкламуюць вучні беларускіх школ. У нармальнай школе дзецям прывіваюцца агульначалавечыя маральныя, гуманістычныя каштоўнасці, а потым дарослы і гуманны чалавек свабодна і самастойна выбірае прыналежнасць да пэўнай партыі, ідэалогіі, або застаецца беспартыйным.

А якая можа быць свабода выбару, калі партыйна-класавыя лозунгі ўбіваюцца ў галовы дзяцей з ясельнага ўзросту? Гэта тое самае, што рабіць аперацыю на мозгу чалавека без яго ведама і згоды. «Хто, па якому праву хоча адабраць у Куляшова вынашаныя ў сэрцы словы: «Я хачу, каб называўся камуністам родны сын мой, а таксама сынаў сын?» — пафасна ўсклікае Р. Шкраба. Зноў жа — ніхто не адбірае, няхай верш «Камуністы» застаецца ў Зборы твораў (хоць, думаю, сам Куляшоў зняў бы яго цяпер, калі адкрылася столькі праўды пра дэфармацыі ў партыі). Верш напісаны на «выпадак» — у 1948 годзе, да стагоддзя з дня выхаду ў свет Маніфеста Камуністычнай партыі, у ім шмат адцягненнай рыторыкі, рыфмаваных лозунгаў. Напрыклад, так выглядае ў вершы тэзіс «Пралетарыят — магільшчык буржуазіі».

Сто гадоў таму назад было нас мала,
Сто гадоў назад мы выйшлі на вайну,
Сто гадоў мы рыем дол для напітала,
Для хаўтур яго збіваем мы труну.

Дазвольце і мне пафасна ўсклікнуць: хто, па якому праву прымушае дзяцей дэкламаваць гэтую антыгуманную рыторыку?! Не ведаю, як Р. Шкраба, а я, напрыклад, не хачу, каб мой сын, а потым сынаў сын яшчэ сто год «рылі дол для капітала». Хоць, нарыліся, такі «катлаван» выкапалі, што і выбрацца з яго без дапамогі таго ж «капітала», бадай, не зможам.

Найперш з гэтага «долу», «катлавана» патрэбна вызваліць нашых дзяцей. А значыць, патрэбна вызваліць педагогіку, і як найхутчэй. На маю думку, пры складанні новых праграм і напісанні падручнікаў па літаратуры ў школе павінны быць два асноўныя прынцыпы, вельмі простыя па сутнасці.

У школе вывучаецца Літаратура, а не белетрызаваныя ці рыфмаваны дадатак да «Кароткага курсу гісторыі ВКП (б)» (як гэта ў асноўным ёсць зараз).

Літаратура выкладаецца як Літаратура — па спрадвечных, агульначалавечых крытэрыях праўды, дабрыні і характа-

ламна-экскурсійнай літаратуры, праспектаў, буклетаў, карт, календароў, паштовак, магнітафонных запісаў беларускага фальклору, урыўкаў з драматычных твораў.

Удзельнікі школы атрымаюць пасля яе заканчэння пасведчанне аб аб'ёме праслуханага курсаў. Для іх можна прапанаваць цікавую і разнастайную культурную праграму, арганізаваць «круглыя стoly», дыскусіі, сустрачкі.

Міністэрства народнай адукацыі падтрымала ініцыятыву БДУ і СП БССР аб адкрыцці летняй школы беларусістыкі. Рашэнне аб адкрыцці яе ўвайшло ў «Дзяржаўную праграму развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР». Але зроблены пакуль што толькі першыя крокі.

Пачаўся новы навучальны год у ВУ. Добра было б паклапаціцца зараз аб тым, каб даць шырокі розгалас школе, забяспечыць яе стварэнне шырокай рэкламай, каб прыцягнуць як мага больш жадаючых прыняць удзел у ёй у нашай краіне і за яе межамі.

Уладзімір НАВУМОВІЧ, дацэнт БДУ, старшыня падрыхтоўчай групы па ўтварэнні летняй школы беларусістыкі.

Кнігарнік

М. ШЫМАНСКИ. Тры березки у огня. Нарысы. На рускай мове. М., «Известия», 1989. Міхаіл Шыманскі з 1970 года працуе ўласным карэспандэнтам газеты «Известия» па Беларусі. За гэты час у яго выйшла больш за дзесяць кніг нарысаў і публіцыстыкі як у рэспубліканскіх выдавецтвах, так і ў Маскве. Чарговы зборнік — таксама вынік журналісцкіх паездак аўтара. Гэта апавяд пра людзей, якія і ў гады вайны, і ў мірны час пры- выклаюць сваёй шчырасцю, высянародствам.

Я. ЮХО. За вольнасць нашу і ваўну. Мінск, «Навука і тэхніка», 1990. Адна з чарговых кніг у серыі «Нашы славетныя землі» расказвае пра вядомага нашага земляка, выдатнага палітычнага і ваеннага дзеяча Рэчы Паспалітай Тадэвуша Касцюшка, які з'яўляўся кіраўніком паўстання 1794 года, удзельнічаў у вайне паўночна-амерыканскіх калоній супраць англійскага панавання. Як і папярэднія выданні, нарыс багата ілюстраваны.

А. МАРЦІНОВІЧ. Груша на Голым полі. Раман. Пераклад з рускай. М., «Советский писатель», 1990. З вядомым раманам Аркадзя Марціновіча «Груша на Голым полі» ўсесаюзны чытач пазнаміцца ў аўтарызаваным перакладзе Эдуарда Карпачова. Твор — яшчэ адна старонка ў мастацкім летапісе барацьбы з фашызмам, расказ пра мужнасць і гераізм савецкіх людзей.

Д. ЯНЧАР. Галернік. Раман. Пераклад са славенскай. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1990. У рамане «Галернік» сучаснага славенскага пісьменніка Драгі Янчара паказана жыццё славенскага народа ў XVII стагоддзі. Пераняты твор на беларускую мову і напісаў прадмову «Лёс — галера ў моры гісторыі» Іван Чарота.

Прафесар Фрыдрых Шольц з Мюнстэрскага ўніверсітэта ФРГ даслаў ліст, у якім вітае пачатак добрай справы і выказвае надзею ў будучым накіраваць для вучобы ў Беларусь сваіх студэнтаў. Слушныя прапановы даслалі вучоныя-славісты Ханс Ротэ з Бона, Ульрых Обст з Кельна, Марцін Нэг з Нарвегіі, Андэрс Сіберг са Швецыі. Свае прапановы, пажаданні, рэкамендацыі выказалі ў лістах таксама вучоныя з Даніі, Канады, Нідэрландаў, Нарвегіі, Швецыі, ФРГ, Фінляндыі, Югаславіі.

Такім чынам, адкрыццё ў Мінску летняй школы славістаў — справа неабходная, надзённая. Ідэя даўно патрабавала рэальнага ажыццяўлення.

Як вядома, практыка арганізацыі і правядзення летніх школ славянскіх моў распаўсюджана і вядома ва ўсім свеце. У Балгарыі іх дзве (у Сафіі і В. Тырнаве), у Чэхаславакіі — 4 (Прага, Брно, Аламоуц, Браціслава), у СФРЮ — 4 (два семінары сербска-харавацкай мовы — у Бялградзе і Заграбе, славенскай мовы, літаратуры і культуры ў Любляне і македонскай мовы ў Скоп'е). У СССР адкрыты Міжнародны семінар рускай мовы (г. Масква). Толькі два славянскія народы да апошняга часу не мелі міжнароднага семінара сваіх моў — беларускі і ўкраінскі.

Такія семінары — справа гонару і прэстыжу дзяржаў, рэ-

спублік, у якіх яны адкрываюцца, яны цалкам фінансуюцца дзяржавай, аб іх працягваюцца пастаянны клопат, імі ганарыцца, друк, радыё, тэлебачанне пастаянна надаюць ім увагу. Варта таксама ўлічваць, што шэраг месц у семінары будзе аддадзены саюзным рэспублікам, тым, хто пажадае прыехаць для ўдзелу ў вучобе з розных куткоў нашай краіны, што будзе садзейнічаць развіццю і ўкараненню беларускай мовы ў асяроддзі беларусаў і выхадцаў з Беларусі, іх умацаванню трывалых сувязяў з бацькаўшчынай.

Галоўная мэта летняй школы бачыцца ў прапагандзе нацыянальнай мовы, духоўнай культуры, традыцый. Канчатковым вынікам яе дзейнасці павінна стаць падрыхтоўка навуковых кадраў, вучоных-славістаў, якія ўключаюць беларускую мову, літаратуру і культуру ў сферу сваіх навуковых інтарэсаў, стварэнне ў свеце, асабліва па-за межамі Беларусі, навуковых школ па беларузнаўстве.

Вялікае значэнне мае школа для падрыхтоўкі і выхавання кваліфікаваных кадраў перакладчыкаў з беларускай мовы на іншыя мовы народаў свету. Асаблівае месца ў рабоце павінна заняць прапаганда дзясяцігоддзя беларускай літаратуры і культуры, распаўсюджанне і пашырэнне беларускага мастацкага слова, нацыянальных традыцый у краіне і за рубяжом. Практыка існавання летніх

школ у іншых краінах паказвае, што па цэлым шэрагу акалічнасцей яны працуюць найбольш плённа на базе ўніверсітэтаў. У сувязі з гэтым Белдзяржуніверсітэт імя У. І. Леніна гатовы ўзяць на сябе функцыі заснавальніка і несці асноўныя фінансавыя затраты, але для адкрыцця і працы школы неабходна дапамога ўрада рэспублікі, а таксама іншых зацікаўленых арганізацый (СП БССР, Беларускага фонду культуры, Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны, АН БССР, Таварыства «Радзіма», згуртавання «Бацькаўшчына», Беларускага таварыства культурных сувязей з заgrаніцай, Міжнароднай Асацыяцыі навукоўцаў-беларусістаў свету, а таксама, па магчымасці, арганізацый-спонсараў ці фундатараў.

Дзеля таго, каб адкрыць летнюю школу, неабходна паклапаціцца аб падрыхтоўцы спецыяльных падручнікаў, граматычных зборнікаў беларускай мовы (на аснове рускай і англійскай моў), выдаць зборнікі тэкстаў для чытання, падрыхтаваць зборнікі практыкаванняў і тэкстаў, напісаць падручнікі па краіназнаўстве, кнігі лінгвістычнага і азыямаляльна-краязнаўчага характара. Варта стварыць і выдаць спеўнік беларускіх народных песень (ці паасобныя лісты да яго). Насявае патрэба ў падрыхтоўцы і выданні рэк-

БАЛАДНЫ МАНАЛОГ ВОЛЬНАГА БЕЛАРУСА

КАНЧУРЫК якраз збіраўся прылашчыць жонку, як у іх было завезена, а палове першай ночы, ажно ў кватэру пазванілі, тады загрузалі ў дзверы кулакамі, абцасамі.

— Ці тут жыве Канчурок? — пачуўся казёны голас. — Зараз жа на выбары.

Канчурок падалося, што ён скручваецца, бы чарвяк, у абаранак, а над ім — аграмадны, падкаваны жалезам бот.

— Ужо ж былі выбары... Па нашай акрузе... У сакавіку... — гэта казаў не Канчурок. Гэта азваўся ў ім агідны чарвяковы голас.

— Нас не акруга цікавіць. Нам патрэбны Вы, — казёны голас быў няўмольны. — Адчыняйце.

Канчурок мусіў адамкнуць. А там стаялі двое шэрых, другі з наганам. З іх добра было б маляваць ілюстрацыю да кніжкі пра трыццатыя. А першы, Казёны Голас, яшчэ кінуў, бы з тае кніжкі, сказ:

— Пойдзеце з намі.

— Куды ён пойдзе?! Не пушчу! — гэта жонка загаласла.

— Ён пойдзе. Іначай панясучь, — запэўніў Казёны Голас.

Канчурок стаў нацягваць парткі, ды, ведама ж, нязграбца, бы на чужыя ногі. Ён, ясна, чытаў у тоўстых часопісах, бачыў у фільмах, як такое адбываецца з чалавекам; здаралася, з салодкім жахам думаў: «а як і са мною?» Але адна рэч — думаць, іншая — самому адчуць, як цябе падхапіла і кудысьці цягне грубая сіла. У цябе без цырымоніяў адабралі адчуванне свайго «я»; свайго ў цябе няма анічагуткі, а гэтыя рукі, ногі, галава, скура, цёплая кроў — чужыя; а яны, уладары твае істоты, што захочуць, тое і зробяць з усім гэтым. Утульная кватэра, жонка пад бокам, тэлевізар ды газета з футбольнымі навінамі — у былым, а сапраўднасць — гэта двое шэрых, адзін паруч, другі, з наганам, — ззаду.

Чалавека ахоплівае ноч — ноч з усіх бакоў. знізу, дзе ногі ўжо нібыта не чуюць зямлі, зверху, дзе зелянаваты нежывы ветах. Асабліва ноч — калі душаць жанчын або вешаюцца самі, катуюць у скляпеннях чалавечыя целы, збіваючы іх гумовымі дручкамі ды абліваючы вадой, прыдумляюць геніяльныя планы шчасця для чалавецтва...

Але Канчурок на тое быў Канчурок, каб хуценька звякнуцца і з шэрымі, і з непрагляднай цямрэчай. У ім пачало смельць мацнейшае за страх пачуццё — віны. Ён ужо са скрухаю ператрэсваў сваё мінулае, згадваў грахі. Як ішоў міма пляцу, дзе мітынгаваў натоўп, крычалі «Далоў», а ён азірнуўся, прыслушаўся ды, можа, таксама нештачка крыкнуў... Ясна, не ўголас. Ці вось гэтая адозва, якую ён гэтак неабачліва падпісаў. Здавалася б, што такога, усе штосьці падпісваюць, але... Прадчуваў жа тады, што добрым не скончыцца. Што не можа так быць, каб гэта веча цягнулася — мітынгі, адозвы, крыкі «Далоў», і каб нехта гэта трываў, не караючы вінаватых. А вінаваты — гэта перадусім той, хто жыве з балючым, веча вінаватым сумленнем, хай сабе ён і нічога ніякага.

Цяпер Канчурок забедаваў, што вось, дзеля яго казёны чалавек ступіў у калюжыну ды праваліўся па самае калена. У сваёй віне Канчурок не сумняваўся, хаця злчынства свайго не ведаў. Каб ведаў, мо яму й ляг-

Я на касцях сваіх трымаю хлёў,
Дзе парсюкі карытамі ўладараца.
Наш белы Храм амаль увесь счарнеў
І кружыцца над ім варонаў хмара.
Гляджу на вас і бачу ў вас рабоў.
А вы давольныя жыццём, сабою
Не бачыце іржавых ланцугоў
На шыях, упрыгожаных гразёю.
Я вольным быў на вольнае зямлі
І гаварыў на роднай мове з Богам.
У белы Храм дарогі ўсе вялі.
У хлёў смардзючы вашая дарога.
Не для таго я нёс цяжкі свой крыж,
Каб вы яго, бяздумныя, спалілі,
Каб жыў чужок у Храме і, як мыш,
Усё псаваў, а вы яго б хвалілі.
Я на касцях сваіх трымаю хлёў,
І вам трымаць, нявольнікам, карыта.
Вам стаўся гімнам рабскі і нудотны спеў,
Вы з ім прыйшлі на чорны край нябытку.

Яшчэ ёсць сілы і яшчэ ёсць час
Сваю спазнаць у белым Храме долю.
І толькі воля выратуе вас,
І толькі варта паміраць за волю.

Балада вандроўніка

У цемры кашлатай прыгожыя ведзьмы
Сядзяць, як манашкі, наўкола кастра.
Як чорт, я стаіўся, мне холадна

вельмі,
Сваю галоднаю лётае страх.
У чорнай пасудзіне варацца зёлкі,
Іх ведзьмы каштуюць і хваляць сябе.
І вецер ля іх, як жаніх невясёлы,
Траву пад сабою нервова скубе.
Але не звяртаюць увагі на вецер
Прыстойныя ведзьмы жажлівай красы.
Якіх жаніхоў яны бачылі ў свеце!
Ды дзе жаніхі? Адрыпелі вазы, —
На іх жаніхоў наклады перавезлі.
Ды скача касцёр, як наіўны юнак,
Якому цукерку з атрутай прынеслі,
І верыць забойцам да смерці, дзівак.
І скача касцёр, бо даюць яму есці,
І ведзьмам ён верыць і сам, як
вядзьмак.

А я, нібы мёртвы, стаю за кустамі.
Пра стому забыўся, пра холад, пра
страх,
Бо ўбачыў, што ведзьмы ў хаўрусе
з людзьмі.
З людзьмі, якія з крывёй на руках.
І толькі хацеў я схавацца ў цямнечы,
І толькі крыху павярнуў галаву,
Як ведзьмы мне селі на кволяы плечы,
Як слуп, павалілі мяне на траву.
І сталі душыць, як сабаку-вар'ята.
І я загарланіў: — Ратуйце, браты!
Ды голас пачуў: — Ты ратунку
не варты!
І я закрычаў: — Дык ратуйце тады
Айчыну маю ад нячыстай навалы!
І хлынула горлам басяцкая кроў.
І сонца над лесам ахвярна устала,
Вялікае сонца, як наша любоў,
Любоў да Айчыны, да праўды, да волі...
...Што гэта за цені на травах ляжаць?
То ведзьмы ляцелі высока над полем,
Да Бога мая адлятала душа.

чэй было б са сваім сумленнем, прынамсі, ужо веселей ад таго, што нездарма казёны чалавек пацягнуўся за ім уначы ды праваліўся ў калюжыну.
Выйшлі на вуліцу Стаханаўцаў, што ўпіралася ў будыніну, якая адна, здавалася, з усяго месца жыла бадзёрым жыццём. Яна каўтала або выплывала людзей — раз-пораз у ейным простакутным роце паказвалася чыянебудзь постаць. Канчурок пазнаў будыніну: даўней тут памяшчаўся нейкі санітарны адстойнік. І ён, Канчурок, калісьці прыплёўся сюды па даведку, што не носіць на сабе гнідаў,

ся ў буфетце. Даволі ладная кумпань сядзела ля ссунутых сталоў, рагата-ла, і ў шэрай, шчыльнай грамадзе цяжка было разгледзець хаця б адзін выразны твар — усё плыло, бы ў тумане. Адзін, змрочны, сядзеў асобна, трымаў у правай руцэ куфаль з півам, у левай — тарана, якога жаваў разам з лускай, косткамі і кішкімі, а выглед меў гэтакі пануры, быццам учора зарэзаў роднага брата. У куце дзве кабеты біліся з-за бляшанак з сардзінамі — дзёрлі адна на другой валасы, пляваліся, цялячы ў рот адна адной. А друзлая кабеціна рас-

Паказаў рукою на стол з паперкамі.
Канчурок разгубіўся, але яго падапхнулі ззаду наганам, і тады ён сцяміў: трэба ўзяць адну з паперак, разгарнуць.

На паперы было: «Маці. Або жонка». Дзевяты таксама зазірнуў у паперку і крыху павесялеў:

— Ну, дык гэта не самы цяжкі выбар, ёсць і страшнейшыя. Але што ж Вы стаіце? Барыце аловак, выкрэслівайце непатрэбнае.

Канчурок сіліўся ўцяміць, чаго ад яго хочуць, але праўда ўваходзіла ў ягоны розум па частках. Спярша сэнс

Канчурок робіць Выбар

аналізі

большычаў, карослівых кляшчоў ці іншых якіх цудаў прыроды (ён пасяляўся ў інтэрнат). Яму загадалі скінуць нагавіцы, абгледзелі жылот, зазірнулі ў галаву — і разам з даведкаю аб сваёй чыстасці ён вынес вельмі прыкрае адчуванне, быццам дакрануўся да чагось агіднага, надта прымітыўнага. Нядаўна будыніну пабялілі, надбудаваў ганак — няіначай, рыхтавалі для новага прызначэння.

Дзверы пракаўтнулі яго гэтак жа проста, што і астатніх. Унутры, здаецца, памянлася менш, чым звонку. Нават пахі плавалі ранейшыя, ад якіх вярнула на ваніты. На пажоўклых плакатах — знаёмыя выявы: вёртка вош прабіраецца паміж кучаравых валасоў; вялізны падух весела цягне мех, наладаваны халернымі вібрыёнамі. Ды побач з павучальнымі малюнкамі з'явілася й нешта новае: вялізны аркуш з загаловак «Камісія на выбарах», з доўгім спісам прозвішчаў; крывавай фарбаю па белым — лозунг: «Рабі свой выбар, таварышы», а пад ім партрэт незнаёмага, з пад вусоў — шчаслівая ўсмішка, няіначай, намаляваны таварыш свой выбар ужо зрабіў. Аднекуль з-за дзвярэй чуваць былі п'яная гамана, дзвэрэ радасна абядаў: «Хай толькі вякне — стаўку ў парашок!» Яшчэ былі гукі, ад якіх Канчурок сцэпануўся, — прыглушана ляскалі стрэлы, няіначай, у лёхах пад будынінаю.

Канчурка пасадзілі на драўляную лаву, загадалі чакаць, але доўга ён не ўседзеў — папрасіўся ў прыбіральню. Шэрыя пайшлі з ім, пасталі каля драўлянай перагародкі, чакалі. Канчурка засмуцілі «фрэскі» на тынкоўцы — невядомы мастак ад хваравітага розуму ці ад тугі накрэсліў гіганцкія выявы жаночых ды мужчынскіх падавых органаў.

Потым яго, засмучонага, вялі праз доўгі калідор, аж пакуль не расчыніліся дзверы з шыльдаю «Буфет», адтуль вылез хтось медзведзаваты, паручкаўся з Казённым Голасам ды загаманіў пра рыбалку. А Канчурок краем вока падгледзеў, што тварыла-

сыпала на падлозе з дзясатка аранжыкаў і марна спрабавала іх сабраць — падыме адзін, а другі выслізне з-пад локця...

Тут жа праяснілася й таямніца «стрэлаў» — нехта самавіты, з гарбузападобным перадам, адкаркоўваў адну за адной бутэлькі шампанскага, цялячы коркамі ў лысыя й патыльцы прысутных. На яго ніхто не крыўдаваў, усе міла ўсміхаліся яму — відаць, ганаровы быў таварыш.

Канчурка пацягнулі далей, да дзвярэй з шыльдаю «Агітатар № 9». Што магло быць за дзвярыма? Краты, дубовы стол, дубовая постаць следчага, акрываўлены тапчан, дзедзік з гумовымі дручкамі? Віцця Канчурок не вытрымаў бы, ён гэта ведаў, адразу прызнаўся б ва ўсім, чаго нават не рабіў.

Стол быў звычайны, з клею ды пілавінны. «Агітатар № 9» постаць меў нястрашную, злёгка прыгорбленую, нагадаў старшынню прафкаму ў час прыёму па жылёвым пытанні. Тапчана не было — быў яшчэ адзін стол з раскладзенымі на ім скручанымі паперкамі. У пакоі маўчала — але тое маўчанне не было цішыней. Наадварот — пакой напоўнены быў гукамі, што чуліся як скрозь ватную коўдру: варушылася, пакарэхвала, мычала штось, быццам загнаная ў хлёў жывёліна.

Той, за сталом — Дзевяты — гартаў папку, дзе — Канчурок у тым не сумняваўся — памяшчаўся яшчэ адзін, папярвы Канчурок, з апісаннем аблічча, фізічных параметраў, хваробаў, грахоў перад грамадствам. Канчурок ведаў, што ёсць такія папкі, толькі іначай уяўляў сабе людзей, што гартаюць іх. А гэты, Дзевяты, быў проста стомленым, спакутаным ад няўдзячнае свае працы чыноўнікам. З балеснаю мінаю ўзіраўся ён у Канчурка: яшчэ адзін на маю галаву. Каб радагнаць тугу, пакалупаўся ў носе, а тады праказаў да Канчурка сумна:

— Ну вось, бачыце. Раней бы Вам спахапіцца, а цяпер даведзецца выбіраць.

гэтага слова: «непатрэбнае». Ці ж можа быць «непатрэбным» маці ці жонка, нават калі гэта словы на паперчыне? Ясна, з яго чыніўся здзек. Мажліва, ён гэта заслужыў, бо ж — вінаваты, але гэта чысты здзек — прымушаць выкрэсліваць такія словы. Выкрэсліваць — усё адно што забіць, у гэтым сэнсе катавання... Жонку ніяк нельга выкрэсліваць, раптам стрэльна яму ў голаў. Тут жа ён спахапіўся: а каго можна? Як не жонку, дык значыцца... ён ужо й выбраў? Тут яму паліўся ў вушы ціхі, лагодны, бы старая песня, голас: «Не бары да галавы, сыночак. Што з імі паробіш, з ідаламі, зрабі, што яны хочуць. Вы ж маладзья, вам яшчэ дзетак гадаваць. А мне, як бацька памёр, неінцярэсна на гэтым свеце. Хаць ўмерці». Каб гэта быў не голас, а жывая маці казала яму, дык ён пачаў бы з ёю спрацацца, аднеквацца, хаця б і ведаў, што выбару не ўнікнуць. А з голасам дык і спрацацца не было як, бо ён жа ў ім, у Канчурку, азваўся, гэты голас, то як было схаваць перад ім таемныя свае думкі? А спакою яму ўжо ніколі не будзе, не глядзець яму з гэтым смакам футбол, як бывала, не бачыць добрых сноў. Выйсця не было.

Яны чакалі. Трэ было нешта казаць, дык ён выціснуў з сябе:

— Тут нейкае непаразуменне...

— Чаму гэта непаразуменне? — пакрыўдзіўся Дзевяты. — Непаразуменне — гэта там, у вас. Вы хацелі сказаць, што паміж імі выбіраць нельга. Так? Вы аднолькава любіце й Вашую маму, і жоначку? Паверым. Хаця аднолькавага нічога ў свеце няма. Нечага трошкі больш, нечага меней. Гэта ўжо й выбар. А Вы... Вось вы з жонкаю ў горадзе, а матуля Ваша ў вёсачы. Вы да яе раней надта любілі ездзіць, кумпячка прывезці, маладой бульбачкі. Цяпер не дужа возіце — радыяцыя там крышку падскачыла. То чаму ж Вам не забраць да сябе старенькую, ад радыяцыі? Не пагодзіцца — угаварыць? Але чамусьці не везьце — а гэта ўжо выбар. А каб і прывезлі, дык і ў горадзе Вам давалося б выбіраць паміж жонкаю і

Балада маці і бацькі

У вёсцы забытай начальствам і богам,
У хаце счарнелай жыве мая маці.
Глядзіце на ікону, глядзіце на дарогу,
Без бацькі адной не сядзіцца у хаце.
На вуліцу выйдзе, суседка сустрэне,
Пра ўсё пагаворыць, што ў душах

трымалі.
А ў вёсцы народу ўсё меней і меней—
І шмат паўмірала, ды больш паўцякалі
Хто ў горад, хто ў свет, дзе

чарнобыльскім пылам
Не ўсыпаны хаты, ласы і разлогі,
І ўсё, што нядаўна было яшчэ міла,
У вёсцы яе цешыць цяпер анікога.
І маці ўвесь дзень будзе корпацца

ў градах,
На хвілю прысядзе, разгорне газету,
Пра свет пачытае. Успомніць пра свята,
Калі, можа, дзеці ў госці прыедуць.
І вернецца бацька падвечар з работы,
Галодны, стамлены, ды толькі не

злучы.
Паесць і задрэмле, не скінуўшы боты,
І ў сне будзе кашляць на ложку
рыпучым.

маці. Мала ці з-за чаго завядуцца ня-
вестка са свякрухаю, засварацца з-за
нейкае драбязы, з-за квашанай калу-
сты—а Вам давядзецца ўзяць нечы
бок. Зноў выбар, дарма што малень-
кі. З маленькіх выбараў складваецца
вялікі, канчатковы, і гэта лёгка ро-
біцца ў нас. На прыцыповой, так бы
мовіць, аснове. То чаго ж Вы не вык-
рэсліваеце?

Канчурок не ведаў, чаму ён не за-
браў маму з вёскі. Ён жа любіў ма-
му. Але нейк атрымлівалася, што лю-
біў на адлегласці само сабою нейк.
А тут гэтае «само сабою» хочучы вык-
руціць такім чынам, каб атрымаўся
выбар. А ён каб стаўся ці не злачын-
ца? «Без таго злачынца» — паду-
маў засмучоны Канчурок.

— Скажыце, а яно гэтак і будзе?
— наважыўся ён спытаць.
— Што будзе?

— Ну... тое, што я выберу.
— Зразумейце, мілы чалавек, яно
ўжо ёсць. Толькі Вы яго не бачылі,
а мы зрабілі гэтак, каб было відно:
чаму, як, з якою мэтай. Ці ясна?

Ясна. З нейкаю дзіўнаю зацягас-
цю яго пхаюць, бы ката ў мяшок, у
якуюсь катавальню, у душарэзку, дзе
душу кідаюць на акрываўлены тап-
чан, адсякаюць лішняе, выпростваюць
атожылікі... Яно, відаць, і добра, што
не будзе нічога крывага. І ўсё ж гэ-
так ён не мог.

— Я не магу, — паведаміў ён.
— Прыйдзеца ізноў цягнуць, —
уздыхнуў Дзевятый, — але не чакайце,
што траіцца штось лягчэйшае.

Канчурок выцягнуў другую папе-
ру. У ёй было: «Мова. Альбо грошы».

— Што ж Вы зноў думаеце? — з лёг-
кім раздражненнем папытаў Дзевятый.
— Няўжо Вам гэта ў навіну? Ці ж
Вы пра гэта не думалі, як падпісава-
ліся пад лістом? Вы ж ведалі, што
на гэтую Вашу «мову» грошы пой-
дуць, ды і немалыя. А дзе іх узяць?

Дзевятый пачаў зачытваць з таго
самага ліста, які, вядома, быў у пап-
цы. Цягнуў словы, быццам спрабую-
чы кожнае на смак:

— «Мо-ва!» «Ба-цька-ўшчы-на!»
«Вярніце нам мову!» Чуеце? Гэта
важыць. А з іншага боку — тфу, Ва-
шыя сто шэсцьдзесят у месяц. То ж
бярэце Вашу мову, але ахвярайце
Вашыя сто шэсцьдзесят. Ці хаця б па-
лову. Гэта ж мо-ва! Людзі ж на Са-
лаўкі йшлі...

Вось яно. Прынамсі ясна, за што
яго суды прыцягнулі. Паслухаў хлоп-
цаў з падземнага пераходу, сам уста-
віў два шэлегі ў гамонцы пра «мову».
Не, ён не «адрозніваў» іхні ліст, ён
засумняваўся: «Хлопцы, а гэта не бу-
дзе нацыяналізм?» Яго пераканалі, што
не будзе. І вось мае: зноў нейкі вы-
бар. Навошта каму ягоныя сто шэсць-
дзесят у месяц? І чаму менавіта яго-
ныя? Хлопцы ж першыя пачыналі, не
ён. Ім, мусіць, больш за астатніх ба-
ліць тая мова, то хай бы іх трошач-
кі патрэслі...

Але гэтыя думкі нельга было ка-
заць уголас. Самае натуральнае бы-
ло ўдаць з сябе змагар — хаця для
прыліку. І Канчурок дрыготкім го-
ласам папытаўся:

— А вам хіба не патрэбная мова,
Бацькаўшчына?

— Ды не чапайце Вы мяне, —
пакрыўшыся Дзевятый, — я, можа, болей
раблю для Вашай Бацькаўшчыны,
чым вы ўсе з вашымі лістамі. Але я
бачу, што зноў непарэлікі. Што ж,
цягнуце яшчэ, але гэта — апошні раз.

Цяпер пытанне выглядала яшчэ
больш цыямным. І яшчэ больш ру-
бам: «З нам! Або супраць нас». Дзе-
вятый пацвердзіў:

А я буду ў горадзе ў цешчынай хаце
Гадаць, каб як гэта бяскрыўдна-удала
Забраць да сябе хутчэй бацьку і маці,
Пакуль да сябе іх зямля не забрала.

Балада храма

Паўзе змяя па рэштках Храма,
На ёй карона залатая.
Тут будзе збудавана крама —
Народ віна даўно чакае.

Зламаны крыж ляжыць у брудзе,
Па ім бязбожнікі, як чэрці,
Гарчуюць і крычаць: «Тут будзе
Наш новы цэнтр жыцця і смерці!»

І святароў святых магілі
Зраўняны з грэшнаю зямлёю.
І радасна нячыстай сіле
Кружляць над дурнатою людскою.

І толькі сумныя старыя
Жагнаюцца на рэшткі Храма.
Ды ўжо бульдозер яму рые,
Падпісаны загады Хамама.

— Ну так. З кім Вы?

Цяпер Канчурок адчуў цішыню —
тое, што хліпала ды ўздыхала загна-
най жывёлінай, — раптам сцішылася.
Яно слухала Канчурка. Дзевятый,
шэрыя — усе слухалі. І тут Канчу-
рыка прарвала, найначай, ад вялікае
разгубленасці. Пачаў ён з таго, што
надта цяжка адрозніць «нашых» ад
«іхніх». Правых ад левых. Сёння ён
левы, заўтра з правага боку вылазіць.
Крайнасці сыходзяцца. А бывае, што
чалавеку хочацца свайго месцейка,
не справа і не злева, і не так, каб
зусім пасярэдзіне, але чагосьці свай-
го...

Ён яшчэ доўга дупіў бы пра сваю
«пазіцыю», але спатыкнуўся на паў-
лове «дыялек...» Бо некуды з вачэй
сплыло кіслае аблічча Дзевятага, уз-
няў вочы — а над ім іншага, нібыта
не Дзевятага твар. Чалавек выпрас-
таўся, вырас над ім, бы на дражджах
праўднага гневу, што да часу хо-
рам хадзіў у ягоных грудзях, але та-
кі выплюхнуўся праз вочы, праз го-
лас, што рваўся з душы. Канчурок
гатовы быў кінуцца ніцма на падло-
гу і заціснуць голаў рукамі, але го-
лас завінеў нечакана пранізлівы,
проста бабскі, ды ўсё ж і страхотны:
«СЛІМАК! ПАСКУДНІК! ВЫКІНЬ-
ЦЕ ЯГО АД СЮЛЬ К ЧОРТАВАЙ
МАТАРЫ, ІНТЭЛІГЕНТА ГНІЛО-
ГА!!!»

Жывеліна аджыла. Яна ўжо не
стагнала, не пакрэхтвала — яна рага-
тала, калі тое перарывістае, сутарга-
вае мыгценне льга было назваць ро-
гатам. Каб магла — высалапіла б язык.
А шэрыя ведалі, што рабіць: падха-
пілі Канчурка пад пашкі, сарвалі з
крэсла. Дзевятый ззаду даў выплят-
ка, правалаклі па калідору, а там
зноў — высвятка. Ён зляцеў з ганка
з думкаю аб тым, што калі застануць
ца цэлыя скабы, ныркі, пячонка,
дык, лічы, прыгода скончыцца хай
сабе і ганебна, затое лёгка. А право-
дзіў яго да самага ганка ўсё той жа
пранізлівы голас: «МЯРЗОТНІК! ПА-
ЛЮДСКУ Я ВЫБРАЦЬ НЕ МОГ!
ДУШЫЦЬ ВАС ТАКІХ, ДАВІЦЬ
ТРЭБА!»

Ад таго ляманту ўсхадзілася ўся
будыніна, вокны ўмомант напоўніліся
страшнымі тварамі — без вачэй, на-
соў, вейў, адныя чорныя разяўленыя
раты, а з ратоў перыкала сліна, ля-
цеў лямант, свіст, галёканне. «Слі-
мак! Брыда! Цямці-лямці!» Следам
папачыналіся суседнія з будынінай
дамы, з парасчыняных вокнаў, з бал-
конаў палілася, бы памыі, на вуліцу:
«Далоў гнілую інтэлігенцыю!» — «Няў-
жо пра мяне?» — паспеў падумаць
Канчурок. Які ж ён інтэлігент, про-
ста робіць у лабараторыі, ну, чытае
сёе-тое, больш пра спорт, яшчэ дэ-
тэктывы ды ў тоўстых часопісах пра
рэпрэсіі, сталіншчыну ды іншае — каб
на службе не паказвалі пальцамі. А
больш за ўсё ён любіць драмікі і фут-
бол па тэлевізары. Такое інтэлігент-
ва.

А горад шалеў. Нехта, спрасоння
не разабраўшы, баўкнуў: «Далоў
наменклатуру!», але злякнуўся ды
змоўк. Нехта нябачны, але, відаць,
надта дзібелы, рыкнуў: «Бі нацдэ-
маў!!!»

Бег па вуліцы Стаханаўцаў худы
грамадзянін у распілленым палітоне,
з брудным адбіткам падэшвы ніжэй
спіны, бег, угінаючы голаў пад гра-
дам абразаў, лаянкі, праклёнаў, які-
мі сустракалі ды праводзілі яго. Го-
рад, бы атручаны чымсьці гідкім, выб-
лёўваў словы, штораз брыдчэйшыя.
ажно нават і такое: «Расстраляць,
як шалёнага сабану!»

І ўжо чарга стаіць, злуецца:
— Чаму віна няма так доўга?
Народ дурнее, як нап'ецца,
І што яму тады да Бога.

Галоўнае — пад бокам крама.
На пляшках Хам свой трон майструе.
Паўзе змяя па рэштках Храма,
І гром грывіць — ніхто не чуе.

Чарнобыльская балада

Папылілі па небе продкаў цені,
Узляцелі ўслед з магіл крыжы.
І жанчына стала на калені:
— Святы Божа, выжыць памажы!
Пажаўцелі травы маладыя.
Як вуголле ў травах, груганы.
Мы з табою, браце, не святыя,
Нас паставіць трэба да сцяны,
Як і тых, што спарадзілі гора
І людзей пакінулі ўміраць.
Мы жывём, нібы ў магіле чорнай,
Будучыні светлай не відаць.
І пльывуць па небе продкаў цені,
Пыл смяротны сеецца штодзень...
І стаіць жанчына на каленях,
І стаіць над намі смерці цень.

Ён стараўся не слухаць, радаваў-
ся, што не кідаюцца хоць камянямі
ці іншымі якімі рэчамі; стараўся ду-
маць, што гэта не аб ім, а аб іншым
кімсьці. А яму б адно дабегчы ў хату,
да жонкі, легчы ў ванну з летняй ва-
дой, адлежача, адмыцца, выпіць ха-
лоднага піва і заснуць да заўтрашня-
га футбалу. Будзе час — ён усё аб-
мазуе як след і, можа, прыйдзе да
якое высновы. Але не цяпер. Ён не
чакаў, што і ягоны дом расабачыць
ца разам з астатнімі; а яно ж так і
сталася. Мала таго, на адным з бал-
конаў стаяла Канчуркава жонка ды
крычала разам з астатнімі: «Ганьба
мярзотніку!» Бязвокая, як і ўсе, яна
мо й не пазнала Канчурка, але ён
вылучыў з астатніх ейны голас: срэб-
нае меца-сапрана.

Адрозны да домам ляжала «вадасхо-
вішча» — каложына з мазутнымі ко-
лцамі на паверхні ды сабачымі шкіле-
тамі на дне. Гук па вадзе ляцеў да-
лёка. Дык вась, на тым беразе, у ка-
мяніцах-прастакутніках, таксама бу-
рапеніла, захліпалася людская няна-
вісць. І, здавалася, з таго берага кры-
чалі штось насуперак таму, што раў-
налі на гэтым. Можа стацца, яны аба-
ранялі Канчурка, але хутчэй за ўсё,
на яго забыліся, а высільваліся дзе-
ля таго, каб перагарлаць адзін адна-
го. Але гэта ўжо не цешыла Канчу-
рыка. Наадварот, ён адчуў сябе як
бы заціснутым паміж двюма сцена-
мі, што няўмольна ссоўваліся, пагра-
жаючы сцерці на пацярху тое, што
ў сярэдзіне — ці то чарвяк, ці то ча-
лавец. Хаця б якая расколінка, ямач-
ка, дзе можна было б стаіцца, пера-
чакаць, абдумацца...

Лёс часам шкадуе Канчуркаў.
Учора дзеці, гуляючы на пустэчы ў
партызанаў, абсталівалі «штаб» у пе-
ракуленай жалезнай скрыні для смец-
ця. Цяпер «штаб» прытуліў Канчуры-
ка. Сядзець у скрыні было не надта
ёмка, не кажучы ўжо — прылегчы,
выпрастацца. Але нішто. У куце ён
намацаў партызанскія прыпасы —
свечку, сярнічку, сухое паліва, бля-
шанку кансерваў. Была й зброя: драў-
ляны аўтамат з гумкаю, пачак «пра-
бойчыкаў», сіцзорык.

Канчурок перавёў дых. Нібы сон,
згадаў учарашні вечар. Вярнуўся з
працы, пагартаў «Советский спорт»,
дзёр на тарцы бульбу для сваіх любі-
мых аладак. Найначай, то былі апош-
нія драмікі ў ягоным жыцці. Можа
стацца, і гэтыя хвіліны, што прабя-
гуць адна за адной, — апошнія. А калі
жыццё будзе доўжыцца — дык не
падобнае ні на учарашняе, дзе драмі-
кі, жонка і тэлевізар, ні на цяпераш-
няе, у якім ён пакуль што ўладар
сваіх думак, свае скрыні.

Запаліў свечку. Зарадзіў драўля-
ны аўтамат «прабойчыкам», паклаў
каля сябе. Вось усё. Пару гадзін, па-
куль не папачыналіся партызаны, ён
яшчэ можа сядзець у спакоі, думаць
пра «нашых» ды «іхніх», усміхацца
нечаму свайму, пакуль цыямнаму.
Цёмна, цесна, а ў портках — дык і
мокра. Ну дык што з таго? З кожным
можа здарыцца, калі той «кожны» —
не вар'ят, не фанатык, не святы, а
звычайны слабы чалавек. А ён усё ж
чалавек, хай сабе і ў мокрых портках.
Няздатны, як паказала жыццё, ні на
які выбар, ды ўсё ж чалавек, майце
на ўвазе, шануюна грамада. Пра тое,
што яго знойдуць, выкалупаюць з жа-
лезнай скрыні, абшальмуюць, і зноў
пацягнуць да выбару — пра гэта Кан-
чурок стараўся не думаць. Пакуль
што ён — Канчурок, гэтыя дзве гадзі-
ны — ягоныя. А там — можа, нейкі і
абдыдзецца. Неяк жа будзе.

Тры сустрэчы з Панфёравым

Усё пачалося з таго, што, працуючы за-
гадчыкам Іванаўскай раённай бібліятэкі,
я прачытаў раман Фёдара Панфёрава
«Роздум» і праранаваў з ім знаёміцца та-
гачаснаму першаму сакратару райкома
партыі М. К. Ільіноўскаму. Некалькі
дзён, як паведаміла мне сакратарка, кніж-
ка ляжала некранутай на сакратарскім
стале, а праз нейкі тыдзень наш Кузьміч
на прадстаўнічай раённай нарадзе «аба-
зваў» аднаго з прысутных Акімава Мора-
вым, другога кіраўніка — Інакенціем
Жуном... Зала не ведала, як на гэта рэ-
гаваць, бо прагучалі невядомыя прозві-
шчы. Ці не абраза тут хаваецца? Заёрза-
лі, зашапталіся... «Што, не ведаеце, хто
такія? Кнігі чытаць трэба». І дастае з-пад
папер «Раман-газету» з «Роздумам».

Літаральна праз гадзіну ў бібліятэку
адзін за другім забегла некалькі ўдзель-
нікаў форуму. А кнігі няма, у Ільіноў-
скага яна. Дарэчы, чалавек ён быў ула-
дарны, самалюбівы, і ў той жа час да-
пытлівы. На яго тэлефонны званок (маў-
ляў, навошта кнігу прынёс) давалося мне
тлумачыць, што спадабалася, магчыма,
ён, раённы важак партыйцаў, зацікавіў-
ца, бо вельмі жыццё вёскі і выведзеныя
ў рамане героі падобныя на людзей на-
шага палескага краю.

Я і ў самых патаемных думках не мог
уявіць, які рэзананс выкліка ў раёне
«Роздум». Ні да гэтага, ні пасля не да-
водзілася наглядзець такой чытацкай кам-
паніі. Кніга ўсім спадабалася, я чыталі
літаральна цэлымі сем'ямі, калектывамі.
Адным словам, вырашана было прасвецці
раённую чытацкую канферэнцыю.

Работнікі культуры, відаць, упершыню
перанаканаліся, што такое абмеркаванне
літаратурнага твора, які зацікавіў людзей.
Урыўкі з рамана змяшчала раённая газе-
та, яны перадаваліся па мясцовым ра-
дыё. У бібліятэках адкрылі выстаўкі твораў
Ф. Панфёрава, па залюках работнікаў
кніжнага гандлю «Роздум», «Волгу матух-
ну-раку», іншыя творы пісьменніка пры-
сылалі ў раён з іншых абласцей рэспублі-
кі. І гэта нягледзячы на тое, што да ау-
тара і рамана крытыка не заўсёды адно-
сілася станоўча. Шмат для прапаганды
і аўдыторыяў клубу і бібліятэкі Надзея
Лапаткова, Ніна Цырман, Лідзія Козел,
Мікалай Кунахаўец, Марыя Кудзіна, Вол-
га Лагодзіч і іншыя сціплыя працаўнікі
культуры.

У канцы 1958 года М. Ільіноўскі
Удзельнічаў у рабоце Пленума ЦК КПСС
і, выбраўшы момант, наведваў пісьменні-
ка ў Крамлёўскай бальніцы. Ён расказаў
пра захапленне, якое выклікала кніга ся-
род беларускіх чытачоў, потым прыгадаў
роднае Палессе, яго людзей, іхні побыт,
звычаі... Фёдар Іванавіч цвёрда паабя-
цаў: калі адступіць хвароба, — прыеду.
Пісьменнік стрымаў сваё слова. Пры-
ехаў, і не адзін, а з вядомымі паэтамі
Сяргеем Васільевым і Яраславам Смеля-
ковым.

На чытацкую канферэнцыю ў Дом куль-
туры ў вёсцы Моладава прыехалі сотні
людзей з усіх куткоў раёна, госці з Мін-
ска і Брэста, журналісты, кінааператары.
Дарэчы, справаздача аб канферэнцыі
з'явілася ў рэспубліканскай прэсе, на
старонках «Літаратурнай газеты». Пана-
вала атмасфера сапраўднага свята, пава-
гі да кнігі і яе стваральнікаў.

З таго часу мінула шмат гадоў. А ў
мяне перад вачамі, быццам гэта было
учора, усмешлівы Фёдар Панфёраў, вы-
сокі Сяргей Васільев, захоплены чытан-
нем вершаў Яраслава Смелякова...

Другі раз мне давалося сустрэцца з Фё-
дарам Іванавічам у верасні 1960 года.
Знаходзячыся па справах у Мінску, па-
чуў гаротную вестку пра смерць пісьмен-
ніка. З Іванова прыехала дэлегацыя гра-
мадскасці, я далучыўся да яе ў сталіцы.
У Доме літаратара, дзе стаяла труна з
нябожчыкам, а потым на Новадзвячых
могілках, здаецца, паывала ўся Масква.

І, нарэшце, трэцяя сустрэча — ужо з
домам, дзе жыў Фёдар Іванавіч. Гэтая су-
стрэча адбылася дзякуючы жонцы пісь-
менніка Антаніне Дзмітрыеўне Капцэ-
вай. Па нашым хадаініцтве Савет Мі-
ністраў БССР прысвоіў Іванаўскай раён-
най бібліятэцы імя Ф. Панфёрава. З пера-
піскі з А. Капцэвай высветлілася, што
згодна волі пісьменніка яго асабістая бі-
бліятэка перадаецца ў дар Іванаўскім чы-
тачам. Ім жа Ф. І. Панфёраў прысвясціў
свой апошні раман «У імя маладога», які
быў апублікаваны ў 1960 годзе часопісам
«Октябрь».

Выпісана камандзіроўка — і я ў Мас-
кве. Жыву на сямейнай дачы Панфёрава
ў Пярхушэве. З вялікага кніжнага мора
адбіраю тая творы, якія не маюць запі-
саў, паметаў пісьменніка, не іраюна па-
дорных кніг, а іх сотні, які і людзей, якім
дапамог выйсці на літаратурную сцэну
Панфёраў — шчодры на ўвагу да та-
ленту. І вось нарэшце адабрана больш за
дзве тысячы кніг на самых розных мо-
вах, сабраны, упакаваны — і ў Беларусь.
Сёння яны выдзелены ў спецфонд у біб-
ліятэцы, што носіць імя пісьменніка.

...У маёй асабістай бібліятэцы таксама
шмат кніг. Сярод самых дарагіх — кнігі
з аўтографамі Фёдара Панфёрава. І я
ўдзячны лёсу за сустрэчы з гэтым чудаоў-
ным чалавекам і пісьменнікам.

Мацвей МІНКОУ.

г. Драгічын.

І пайшло-паехала: «...о прыездзе Забейды-Суміцкага ў акупіраваны фашыстамі Мінск у 1942 і 1943 гадах... да і в другіе горады... с канцэртамі...», якія наведвалі, маўляў, «...в основном только прислужники оккупантов и члены их семей...» «...По приглашению руководства «Беларускай самапомачы» в Мінске ўчаствоваў в прадзніке «Дажынкi», разыграным акупантамі... Об'язжае Западную Белоруссию и Германию... Выступае в Берлине на литературном вечере поэтессы Натальи Арсеньевой... дал 8 канцэртаў в Латвіі... слухателі: праздняя публіка в штатском и немецкие офицеры». І г. д.

Асаблівай аўтарскай (проста пракурорскай) узнёслаю адзначаюцца «выкрывальныя» сведчанні пра ўваходжанне Забейды-Суміцкага ва ўрад «Бе-

тару відавочна нячыстай з этычнага боку публікацыі, які асабіста ніколі не бачыў, не чуў кантактаў, а ўзяўся самахоць з дапамогай папер сумніцельнага паходжання вызначаць месца спевака ў нашай культуры, судзіць ягоны лёс? Чаму ў артыкуле праігнараваны праўдзівыя і каштоўныя сведчанні многіх выдатных дзеячаў беларускай культуры, пісьменнікаў — Р. Шырмы, М. Танка, З. Верас, Л. Геніюш, Я. Брыля, С. Грахоўскага, У. Калесніка, С. Панізіка і інш., гэтаксама і ўспаміны самога спевака?

МЕТОДЫКА, згодна з якой напісаны Корзуну артыкул, мае свае даўня, яшчэ ад часоў сталіншчыны, глыбокія пачварныя карані. Планамерна-навязлівая, груба-прымітыўная сваім награваным фактаў сумніцельнай верагоднасці і ад-

нізавацца ў свае, імі дазволеныя арганізацыі... Беларускаму дазволілі Камітэт самапомачы... Нас было мала, не было ні памішчання, ні сродкаў на гэта... Ніякай палітыкі ў Камітэце мы не праводзілі, ды і не маглі праводзіць. Толькі дурань можа цвердзіць, што немцы маглі дазволіць некаму нейкую палітыку. Усё зводзілася да цесных, акрэсленых рамак самапомачы... Людзі гінулі, як мухі, нездарма два тыраны паслявалі паміж сабой. Францыя лямала ўжо пакаранай... Гераячна, амаль у адзіночку, змагалася старал, мудрал, Фюрэр і кампанія планавалі напады... Сталін пацараў рукі над загубай Еўропы, а людзі ратаваліся як маглі... На шчасце для Еўропы, Гітлер быў завабўнікам, але абсалютна панганым палітыкам, і не трыба было вялікага розуму, каб прадбачыць канец авантуры...»

А вось што прыпамінае ў «Сповідзі» Л. Геніюш аб сходах «Камітэта самапомачы» у Празе, на які так «удакументавана» абавіраецца В. Корзун у сваёй публікацыі. Цытую асноўнае, а больш падрабязна кожны можа пачытаць у «Маладосці».

«...Сабраліся ўсе... нарэшце ён

захады суайчыннікаў за мяжой супраць сталінскага рэжыму — і крывавага дзеянні злчынцаў у гады нямецка-фашыскай акупацыі, якіх тады хапала і ў іншых нацыях і народах.

Яшчэ напярэдадні Айчынай вайны ў пражскіх беларусаў існаваў ужо прыблізны знак роўнасці паміж злавеснай памяці рэжымамі сталінскім і гітлераўскім. Беларускамі эмігрантамі, улічваючы хістка стан іхняга няпэўнага жыццёвага існавання ў Чэхаславакіі, выбіраць не было з чаго. Яны апынуліся як бы паміж молатам і канадалам. Мянсяць арыентацыю — амаль тое ж, што скакаць з агню ды ў полымя. Усходняя і заходняя тыраніі нібы спаборнічалі паміж сабой у масіраваным знішчэнні непажаданых суграмадзян, у першую чаргу лепшых носьбітаў грамадскай думкі, прадстаўнікоў творчай інтэ-

Крывава дыктатар Франка паставіў помнікі ўсім змагарам у часы грамадзянскай вайны, прыцэляў і непрыцэляў, — усе яны загінулі за Іспанію, яны не вінаваты перад радзімай, проста па-рознаму з палітычнага пункту гледжання яе бачылі. Да ўсіх гэтых помнікаў у памінальны дзень кладуцца кветкі... Працуюць і ўспаміны В. Букоўскага («Літаратурная газета» за 27.06.90 г.): «...Мой дружба, участнікі французскага Супрацівления, гаворылі мне кагэ, што не было ніякаго смысла пасля войны разсыкаваць і наказываць калабарантов. За малым іслучнем, калабарантамі было ўсе населенне Францыі, — гаворылі они. — Так же как вся Франция была в Супрацівлении. Не стоіт одну огромную несправедлівасць прадолжаваць с помощью несправедлівасці другой...»

Горка ўспамінаць, што ў нас інакш рабілася.

ЗАВЯРШАЮЧЫ свой чытацкі водгук на артыкул В. Корзуну ў «ПС», мушу даць наступнае. Сёлета ў лютаўскім нумары шанюнага часопіса «Беларусь» была змешчана мая сціплая, значна пакарочаная публікацыя пра Забейду-Суміцкага «Салавей бацькаўшчыны мілай». Мянэ вельмі збянтэжыла і дагэтуль не дае супакою зробленая на невядомай прычыне важкая рэдактарская падмена ў тэксе, без майго ўдзелу і згоды, чым значна павяжжана сутнасць публікацыі. Цяпер у ёй чытаецца пасля сказа «...што Забейда-Суміцкі, маўляў, спяваў і пры немцах - акупантах...», наступнае: «...Да таго ж ён меў няшчасце прысутнічаць на сходах «беларусаў, што жылі ў пратэктарате Чэхія і Маравія», на якім прымаўся пастава па славці «правадыру» нямецкага народа канцлеру Адольфу Гітлеру прывітальную тэлеграму і іншыя не менш ганебныя дакументы, калі фашысты напалі на СССР. На жаль, Забейда нічога не піша пра гэта ў сваіх успамінах, і нам застаецца толькі здагадавацца, што кіравала яго паводзінамі.» У мяне ж гэта было выкладзена іначай: «...Так, сапраўды ён і пры акупантах спяваў, бо не спяваць не мог. На тое былі важкія жыццёвыя прычыны. Па-першае — гэта была яго прафесія, ягоны хлеб надзённы. Па-другое — адзіна магчымая ў яго стане форма выкавання ўнутранага пратэсту, яго зброя супраць самой прысутнасці фашыскай на роднай зямлі, дзе нарадзіўся і гадаваўся, грамадзянінам якой ён тады хоць не значыўся, але сэрцам належаў...» Але атрымаўся «абмен», ад якога сумна на душы...

Што ж датычыцца Забейды-Суміцкага партызанства, пра якое дарэмна іранізуе В. Корзун, дык спявае, наколькі мне вядома, на гэткае званне ніколі і не прэтэндаваў, хаця неаднойчы дапамагаў народным месціцам грашовымі сродкамі і медыкаментамі, хаця і ўдзельнічаў у Пражскім паўстанні ў 1945 г. супраць нямецкіх акупантаў...

Пра вызначэнні Забейды-Суміцкага як неардынарнай асобы і гэтыя факты маюць немаляважнае значэнне, асабліва ўлічваючы яго хісткае, няпэўнае становішча пры акупантах.

Сам Забейда-Суміцкі ніколі не меў ні багаццяў матэрыяльных, ні ўладнай пасады. Нават жытлом яму служыў аж да скону невялікі пакойчык па вуліцы Польскай, 12, у Празе. Адзінай вернай апорай у жыцці служылі яму вялікі прыродны талент і высокае спявацкае майстэрства, ды ў прыдачу так і не спраўджаная мара пра вяртанне на Бацькаўшчыну мілую. Не меў слыны спявак і савецкага грамадзяніна — тым больш усе яго дзеянні паводле асабістых палітычных перакананняў непадуладна і карным органам СССР, ні бруднаму яму асобных зласліцаў. Гэта — між іншым.

Імя Беларускага Салавёў ужо вярнулася (хіба не адчуваеце?!), з нетраў забыцця на Бацькаўшчыну. Ужо заняла належнае яму ў памяці ўдзячных нашчадкаў высокае месца, сярод іншых вялікіх імянаў дзеячаў беларускай культуры.

Мікола ПЛАВІНСКІ,
цяляр механізаванай калоны
г. Віцебска, краязнаўца.

На скрыжаванні думак

БЕЛАРУСКІ САЛАВЕЙ У «ПС»

ларускага камітэта самапомачы» в Празе...», пра прысутнасць спевака на двух важных сходах «Камітэта»; у якасці «доказаў» у публікацыі прадстаўлены два машынапісныя фотадакументы падазронай верасці. Апагей абвінавалаўкі — факт таго, як «...в ноябре 1944 года...» М. Забейда-Суміцкі ўчаствоваў в совещании группы «представителей белорусской интеллигенции в Праге», дзе «обсуждался вопрос о создании в Европе белорусской национальной армии для оказания помощи гитлеровской Германии в продолжении войны против СССР...»

Вось які, аказваецца, Беларускі Салавей, — не толькі спяваў для немцаў і іх памагатых, але (паводле Корзун) «преуспел» і ў палітычнай антысавецкай дзейнасці, вышэй за самую БЦР скокнуў, у самога яе прэзідэнта Радаслава Астроўскага «хлеб надзённы адбіваў».

Абсурдна за гэты кампрамат не прыдумае і геній.

Ды мала таго. Аўтар «ПС» выцягвае з аналаў айчынай гісторыі нядойбрай памяці белгвардзейскаму часоў грамадзянскай вайны, эмігрантаў, якія быццам бы «сражаліся с напавшим на их Родину врагом...» Тут бы дарэчы ўспомніць, дакладней, — на чым баку і з кім «сражаліся» у гады Айчынай вайны казакія фарміраванні генералаў Краснова і Шкуро, гэтаксама і войскі «доблестной РОА» пад камандаваннем былых савецкіх генералаў і афіцэраў? Але далейшая паралель яшчэ цікавейшая. «...когда даже генерал Деникин отказался от сотрудничества с врагом Отечества...» Аднаго з галоўнейшых ворагаў Савецкай улады перыяду яе станаўлення, які на працягу 1918—20 гадоў з дапамогай белгвардзейскіх штыкоў вялікай народнай крываёў заліваў шырокія прасяргі рэвалюцыйнай Расіі, Корзун згадвае ў якасці... станоўчага прыкладу.

Вось, здаецца, збольшага ўсе выказаны ў артыкуле прэтэнзіі да Забейды-Суміцкага, які амаль дзесяць гадоў ужо нябожчык і не ў стане бараніцца ад зласліцаў. Мне, ягонаму ўважліваму слухачу памятнай вясны 1963 г. (гастролі ў Беларусі), якому пазней вельмі пашанцавала мець сталае ліставанне са славутым спеваком на працягу 17 гадоў, аж да самай яго смерці, не да твару было б змоўчаць, пакінуць па-за ўвагай адзіную ў айчынным друку ачарняльную публікацыю ў «Политическом собеседнике».

Шчыра сказаць, няўжо я, сталы чалавек, павінен верыць аў-

паведных аналогій, яна (методыка) скіраваная на тое, каб узняць абвінавачуючы планку да недасягальнай вышыні, каб зрабіць і зусім невінаватага, і вінаватага ў нечым малаістотным злчынцам высокага рангу. Абвінавачванне ў службе на карысць нямецка-фашысцкіх акупантаў — гэты бяспройгрышны канёк колішняга афіцэру і «іже с ним». З яго дапамогай і вялікі талент, якім ганарыцца нацыя, можна перавярнуць у нішто. Дзеля аналогій не лішне будзе ўспомніць і даваенных, тыпу Бэндэ, «спецыялістаў» па ганьбаванні шэрагу імянаў выдатных беларускіх дзеячаў: Ф. Скарыны, К. Каліноўскага, В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, М. Багдановіча, Ц. Гартнага, А. Гаруна. Іх і многіх іншых агулам, і жывых, і мёртвых, бэндаўцы запісалі ў чорны спіс актыўных буржуазных прэспешнікаў, нацыяналістаў, антысавецкаў... Не выйшла! Гісторыю перакруціць не ўдалося нават «отцу народов СССР». Сёння многія са зняслаўленых некалі імянаў вярнуліся на скрыжалі славы і гонару беларускага народа. Што ж да методыкі Корзун, дык паводле яе лёгка можна было б зганьбіць і вялікага Купалу, усю яго творчы і грамадскую дзейнасць — ужо толькі за тое, што паэт у гады беларускай акупацыі (1918—20 гг.) асмеліўся напісаць некалькі вострапалемічных артыкулаў пра негатывную дзейнасць балшавіцкай улады на Беларусі, якія змясціў у газеце «Беларусь» — органе «буржуазна-нацыяналістычнага» кірунку.

Так, у аўтара «ПС» палітычная пільнасць нават вышэйшая, чым у пасляваеннага МДБ, якое не западозрыш нават у мізэрных сімпатыях ці ў абьяквасці да лёсу беларускіх «нацыяналістаў», ды ўвогуле да ўсёй эміграцыі. Ужо б яны, нядойбрай памяці тагачасныя «эмдэбэшнікі», маючы на руках хоць і нязначны, але законны кампрамат на Забейду-Суміцкага, даўно б выцягнулі яго з Прагі на расправу ў Савецкі Саюз, як гэта зрабілі з Ларысай Геніюш, яе мужам і многімі іншымі беларусамі, не меўшымі нават савецкага грамадзянства.

Дык каму ж даць веры: звышпільнай інтуіцыі В. Корзуну ці, можа, праўдзівым сведчаннем многіх добрых знаёмцаў Беларускага Салавёў (Шырму, Танку, інш.), «пасіўнасці» органаў МДБ ці, можа, «Сповідзі» паэткі-пакутніцы Ларысы Геніюш? («Маладосць», № 2, 1990 г.).

«...Немцы са сваёй ведамай дакладнасцю загадалі ўсім арга-

вышаў (Ермачэнка)... Загадаў выбраць старшыню сходу... Выставілі кандыдатуры Захаркі, Забейды, маю. Мы ўголас адмовіліся... Прышоў мой муж, яму не далі яшчэ ні сесці, ні апоніцца, як ужо «выбралі» старшыню сходу. Ермачэнка зачытаў тэлеграму Гітлеру ад нашага Камітэту... як ад беларускага ў Празе... Мы пачалі пратэставаць, што Камітэт самапомачы — арганізацыя апалітычная, не мае права даваць такіх тэлеграмаў... Напісалі пратакол сходу, але ніводзін з нас не падпісаў яго. Не падпісалі гэтага сведма... Пасля ўжо невядомым чынам «...архіў «Беларускага Камітэту Самапомачы ў Празе»... апынуўся ў Менску, і паводле яго нас судзілі. Толькі там была зробленая яшчэ адна подлае — на непадпісаным пратаколе ўсе нашыя подпісы былі выведзены пад напіроўку!»

«Сповідзі» Л. Геніюш няможна не верыць. Напісаць гэта мог толькі праўдзівы высокага таленту чалавек, з крышталёва чыстым сумленнем і мудрай галавой, напісаць крываёў уласнага сэрца. «Сповідзь» — і неацэнны гістарычны дакумент абмінуць які пры асноваванні складаных спраў той пары немагчыма і юрыстам, і навукоўцам.

Яшчэ не так даўно пра беларускую эміграцыю грамадскасць рэспублікі ведала зусім мала. Дзякуючы шматгадовай аднабаковай інфармацыі друку, разгромным публікацыям «спецыялістаў» па беларускіх нацыяналістах, эміграцыя ледзьве не агулам змешвалася з нечым «не нашым», з варожым савецкаму народу асяродкам. Добра ведаючы пра незаўзятаснае існаванне землякоў на Радзіме, беларуская эміграцыя мусіла не маўчаць, і ўсе злчынныя праўны сталіністаў (пазней — брэжнэвістаў і да іх падобных) слухна і востра крытыкаваліся ў эмігранцкім друку і ў радыёперадачах на Савецкі Саюз, за што «ўзнагароджаны» былі эмігранты кляймо «нацыяналісты». Але аўтары кляйма паспаздзваліся, псуна, на поўную некампэтэнтнасць сваіх чытачоў адносна сутнасці самога тэрміна, а ён, аказваецца, мае два процілеглыя значэнні: 1. Прыхільнік нацыяналізму — рэакцыйнай буржуазнай ідэалогіі і палітыкі... 2. Прыхільнік нацыяналізму — удзельнік нацыянальна-вызваленчага руху за незалежнасць народа, нацыі супраць ішаземных прыгнятальнікаў...

Змагацца з замежнымі інашадумцамі этычнымі сродкамі, на роўных, «апанентам», так бы мовіць, «не выпадала». Вось і былі сканструяваны, выпущаны па ўсім актыве беларускай эміграцыі разгромныя залпы больш і менш вядомых аўтараў. Два розныя паняцці свядома блыталіся, зменшваліся: антыпатычныя настроі, крытычныя

літгенцы, шматлікіх інашадумцаў з рабочых і сялян.

За вымушанае іх падпарадкаванне нямецка-фашысцкім акупантам колькі ж даваўся перажыць беларускай эміграцыі: цкаванне ў савецкай перыёдыцы, пакуты ў засценках сталінскага МДВ (куды трапілі, напрыклад, Л. Геніюш з мужам і сынам-падлеткам). Хіба яны, тыя няшчасныя нашы землякі, што збеглі ад пільсудчыны ды сталіншчыны ў братэрскую Чэхаславакію, ратунычы не толькі свае жыцці, а і свой нацыянальны гонар ад вялікадзяржаўных хіўцаў, мелі нейкую іншую магчымасць абараніцца ад чарговых выправаўняў злага лёсу? Чаму б перад асуджэннем іх неўпадабнай дзейнасці (таго ж Забейды-Суміцкага) аўтар «ПС» хоць у думках не паставіць сябе на іхняе месца, у той злавесны неўладкаваны час? Але ж да гэтага здатныя тыя крытыкі, якім не бракуе чалавечага сумлення, мудрасці, умения супастаўляць жыццёвыя сітуацыі і акалічнасці.

А калі ж у гісторыі СССР і Гуманнага захады з боку вышэйшага кіраўніцтва, ды чамусьці хутка забыліся. Было своечасовае мудрае рашэнне паслярэвалюцыйных урадаў БССР і СССР аб амнісціраванні ўсіх былых палітычных праціўнікаў (нават членаў урада БНР). Адбыўся вялікі гуманістычны акт агульнанацыянальнага прымірэння, які нямала садейнічаў кансалідацыі беларускага народа ў першыя гады яго нацыянальнага адраджэння. Варта прыпомніць і другі такі гуманны ўчынак савецкага Урада. Як вядома, пасля смерці крывавага тырана, у сярэдзіне 50-х, адбылося масавае амнісціраванне зняволеных з ліку былых уласаўцаў, бандэраўцаў, старастаў і іншых супраціўнікаў карнага і адміністрацыйнага апаратаў, непасрэдна не запэцканых у крывавах акцыях фашысцкіх акупантаў. Але дагэтуль, праз тры з паловай дзесяцігоддзі, не пераваліся аматары дробязнага выкрывальніцтва, якія, пры нагодзе, па старой звычцы-завядзёнцы любяць «пакапацца ў бялізне» інашадумца і нават няпэўнага вынікі сваіх незвычайных «даследаванняў» спяваюцца абнародаваць з мэтай апаскудзіць сваю ахвяру...

Такой гнюснай праблемай няма ў ніводнай цывілізаванай краіне, дзе дэмакратыя існуе рэальна, а не на словах. У нас жа няма пакуль звычайнай палітычнай цярымасці ў грамадстве. А без гэтага не бывае і міру сапраўднага.

У яго было імя...

Гэтага чалавека аматары народна-інструментальнага мастацтва не толькі лічылі цудоўным выканаўцам, дырыжорам, кампазітарам, але і сёння не могуць сабе ўявіць беларускую музычную культуру без яго каштоўнага ўкладу ў памянныя тры сферы нацыянальнай музыкі.

Невысокага росту, каржакаваты, са строгім, але прыветным тварам, у акулрах і заўчасна пасівелы... Заўсёды яго можна было пабачыць з балайкай. Калегі часта жартавалі: Мікалай Вікенцьевіч Прашко, напэўна, нарадзіўся з балайкай...

З ранняга дзяцінства на ўсё жыццё палюбіў ён гэты інструмент, да якога ставіўся з рыцарскай адданасцю. Вельмі рана ўсвядоміў ён сваю любоў да народнай песні, да мастацтва народных выканаўцаў на распаўсюджаных у сельскай мясцовасці музычных інструментах. Не было ў тых музыкаў прафесійнай адукацыі, але затое былі бяспечны, спадчыны дар выказваць душу свайго народа.

Такіх умельцаў у вёсцы Хвасты, што на Браслаўшчыне, дзе нарадзіўся М. Прашко, было шмат. Сям'я Прашко была таксама музыкальна. Бацька ў вольную гадзіну браў гармонік, маці — гітару, брат — цымбалы, а сямігадовы Міколка натхнёна імправізаваў на сваёй улюбленай балалайцы. І тады хата напаялася то радаснымі, то часам сумнымі гукамі. Рэпертуар складалася з беларускіх песень і танцаў. Мо таму, ужо атрымаўшы прафесійную адукацыю, Мікалай заўсёды і з вялікім задавальненнем выконваў блізкія сэрцу напевы.

Мікалай Прашко не меў гучных тытулаў, ганаровых званняў і ўзнагарод, але ў яго было ІМЯ. Яго паважалі і любілі таму, што ён быў самабытным музыкам шырокага творчага дыяпазону, які па-сапраўднаму валодаў сваёй прафесіяй. Слухачы яго любілі за натхнёнае і сардэчнае выкананне твораў розных жанраў, формаў, стыляў. Заўжды ён імкнуўся, каб інтэрпрэтаваная ім музыка была ясна і празрыста па думцы, закранала патаемныя куткі

душы. Ён не задавальняўся славай віртуоза, а шукаў шляхі, каб лепей выконваць місію музыканта-асветніка.

На працягу 15-ці гадоў Мікалай Вікенцьевіч стаяў за пультам аркестра народных інструментаў Палаца культуры Белаўпрофа. Аркестранты любілі свайго кіраўніка, цанілі ў ім рознабаковыя веды. Для свайго інструмента і для аркестра народных інструментаў ён і п'есы складалаў. Музыканы тэматызм, інтанацыі ягоных твораў — ад народных вытокаў. Вобразна-музычная мова звязана з сучаснымі сродкамі выразнасці, таму п'есы М. Прашко ахвотна выконваюць розныя музыканты, аркестравыя калектывы.

Сваю выканаўчую дзейнасць як саліст, ансамбліст, дырыжор М. Прашко паспяхова спалучаў з педагогічнай. Ён прайшоў шлях ад выкладчыка да прафесара Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі. Выхаваў плеяду цудоўных спецыялістаў, якія працуюць у Беларусі і за яе межамі. У сваіх вучняў Мікалай Вікенцьевіч выходзіў пачуццё абавязку і адказнасці за лёс нацыянальнага інструментальнага мастацтва.

Усе віды творчай дзейнасці былі блізкія Мікалаю Вікенцьевічу, але ўсё ж такі палым першынства належала выканаўству. Яго балалайка гучала ў гарадах і вёсках роднай Беларусі, многіх нацыянальных рэспубліках, а таксама ў Польшчы, Венгрыі, Германіі, Францыі, Фінляндыі, Швейцарыі. У апошні год жыцця яго запрасілі для чытання метадычных дакладаў і з сольнымі канцэртамі ў ЗША. Але цяжкая хвароба, а затым смерць перашкодзілі ажыццяўленню гэтага намеру.

Надаўна ў Вялікай зале БДК адбыўся канцэрт памяці адметнага музыканта. У ім узялі ўдзел выхаванцы і калегі Мікалая Вікенцьевіча Прашко.

Міхась СОЛАПАУ.

НЕСВЯТОЧНЫЯ ДУМКІ ПРА... СВЯТА

Зноў пасля рэстаўрацыі адчыніў свае дзверы Дом-музей Адама Міцкевіча ў Наваградку. Адноўлены не толькі дом, але і ўся сядзіба. Наведвальнікі змогуць убачыць і флігель, і сіван, і альтанку, і калодаж, якія былі пры жыцці паэта. Пра ўсё гэта наклапаціліся, дарэчы, польскія рэстаўратары.

Цырымонія ўрачыстага адкрыцця звычайна: піянеры і асататнія прысутныя выцягнуліся абанал але і чакалі ганаровых гасцей з консульства ПР у Мінску, з Міністэрства культуры БССР, абласнога і гарадскога начальства. Сустрэлі іх святочным караваем, разрэзалі стужку пры ўваходзе. Потым пачаўся агляд сядзібы.

Што асабліва звярнула ўвагу, дык тое, што нашы людзі былі тут бы ў гасцях. Рэдка чулася руская мова, яшчэ радзей — беларуская. Пераважала польская. Палякі і тут вызначыліся сваім патрыятызмам і любоўю да вялікага песняра. Іх было большасць сярод прысутных. Прыехалі яны і з Польшчы, і з Літвы, сабраліся сябры польскага таварыства ў Наваградку. Журналістаў таксама было шмат, ды толькі не нашых.

Здзіўляе, як мы лёгка падзялілі непарыўную гісторыю роднага краю на «сваю» і «несваю». Вось і Міцкевіч трапіў да «несвай». Мы як бы забыліся, што героі яго твораў — часцей за

ўсё ліцвіны, што месца, дзе адбываюцца падзеі, Наваградчына, што ёсць версіі, быццам паэт пісаў і па-беларуску. А між тым, уражанне было такое, што тут, у Наваградку, гаспадарамі былі не мы.

У прыватнасці, мне прыйшлося пачуць наступны маналог:

— Ну, вось, наша кіраўніцтва ўжо і забягае перад палякамі. А грэба было б не так. Скажаць: «Дзякуй вам за дапамогу, усім дзякуй». Потым заплаціць, як трэба, яшчэ і прэмію даць за добрую работу, а дзялей — выбачайце, панове, але ж гаспадары тут — мы...

Хутка будзе акуратна прыбрана тэрыторыя, рэстаўлены эканатны, і музей зможа прымаць наведвальнікаў. Музей вельмі цікавы. Таму запрашаю ўсіх, хто будзе ў гэтых краях, не абмінаць яго. Бо гэта і наш музей, гэта асяродак культурнага жыцця Наваградчыны.

С. СЯНКЕВІЧ, студэнт журфака Белдзяржуніверсітэта імя У. І. Леніна.

НА ПАКЛОН ДА МІКУЛІЧА

Барыс Мікуліч... Калі два гады назад гэтае імя з'явілася на старонках газеты «Ангарскі рабочы», я ўсё стараўся ўспомніць, што чытаў з яго твораў. Але нават успамінаць было нечага. Больш таго, само імя мне было незнаёмае. Узнікла думка пабываць на магіле пісьменніка-земляка, тым больш, што ад Раздолінска да Матукоўкі, дзе пахаваны Мікуліч, не так далёка. У гэты час я пачаў працаваць у рэдакцыі раённай газеты і аднойчы карэспандэнтка дарогі прывялі мяне ў Матукоўку. Большасць насельніцтва гэтага пасёлка — дзеці і ўнукі тых перасяленцаў, якія трапілі ў гэтыя мясціны не па сваёй волі.

Не стаў прасіць мясцовых жыхароў, каб паказалі магілу Мікуліча. Я быў упэўнены, што знайду сам. Усё ж пісьменнік, спачатку аглядаў больш-менш прыкметныя помнікі. Потым некалькі разоў прайшоў па старой частцы могілак, але знаёмага прозвішча так нідзе і не прачытаў. Магілу Мікуліча мне ўрэшце паказалі. Металічная агароджа, звычайная, звярзана з ліставага металу і пафарбаваная белаю фарбай пірамідка Зламаўшы ўжо засохлы быльнёг, каб лепш было відаць надпіс, зрабіў некалькі фотаздымкаў. У кадр трапіла старая драўляная пірамідка за агароджай. Яе паставілі тая людзі, пра якіх Барыс Мікуліч пачаў пісаць кні-

гу. На жаль, рукапіс незаконнага рамана згубіўся. І, магчыма, назаўсёды. Мала хто ў той час мог адважыцца берагчы паперы апальнага пісьменніка. Карэспандэнтка нашай газеты Ларыса Ламалева звярнулася да жыхароў Матукоўкі з просьбай пашукаць у старых каморах лісткі, напісаныя рукой Мікуліча па-беларуску. Да гэтага часу ніхто не аргунуўся.

Пасля могілак стала горка. Нават мёртвым Бог і людзі не роўна дзеліць. Каму помнікі з граніту ў пабольшанай прапорцыі, а каму маленькая пірамідка з неадкладным надпісам даты смерці і быльнёг на магіле. А Мікуліч заслужыў большага. І, напэўна, не патрэбны на берэзе Такевай пампезны помнік. Можна было б арганізаваць сустрэчу яго папелінікаў, родзічаў, прыхільнікаў яго таленту. Адным словам, арганізаваць Мікулічэўскія чытанні. А да гэтага надраўна было б хоць што-небудзь прачытаць з яго твораў. Мы ж, што жывём на зямлі, якая дала Мікулічу апошні прытулак, нічога з яго твораў не маем.

А. ЕРМАНОУ, Матукоўка — Матыгіна — Раздолінск.

— Аляксандр, як кажуць, адразу быка за рогі: чаму ты вырасціў расплачаць з таго, што, паводле шматлікіх сведчанняў, «прадаецца» блага: з беларускага нацыянальнага рэпертуару?

— Не распачаць. Пабудавань. Дакладна мая пасада называецца шэф-менеджэр, чалавек, які вызначае рэпертуарную палітыку тэатра, набірае актёраў, ладзіць кантакты з імі і забяспечвае ўсё, што ў кантрактах запісана. А там запісана, паміж іншым, і пра ажыццяўленне пастановак беларускай класікі. На маю думку, сённяшні заняпад тэатра можна пераадолець толькі праз нацыянальныя і класічныя формы тэатральнага дзейства. Мая мара — стварыць тэатр беларускамоўны і элітарны. Не ў багемным — у тутэйшым разуменні гэтага тэатр бела-

го існавання ў мастацтва пспрыяў абраць дырэктарска-антрэпрэнерскі шлях. Тэатр можна рабіць толькі пры наяўнасці добрых грошай, якія гарантуюць пэўную незалежнасць.

— Я магу падражаваць: да акцёрскіх памкненняў далучыўся талент спраўнага камерсанта?

— І вялікі вопыт адміністрацыйскай работы.

— А ці не баішся ты, што твае нацыянальныя элітарныя памкненні бліжэйшым часам збэсццяць якіясь не тутэйшыя — гаспадарыныя пікантныя відовішчы?

— Ну... гэта свае жанры, свае кірункі... традыцыі якіх у нас няма... А людзі па сваёй большыні — кансерватары. Пасля заморскіх прысмакаў цягнуцца да сваёй улюбенай бульбы. Такім чынам, сексуальныя, эратычныя, усходне-адзі-

І БЕЛАРУСКІ, І ЭЛІТАРНЫ? ТАК!

З кіраўніком Менскага музычнага драматычнага тэатра Аляксандрам ХВОСЦІКАВЫМ гутарыць наш карэспандэнт Жанна ЛАШКЕВІЧ

рускі. — Але элітарны тэатр мусіць быць стратным...

— Хто табе гэта давёў? Я яшчэ ні ў кога капейкі не праціў, ні ў Міністэрства культуры, ні ў спонсараў. А пастановак на сённяшні дзень ужо тры. Дарэчы, я пачаў сваю самастойную камерцыйна-антрэпрэнерскую дзейнасць, назаву яе так, у 1988 годзе: дапамагаў тэатру «Дзе-Я», утрымліваў рок-групу «Даміно» і г. д. З'явіўся матэрыяльны грунт для ажыццяўлення маёй даўняй мары — стварэння тэатра паводле старасвецкага — шэкспіраўскага прынцыпу, дзе агульная колькасць актёраў не перавышае 12—14 чалавек, дзе ўсе за-

наборскія відовішчы прывабляць толькі самых адданых прыхільнікаў. А культура тэатра ёсць культура тэатра. Па-мойму, годзе выклікаць на падмошкі ценя бацькі ўсіх народаў ці распранаць жанок. Цяпер на двары — духоўны крызіс, але ён не можа быць вечным.

— Няўжо крызіс можна пераадолець набатамі ў лапцях і «выкліканнем» дарагіх ценяў на Дзяды, як гэта адбываецца ў адным з вашых спектакляў паводле Янкі Купалы і Леапольда Родзевіча?

— Яшчэ ў школе зайздросціў равеснікам з Літвы. Маўляю, іх навучаюць адзінаццаць гадоў, а музыцы, спевам і выйўленчаму мастацтву — да самых старэйшых класаў... Таму

Сцена са спектакля «Смешныя і грэшныя людцы, мае...» Янкі Купалы і Л. Родзевіча.

лішнія, на мой погляд, адміністрацыйныя звёны ліквідаваны. Я — дырэктар, мастацкі кіраўнік, грузчык... Нашы дэкарацыі можна вазіць у тралейбусе. Нашы спектаклі стасуюцца да самых нетэатральных пляцовак (і гэта не вымагае эстэтыкі так звананага «тэатра жабрацтва»). А грошай, дарэчы, я ні ў кога не прашу прынцыпова: трэба прыніжацца, а могуць жа і не даць! Мяркую, тэатр можа забяспечыць вынаходлівасць і прадпрымальнасць. Есць шмат спосабаў, — і няхай я не нагадваю табе Панурга ці Астэпа Бэндэра, — спосабаў абсалютна сумленных.

— Даруй не надта далікатнае пытанне: ты колісь пачынаў на р'эру артыста...

— Яшчэ раней, у 1970 годзе, я трапіў у Рускі тэатр БССР манціроўшчыкам дэкарацый. Якраз давалі спектакль Лопэ дэ Вэгі, дзе манціроўшчыкаў ўбіралі ў «гішпанскія» строі, каб рабіць адкрытую перамену дэкарацый. Такім чынам я ўпершыню выйшаў на сцэну і... аслупянеў. Натуральна, так слупам і стаяў, пакуль таварышы па манціровачным цэху не выцягнулі за кулісы. Пакуль стаяў слупам, чамусьці вырасціў, што актёры — самыя шчаслівыя людзі ў свеце. Я заўсёды хацеў быць актёрам і, магчыма, яшчэ буду ім (за плячыма Аляксандра Хвосцікава — акцёрскі факультэт БДМТІ, — Ж. Л.), але не буду хаваць: менавіта матэрыяльны бок май-

цяпер спраўджаваю яшчэ адну сваю мару — зрабіць «як у Літве». Напрыклад, каб на нашы спектаклі хадзілі бацькі з дзецьмі, школьнікі. Каб хадзілі не толькі ў Мінску. У Кішынёве ўжо маем дамоўленасць з румынскім тэатрам — паставім спектакль і вывучым ролі яшчэ і па-румынску. Мы ўжо гастралі на Літве, ігралі палітоўску. Актёры вучаць тэксты і ніхто не наракае на цяжкі лёс.

— Ці вучыўся ты арганізацыі тэатральнай справы?

— У 1985 годзе пабыў на курсах павышэння кваліфікацыі ў Маскве ў групе дырэктараў музычных тэатраў. Сёлета памкнуўся ў ГІТІС, ды там, на маю думку, несур'ёзна вучаць. Шмат у чым дапамагае інтуіцыя і веданне кан'юнктуры тэатральнага рынку.

— Хутка, дарэчы, мы ўсе ўступім у рынак нетэатральны, які не надта стане садзейнічаць (прынамсі, напачатку) любові да тэатра. А ты (інтуітыўна?) уладдаеш грошы не ў выданне соннікаў, не ў выраб жавальнай гумкі і нават не ў распрацоўку дазіметраў. Займаешся справамі, якая, мабыць, у тутэйшага спраўнага арганізатара можа выклікаць падабенства ўсмешкі...

— Тэатр люблю. — Можна (як сфармуляваў нямецкі актёр Берхард Мінеці), забяспечваць прастору мастацтва ў ачэпны антыкультуры?

— Без паветра культуры самы спрактыкаваны рынак задыхнецца. Упэўнены — будучыня за намі і падобнымі да нас...

«Добры вечар, сябры! Ці не сумна на цёмнай дарозе? Я спышаюся, я бягу» — чамусьці гэтыя словы Фрэзі Грант з «Бягучай па хвалях» Аляксандра Грына, а ніякія іншыя, прыходзяць на памяць, калі я сустракаю на сваёй дарозе Галіну Сяргееўну Прыму, загадчыцу і арганізатара першага сталічнага беларускага дзіцячага садка.

З самотаю глядзела я ёй услед пры першай сустрэчы, з трыногаю — пры другой, з воклічам, захаплення пры трэцяй. Мы сшыліся з ёю не за сталом, не ва ўтульнай кватэры за душэўнай бяседай, не за шклянкай чаю, не за кубкам кавы. Мы ніколі з ёю так, пэўна, й не сядземся, каб рука — да рукі...

Бачыла яе на плошчы, на мітынгу, бачыла на дарозе, у кабінце — заўсёды, усюды імклівай. Столькі спраў! І столькі яго, таго маленькага і адначасова вялікага сэрца, якім трэба б ахапіць увесь дзіцячы свет, усю яго дабрыню і боль...

«Больш чым цялеснай боюся смерці —

Душой умерці».

— Гэтыя радочки, дзеці, ведаеце чыя? — пытаецца Галіна Сяргееўна. — Зоські Верас, старэйшай дзіцячай пісьменніцы і асветніцы. Старэнькая яна ўжо, і таму я да яе ляцела, дзеткі, каб заспець пры жыцці. І ўбачыла! І гаманіла! Пра вас! Наш садок называецца «Заранка», а яна ў свой час часопіс пад такой назвай выпускала. О, якая гэта душа, дзеткі! Сядайце, паслухайце. Вось яе кніжка, яе вершы і проза, падараныя вам».

Галіна Сяргееўна, ззяючы, паказвае гэтую кніжку, дае кожнаму патрымаць яе ў руках. Мілая Галіна Сяргееўна, дзякуй Богу, што пахадзіла я па пакутах, шукаючы для сваёй дачушкі садок! У адзін, у ведамасны, што быў праз дарогу, не трапіла: там загадчыца набірала дзетак за каштоўныя падарункі... Так і ўляпіла ў вочы кіраўніца тая:

— Хто хоча добра ўладкоўвацца — той ведае, куды гэта робіцца...

— Вядома... — ніякавата мармытнула я. — Столькі чутак пра ўсё...

— Якія яшчэ чуткі! — узвілася вымаляваная, як лялька, малодухна: — Калі нехта прынясе падарунак загадчыцы ці выхавальцы — дык што тут такога? Зарплаты ў нас маленькія!

— Так, — чамусьці згодна ківала я галавой. — Любая мама ўсё аддаць, каб толькі яе дзіцятку было добра!

— Ну вось... А ў нас жа яшчэ і басейн... — набівала цану свайму саду катэда.

Я глядзела на яе, як на дзіва, як на малпу, якая нечакана скокнула на мае вочы з нявызнанага многа свету...

— Майце на ўвазе: прымаю дзяцей толькі я! Ніякія камітэты, прафсаюзы і таму падобнае. Я не прасілася пасля ўчотага ў гэты садок...

А неўзабаве знаёмая, якой расказала пра тую гаворку, парайла: «Не абурайся, а ідзі да Прымы! Гэта 376-ты сад, ад вытворчага аб'яднання «Прамень»».

Вось так я пазнаёмілася з Галінай Сяргееўнай Прымай. І хоць першы раз размаўлялі мы з ёй у кабінце, не адчуваўся, што — то кабінет нейкага адміністратара. Здавалася, мы — на лузе з яркімі краскамі, у рамонках, у медуніцах, званочках. Здавалася, мы — на жытнёвай сцяжыне ля вялікага спелага саду... Пахла кветкамі, мёдам...

— Ой, Галіна Сяргееўна, адкуль вы, такая лясная, між абруселасці? — спыталася тады я.

— З Барысава. Барысаўчанка.

— Гараджанка? — здзівілася я.

Галіна Сяргееўна ўсміхнулася:

— Ну ўжо й расчараванне! Усе мы — з вёскі, з лесу, з лугу, з поля. Карэньчык мой ва мне ажыў. Маці ж, бабуля, цёткі — усе адтуль, ад бярвінца ды саломкі! У цёткі Валі і цяпер гасцю на Барысаўшчыне. Там, на родных магілах, й абудзілася, ажыло ва мне маё карнявое, роднае. І скаланулася

тады я ад страшнай явы: ад мовы сваёй мы самі ж і адракліся! І я — таксама! І як жа ты, педагог, дакарала сябе, дзетак выхоўваеш? Чаму іх вучыш? Столькі гадоў па-руску — і дома, і ў садзе! Прыдумала гульні свае, драмгурток стварыла, а цяпла, задаволенасці няма... Вунь як жывуць у душы падарожжы па краю ў час студэнцтва, калі запісвала і збірала фальклор. Помню ўсё чыста, што слухала: песні, казкі, што ні ў якой кніжцы не знойдзеш.

Расказвала, як прыгадалася ёй аднойчы, выплыла прад вачыма выскокая хата на дзве палавіны, пабеленая, чысенькая, куды занесла яе ў студэнц-

Галіна Сяргееўна размову вяла, каб упрыгожыць усе групы! Часопісы, газеты беларускія на століках, гуслар на сцяне... Старалася, каб беларускім паспраўдному садок стаў! Не на паперы, на справе.

— Да чаго ж мы дажылі, калі самі беларусы авалодваць мовай сваёй пачынаюць толькі... — казала яна сваім выхавальцам. І прасіла: — Не саромейцеся, дзяўчаткі, матчынай мовы. Яшчэ ж Багушэвіч казаў трымацца яе, каб не ўмерлі.

— Яй-бо, так сказала б і мая мама, — падтрымала яе тады выхавальца Надзея Архіпенкава.

Дадала свой голас і Раіса

Марціновіч. Гэта ж яна тры гады запар, спачатку раз у тыдзень, затым крыху радзей бясплатна давала ім урокі роднай мовы. Не раз прыходзіў у садок са сваімі харошымі, ад сэрца ўрокамі Анатоль Клышка. А Васілю Гігенічу аднойчы давалося нават бітву вытрымліваць за Галіну Сяргееўну, адстойваючы яе... Чым мог дапамог стагнаўленню гэтага садка прэзідэнт Уладзімір Ягоўдзік. І Уладзімір Ліпскі, рэдактар «Вясёлкі», падсабляў... У часопісе нават змясціў расказ пра гэты калектыў. Пасля таго надрукаванні паліцэлі ў садок пісьмы з усяго Саюза (чытаюць жа «Вясёлку» ўсюды!).

беглі мы з табою да Яўгені Янішчыц, нашай мілай, незабыўнай...

Лёсы людскія... Жыцці людскія... Свой асабісты лёс... Як часта мы засмучаемся ад несправядлівасцей, абраз, ад няўвагі... Як часта проста горка ад нечага такога, што не выказаць у слых... Бо выказаць — няёмка быццам... Аглянемся ж — на сябе і на людзей, задумаемся хоць бы над тым, над чым задумалася і я, убачыўшы аднойчы засмучанай Галіну Сяргееўну. Забегла неяк да яе і... Нават прывітацца няёмка было...

— Колькі гадоў мне? Як думаеце? — цяжка запытала Галіна Сяргееўна.

— Н-ну, недзе за сорак ці

сорак... — праямліла я.

— 50-годдзе Прыма святкуе. Во дзяўчаткі мае, дзякуй ім, толькі не забыліся павіншаваць, што не забыліся выйшлі адсюль... Кветкі, лажаданні...

— І больш ніхто не прыйшоў сюды, каб?... — і пытанне захрасла ў горле.

— Знаеце, пажартавала я няўдала... Найшло нешта на мяне... Набрала нумар інспектараў райана, кажу: «Ну дык павіншуйце мяне, Прыму... 17 гадоў тут, у адным садочку...»

Я апусціла вочы... Я ўсё гэта ўжо ведала, толькі ў іншай інтэрпрэтацыі... «Ах, гэтая Прыма, гэта ж трэба, гэта ж трэба, яй-я-яй! Граматы, пэўна, захацела... Во дзетак дык дзеткі!» — захламаліся яе «добразычліўцы», не зразумеўшы таго званка.

Не, яна ні ў кога нічога не просіць. Толькі для дзяцей, за дзяцей пойдзе і ў агонь, і ў вяду. А для сябе... Не! Дужа горды гэта чалавек. І незалежны. Са сваёй думкай. Сваімі адносінамі да свету. Да яе прыходзяць на савет з іншых мінскіх садкоў.

— Правільна рабіла і робіць Прыма, што нікога не слухае, гне сваю лінію, — кажуць многія з яе калег. — У яе і дзеці мо-

На жыццёвых скрыжаваннях

Я спышаюся, я бягу...

кія гады ў пошуках песні. У кутках — абразы, побач у рамачках — партрэты дарагіх людзей. Радком — галава да галавы. Шафа — старадаўняя, самаробная, з тонкім узорам.

— Во курэй запру — і ўсё. І спаць можна, і пець можна, — сказала ёй тады бабка Марфа. Ці не з тых песень і пачалося ўсё? Глыбіннае беларускае слова, што жыло ў душы нечакана, быццам прарвалася зараз на волю, захліснула сабою ўсю! І прыйшла яна тады ў свой садок (восем гадоў назад) і рашуча сказала:

— Усё, дзяўчаткі, усё! З сённяшняга дня пачынаем самі вучыцца і дзяцей вучыць беларускай мове!

— Вы што, Галіна Сяргееўна, што нам скажа райана, як зразумеюць мамы? Глядзіце, не будзе каго вучыць... Пазабраюць дзяцей... Усе ж цяпер такія рускія... Скажы па-беларуску — дык смех: дзярэўна...

— Нічога, дзяўчаткі. Хто не захоча — хай сабе ідуць у іншы садкі, — сказала Галіна Сяргееўна. — Ну а райана... як небудзь паразумеюся...

З тае пары і пачалося яе «развясёлае» жыццё. Што толькі і дзе пра яе ні пlyingалі! Самыя злосныя шызафрэнчыкай абзывалі, самыя хітрыя — спадзішка шкодзілі. Было і скардзіліся на яе... Часам невynos на было, але яна пераступала праз усё. Хоць і балела...

— Славы захацела Прыма, вась і пнеца не туды, куды ўсе... — было, язмчылі некаторыя нават у райана.

— Не-е, тут нешта не тое... Нешта з ёй сталася пасля разводу... Мо ад самоты яна такая? — падлівалі масла ў агонь, скарыстоўваючы абставіны асабістага жыцця, іншыя. — Гэта ж во, нікога ўжо не прызнае. Ляціць, як чорт, на трыбуну і пячэ ўсім у вочы ўсё, што думае. Ну нашто ёй з начальствам заядацца! Самую Сухнат адбрыла, ды як! Які ж ты міністр, каж, калі слова па-беларуску не звязаш!

— Пачакайце, гэта ёй дарма не пройдзе! Дадуць і ёй пад хвост!

Што ж, давалі... Не прывыкаць ёй да таго... Былі і налётныя, прыдзірлівыя праверкі садка, было, што чапляліся да ўсяго... А ці ж усё так хораша будзе, як хочаш? Дзеткі ёсць дзеткі, і вока ды вока тут трэба... І яна старалася давесці да ладу і знешні выгляд садка, і інтэр'ер аздобіць. Распісалі ёй мастакі парэнчы лесвіцы, сцены... Купала і Колас сёння сустракаюць дзетак пры ўваходзе ў сад. Усё тут — у нацыянальным стылі. Галубы, вычасаныя рукамі народных умельцаў, лёгка лятаюць пад столлю, як жывыя. І розныя аздабленні з саломкі... Са слыннымі майстрамі па гэтай справе

Казляк з II-й групы. Яна дык адразу перайшла на сваё, роднае:

— Я ж так заўсёды і размаўляла. І ў райцэнтры, і ў вёсцы, толькі вась, ВДУ скончыўшы, чамусьці... Сорамна... Давайце, дзяўчаткі, за розум брацца. Хто, калі не мы?...

Знайшліся і ўсумніцелі. Але яна, Галіна Сяргееўна, супакоіла ўсіх тады на першай сходцы па перавядзенні на беларускамоўнае выхаванне:

— Сам лёс падсабляе нам зрабіць садок беларускім. Паглядзіце, чыя дзеткі прыйшлі да нас! Унук Васіля Віткі! Ці паслухайце, як малая Радуса Вячорка размаўляе па беларуску!

Г. Прыма (у цэнтры) і выхавальца М. Лосік (алева) сярод дзяцей

Фота Ул. КРУКА.

Вучыцца ў малой! Ці ж нам не падмогуць бацькі дзяўчынкі, выкладчык педінстытута Віцэнт Вячорка? А мастак Алесь Марачкін, унучка якога Хрысцінка таксама ходзіць у наш садок? Ды і праўнучка Якуба Коласа Настачка прыйшла да нас...

Потым папрасіла выхавальца:

— Даражэнькія мае, толькі б тут не перагнуць... Дзеткі — усе роўныя, і роўныя да іх адносіны быць павінны...

— Ну канечне! — пачуліся галасы. — Ці ж мы не мамы самі?!

Галіна Сяргееўна далучала ўсё новых і новых людзей да распачатай справы. На помач прыйшлі беларускія інтэлігентны, сапраўдныя, што называецца, ад караню... Пісьменнік Аркадз Марціновіч запаліў ідэяй Галіны Сяргееўны сваю жонку — выкладчыцу інстытута замежных моў Леанілу Сямёнаўну

ацэнка яе працы, калі ўсе мамы плакалі ад шчасця, радасні за сваіх дзетак, што ў надзейных руках.

— Ставіць з дзеткамі спектаклі — радасць! Нашы маленькія акторы столькі ўжо выступалі — і па тэлебачанні, і па радыё! — не хаваючы гонару каж яна.

Я звяніла ёй у самыя горкія свае часы, яна адна абзывалася паслухаць мяне, а я... я... не магла тады размаўляць... Я толькі плакала... А яна слухала... Было, крычала на мяне, каб падняць зямлі... Дзякуй Вам, Галіна Сяргееўна, век не забуду... Хоць і не трэба тут так гучна... Страшнае маё гора звязала нас навечна ў думках... Не прасі, чытач, каб паясніла гэтае месца... Баліць, баліць дзіця маё ва мне, баліць і баліць будзе, покуль дыхаю. Дашчка, дачушка мая, ластаўка, ляці да Галіны Сяргееўны, калі што якое... Бяжы, донечка, як

здравейшыя будуць, бо першай забараніла прыгатаванне булёнаў з касцей. Гэта з нашай радзінняй... А цяпер і з азамі «Бібліі», кажуць, дзетак снаіх знаёміць, вучачы пераходнаму, вечнаму — Любові, спагадзе да іншага. Не забі, не ўкрадзі, не падмані...

Там жа, у яе садку, слухала я і незабыўны голас Данчыка, нашага земляка, амерыканца па месцы жыхарства, беларуса душой і сэрцам. Галіна Сяргееўна ўключыла для мяне запісы гэтых песень: «Беларусачка, беларусачка...»

— Дзе вы ўзялі гэтыя запісы? — спытала я ўзрушаная.

— Сам Данчык падрыхтаваў. Ён жа ў нас гасцяваў са сваёй маці. Як выступаў! Як спяваў! Зусім жа нядаўна яна кінула мяне на хаду:

— Лячу ў Амерыку! Данчык запрасіў!

Марыя ПАНКОВА.

г. Мінск

ПАДСТАВЫ РАЦЫЯНАЛЬНАГА НАЦЫЯНАЛІЗМУ

(Пачатак на стар. 3).

альнасць, як хлеб на сталю... палюхаецца, адчуваючы сваю мізэрнасць і безабароннасць, нікчэмнасць сваіх свараў і спраў. Не запанікуе ў такой сітуацыі той, хто адчувае ў сабе роўнаважлівае існуванне. (Не запанікуе і нацыя, што пачуваецца роўнаважлівым суб'ектам). Гэта чалавек з развітой душой, выхаваны і адукаваны. Гэта носьбіт ПАТАЕМНАГА — нацыянальнай культуры. Ён верыць у свае сілы, ён гаспадар гэтых традыцый, гэтай зямлі і гэтых дрэваў. Ён адказны за іх. Ён перастае быць прыдаткам і сляпым выканаўцам нечае волі, нейкіх міфаў, ідэалогій, партый. Ён — сусвет.

Вера ў сябе была ў адраджэнцаў нашаніўскае пары, якія пакладалі адно на сябе і ні з кім не дзялілі адказнасць за свае ўчынкi. Яны не адважвалі і не патрабавалі беларускіх школаў, парафіяў, тэатраў, друку. Яны рабілі ўсё гэта явочным парадкам. Гэта быў здаровы пачатак беларускага нацыяналізму.

Таталітарны савецкі пост-мантызм вышэсці з нас гэтую веру — веру ў асэнсаванае, усвядомленае, зразумелае. І не варта нам аддавацца ілюзіям наконт «беларусізацыі» 20-х гадоў. Гэта было перараджэнне нацыянальнай ідэі пад выглядам яе пашырэння і развіцця. Усё нацыянальнае, як і ўсё чалавечае, трапіла ў залежнасць, стала другасным адносна сацыяльнага міфу. Мы можам дзякаваць асобам адраджэнцаў, але не дзяржаўнай палітыцы, якая ніколі не была беларускай. І 17 верасня 1939 года таксама. Пешыца тым, што мосьцы перапаў кавалак пад нагамі дыназаўраў, якія сыхлілі ў двубой, — малая годнасць.

НЕ АД ГЭТАЙ «беларусізацыі» працягваць нам Беларускі Шлях. Ад «Нашае Нівы». Апафеозам нашаніўскае пары стала праца Ігната Абдзіраловіча «Адвечным шляхам», якую даследчык У. Калеснік памылкова залічвае да рамантызму. За наступныя 70 гадоў беларуская ідэя ні на крок не пасунулася далей. І сёння эцюды І. Абдзіраловіча чытаюцца як перадавы артыкул заўтрашняга нумару газеты.

Абдзіраловіч — рацыянальны нацыяналіст. Узгадвае некаторыя паланізоўні: ніякіх святыхінь і багоў-малюхаў; дакладны баланс заходніх і ўсходніх уплываў на Беларусь; не створым свайго месіянізму і г. д. Нехта называе яго анархістам, нехта ўжо — экзістэнцыялістам. У чым тут загадка? Магчыма, у тым, што «Адвечным Шляхам» не трэба разглядаць, як пэўную філасофскую дактрыну. Гэта кіраўніцтва да беларускага нацыяналізму і адначасова — твор на мяжы мастацтва. Евангелле Адраджэння.

Абдзіраловіч выснаваў рацыянальны погляд на жыццё, калі на Беларусь ішчэ рана было казаць пра урбанізацыю ў сферы духу і маралі. Сёння ж сутнасць гэтага погляду бачыцца так.

Усё адноснае ў свеце: і палітыка, і рэлігія, і філасофія, і нават мараль (калі гэта не ўся палітыка, не ўся рэлігія, філасофія і мараль). Безадноснае толькі існаванне чалавека.

Калі асноватворнымі ў грамадстве прызнаюцца палітычны дактрыны, рэлігійны канон, філасофская тэорыя і пэўны маральны кодэкс, — тады ўжо існаванне аўтаматычна робіцца адносным, — адносна дактрыны, канона, тэорыі, кодэкса. Тады дырэктыва ўмовы для чалавечага існавання, пры якіх яно можа быць лепшым ці горшым і ўвогуле — быць. Гэтак распарадкаліся запанавалы палітычны дактрыны (калі, снажам, у імя захавання сацыялістычнага мацэрына можна было аддаць пад акупацыю цэлы народ), рэлігійны канон (гарэлі ерэтыкі), філасофская тэорыя (той жа камунізм), маральны кодэкс (калі секлі га-

ловы за тое, што маеш бараду, ці разгледзілі на працоўным калектыве за тое, што развёўся)...

Калі першаснае існаванне чалавека, дык у яго няма іншага кірунку, акрамя як да паліцыяналізму. Існаванне кожнага — абсалютнае вартасць, вытворная ад яе — існаванне ўсіх. Не наадварот.

Вытокі гэтнага светапогляду знаходзім і ў практыцы сярэднявечнае Беларусі. Рацыянальная логіка, выбар аптымальнага, здаровае санс... Ці не гэта, між іншага, — прычына нашага заняпаду? Магчыма, у свеце, які жыў тады адно эмоцыямі, лепш было і нам стаць шаманамі, каб вырваць свой і большы кавалак. Але... Не было ў нас сваіх Хамейні, Гітлераў ці іншых аб'ектаў масавага нацыянальна-рэлігійнага псіхозу. Чаму? Бо не было «наседжанага месца» — нацыянальна-рэлігійнага фундаменту, эмацыянага падмурку жыцця. Мы і набылі нешта падобнае толькі пры сацыялізме, калі на нацыянальнасці сталі савецкімі народам, а па рэлігіі — марксістамі-ленінцамі, калі пачалі страваць сваё гэта, а разам з ім — і галоўныя характарыстыкі нацыі — адінства мовы, паходжання...

Сёння сустракаецца думка, што беларусам трэба ад савецкага фундаменталізму перайсці да нацыянальна-рэлігійнага. Гэтая думка падназана тым, як ідзе адраджэнне ў суседзях — у расейцах, паліянаў, літоўцаў, украінцаў. Але гэтак мы рызыкуем і зусім страціць УЛАСНУЮ традыцыю нацыянальнага рацыяналізму. У рацыянальным ужю свеце...

Вядома, у чыстым выглядзе не існуе ні рацыянальнага, ні эмацыянальнага свету. Гэта вызначаецца выбарам падмурку, галоўнага стрыжня існавання грамадства. Месца гэта ў эмацыянальным свеце — эмацыянальнае, а месца эмацыянальнага ў рацыянальным свеце — рацыянальнае. У рацыянальным свеце немагчымай сітуацыя Сотнікава і Рыбана, калі рацыянальнае дзеянне прыводзіць да абсурднага выніку (Рыбак), а ірацыянальнае — да станоўчага (Сотнікаў), калі чалавечае жыццё робіцца менавіта манетай у ідэалагічным гандлі.

У цяперашнім усё больш рацыянальнае ўспрымаюцца такімі рэчы як маральнасць, права на моцнае пачуццё і падобнае. Глядзіце, як эвалюцыйнае погляд грамадства на вобраз сярэднявечнага дзівака Дон-Кіхота, учыніў ягога здаюцца нам усё больш аптымальнымі ў дзінні, ірацыянальным ягоным атачэнні.

Трэба цягнуць Беларускі Шлях па рацыянальным грунце. Гэтак мы пазбегнем многіх традыцыйных для нас небяспек.

Першая такая небяспека — суседскія шавінізмы, якія ўсё больш рашуча ідуць з намі «братства». Напрыклад, расейскае славянафіліства, часта эмацыянальна з'ява, заснаваная на алагізме ўсходнеславянскага адінства. Наш рацыянальны нацыяналізм — з іншай «разьбой», каб на яго можна было накруціць гэтую гайку. На кожны факт «адінства» на нашым шляху — дзесяткі фактаў чужбы. І гэта не для чужбы гаворыцца, а дзеля праўды.

Адінства гісторыі. Якая розніца, хто «па нацыянальнасці» кіеўскі князь Уладзімір? У маскоўскай школе яго могуць назваць рускім, у Кіеўскай — украінцам. І ніхто тут ні ў кога не адбірае. Іншая справа, калі патрабаваць называць яго толькі рускім ці толькі украінцам, улічваючы сучасны санс паніцця «рускі». Што да нас, дык мы ніяк не можам лічыць Уладзіміра сваім, беларускім, а тым больш станоўчым гістарычным персанажам. Гэта цалкам знешні персанаж беларускай гісторыі і цалкам адмоўны, агрэсар. Тое самае засведчыць беларуская гісторыя і пра Івана Жаклівага, пра Аляксея Міхайлавіча («тшайшего і добрейшего»), пра Пятра Першага, Суворава і г. д. Урэшце, ці не пра ўсіх маскоўскіх уладароў за ўсе часы. Дык ці можам мы казаць пра адінства гісторыі?

Тое самае — з адінствам рэлігіі (улічваючы нашы каталіцтва і уніяцтва), з адінствам крыві, псіхікі і мовы. (Адносна

крыві згадаем мурына Янку з Караткевічавых «Каласоў». На конт псіхікі раю пачытаць «Заметки о русском» Д. Ліхачова і знайсці там хоць каліва чаго беларускага. Мова «адзілілася» праз рэформу 1933 года — праз смерці і высылі мовануцаў, праз «спрашчэнне» азбукі, праз саветызацыю лексікі).

Заўсёды даводзячы нам адінства з сабою, расейскія славянафілы разглядалі Беларусь толькі як аб'ект гэтага адінства і дбалі толькі пра ўласныя месіяніскія інтарэсы. Урэшце (яшчэ адна падмена паніццяў), чаму мы то ўсходнія славяне разам з расейцамі, то заходнія разам з паліянамі? Дзе ж тады ўласна славяне, цэнтральныя?

Беларускі ды расейскі нацыяналізм у сваёй «блізкасці» сёння бясконца далёкія, і аб'яднаць іх — маральнымі сродкамі на разумным грунце — немагчыма. (Тое ж, дарэчы, тычыцца і аб'яднання з польскім нацыяналізмам). Каб прыняць таное адінства, трэба ім ПРА-СЯКНУЦА, нека адстароніцца ад здаровага сансу, засляпіць вочы на ўсю сваю гісторыю. Што мы, дарэчы, і робім.

Славянафільская ідэя ніколі не прадумавалася з Беларусі. Прыклад Апанаса Філіповіча выключны. Зрэшты, у нас нават папы справядліва лічылі яго шаманам.

Паўтару: беларуская нацыянальная ідэя ў гісторыі выяўлялася рацыянальна. І далібог, самазайствам будзе, калі сёння, у сучасным лепшым рацыянальным свеце мы будзем адраджацца на грунце эмацыянальнага, што, дарэчы, настолькі прапаваюць нам расейскія славянафілы ад прыназначынаў з «Пам'яці» (Кан это такі Беларусь отдельно от России! Поляки и литовцы белорусам ТАКІЕ ЖЕ братья! Да как же это так!) да А. Салжаныцына ўключна. (Яму лёгкіх сказаць — няхай 12 рэспублік аддзяліцца, а тры будуць разам, «Российский союз». Але чаму гэта нам, беларусам, адкрыты кантакт з Расейяй даражэй за адкрыты кантакт з Летувай, Латвіяй, Польшчай — з Заходняй Еўропай? Гэта наша прыроднае, гістарычнае, культурнае асяроддзе, і абстаўляючы новымі заслонамі свой круглянд, перспектывы стасункаў і развіцця для нас сапраўды згубна як для нацыі).

Праўда, адкінуць небяспеку звонку — гэта ішчэ не ўсё і, можа быць, не галоўнае. Галоўнае ў сабе. За апошнія 10 гадоў мы, грунтуючыся на эмоцыях, мала чаго практычнага паклалі ў падмурок новае Беларусі. Дзесяткі гадоў беларускага друку, радыё, тэлебачання, канцэртаў, святаў, з'ездаў і сходаў, — а плён? Усіх, каго ведаю, хто за гэты час прыйшоў да нацыянальнае свядомасці, прывабіла не гэта. Што? Асабістыя стасункі і — дух прырэнчання афіцыйнай «контррэфарматарскай» беларушчыне. Беларускае скамунізаванай і саветызаванай, у якой і не пахла рэнесансам, г. зн. Адраджэннем. Ліпець — вось яе прызначэнне. Як бы нам з такой беларушчынай не ператварыцца з часам у адзін з клубоў па інтарэсах...

НА ЖАЛЬ, многія й цяпер глядзяць на нацыянальнае, як на «вал». Беларускае справа нагадвае працу нашых археолагаў, якія награбаюць цэлыя сховы чарпкоў, але рэдка ўздываюцца да самастойнай парадаксальнай высновы. Усё гэта мае дагэтуль пераважна канстатацыйны, рэгістратарскі характар.

Плодзяцца таварыствы, выданы, мерапрыемствы, але ўсё — да кучы. Абы болей было тае беларушчыны. Можа, колькасць перарасце ў якасць? Куча ўсё расце, але ніяк не на завеш яе Домам, які мы прадумана і скаардынавана, з дапамогай складаных прыстасаванняў будзем для сябе і свае нацыі. Мы і самі не жывём у гэтай кучы, кожны дзень вяртаючыся з «будаўніцтва» ў ін-

шае асяроддзе і часта — іншымі людзьмі.

Каб пачаць будоўлю прафесійна, трэба зрабіць замеры, дакладна вызначыць, дзе і чым капаць, чым і з чаго будаваць. Мы ж пакуль «будзем увогуле».

Ratio патрабуе для пачатку прызнаць, што ёсць тое, што ёсць, а чаго няма... Няма такой развітой культурнай нацыі — беларускай. Няма аніякіх падставаў супакоіцца на «пачэсным пасадзе між народамі». Гэта ілюзія — мысліць беларусаў у адным шэрагу з немцамі, рускімі, нават з летувісамі — у адным кантэксце культурных і навуковых задач. Нас толькі тысяча. Гэта толькі зародак нацыі, але ўжо не нішто. Пра «гіне мова» можна было крычаць гадоў 10 таму, калі нас амаль не было ўвогуле. Сёння мы даўно паўтараемся ў сваім эмацыянальным галеканні. Мы падсведама ўсё ішчэ спадзяёмся на нейкую метафізічную сілу, што існуе ў прыродзе беларушчыны незалежна ад волі кожнага з нас. Мы верым у вышэйшую справядліваць. Мы верым, што трэба толькі памнажаць, а ўжо нейкія патаемныя законы развіцця самі спарадкуюць з кучаў нашага плёну прыгожы палац. Мы часам і разумеем мазмамі, што нічога — не зробіцца само. Ды толькі даўгія гады балышавікага пострамантызму навучылі нас менш даяраць уласным мазмам, а больш — рэчам, для розуму недасягальным. Самое паніцце суб'ектыву стала тосесным паніццем ірацыянальна («У гэтым артыкуле аўтар занадта суб'ектыву!»). Бо ўсё вялікае і малое, добрае і бласлаўнае ў гэтай краіне рабілася само. Тыран змяніў манарха, які змяніў Бога. Зруйнавалі веру ў Бога — паверылі ў камунізм, зараз руйнуецца вера ў камунізм — зноў пачынае культывацца вера ў Бога. Ды калі ж нашыя душы перастануць залежаць ад вонкавых дактрын? Ці не тады, калі асабістай суб'ектыву дактрынай кожнага стане перад усім чалавечнасць у беларускім абліччы, наш нацыяналізм?

Бог, рэлігія, канфесія. Ужо праваслаўныя сварацца з уніяцамі, каталіцызм наскрозь прасякнуты палышчынай, праваслаўе, паводле мітрапаліта Філарэта (у «Нашым слове»), яшчэ толькі экзамэнуе беларускую мову на сталасць, РАСЕЙСКАЕ, падірэсла, праваслаўе экзамэнуе БЕЛАРУСКУЮ мову. Гэтак-сама, як у школьных падручніках Іван Фёдару дагэтуль «экзамэнуе» Францішка Скарыну.

І вось ужо пачынае выяўляцца новы прырытэт — канфесійны, які спавяля заступае нашы нацыянальныя справы і ў сферы палітыкі, і ў сферы культуры. Існаванне нацыі зноў робіцца адносным — адносна рэлігіі.

Але галоўны вынік запанавала рэлігія бачыцца мне ў тым, што паміж чалавекам і ягоным маральным выбарам зноў з'яўляецца пасрэднік — той, які бярэ на сябе ўсю адказнасць, бо можа адпусціць любя грахі.

А нам цяпер так бракуе веры ў сябе, у свае сілы. І таму рэлігія на Беларусь, думаецца, мусіць стаць дапаможніцай нашага нацыянальна-культурнага Адраджэння, а не прадметам старога-новага культу для нацыі. Прадметам культу можа і павінна стаць мова, нацыянальнае свядомасць. Прычым адлегласць паміж культу нацыянальнага і шавінізмам у нас — бясконца. Трэба воламу набрацца сілы, а тады ўжо будзе гутарна пра тое, каб гэтыя сілы не былі агрэсіўныя. У нас жа «прафілантына» беларускага экстрэмізму прывяла да таго, што ў кватэры не толькі ўсе тараканы здохлі, але й людзі атруціліся да клінічнае смерці.

Нацыя — вялікі чалавек. І ў ёй трэба выходзіць здаровы дух у здаровым целе, годнасць, сумленне і веру ў свае сілы.

Вера ў свае сілы і непадзельная адказнасць, як другі бок свабоды — вось што трэба для вялікай мадэрнізацыі беларушчыны, без якой мы проста не застанёмся. А першая мадэрнізацыя — гэта ўдасканаленне мовы.

Ведаецца, каб людзі звярнулі ўвагу на мову, з ёй — з мовай — павінна нешта адбывацца. І калі сёння да мовы патрабуецца максімальная ўвага людзей Беларусі, значыць — мова павінна максімальна (парадаксальна) праяўляць сябе ў жыцці. Нашымі высілкамі, вядома.

(Адзін мой знаёмец, разважваючы, прыйшоў да наступнага абсурду:

— Дзеля ацалення мовы сродкам мусіць быць моцны і хуткадзейны. Задача — стварыць мове «ахоўную зону» і навучыць ёй народ. Што рабіць? Перавесці на лацінку? Гэта б падзейнічала. Але беларуская мова лацінкай набліжаецца да другога асімілятара — палышчыны. Зрэшты, і кірыліца, і лацінка — кожная ўлічвае («пакрывае») толькі палову беларушчыны, калі глядзецца на традыцыі. Але зноў уведзіць сёння дзве графікі — значыць, стварыць сабе вялікія цяжкасці, прычым, на ўсю перспектыву нашага існавання. Таму згадаем, што беларуская мова ў гісторыі ведала не два, а тры напісанні: кірылічнае, лацінскае і арабскае (вядомыя Кітабы). І адначасова беларуская мова ніколі не была маткай-захавальніцай ніводнага з гэтых графікаў, каб без шкадавання адкінуць любую з іх. Менавіта з арабскага напісання мы цяпер даведваемся пра жывое беларускае маўленне сярэднявечча. Не даражым я тая ўвага, якую надавалі Кітабам Іван і Антон Луцкевічы, Янка Станкевіч ды шмат хто іншы. На ўсе недахопы кірылікі і лацінкі ў арабскае графікі ёсць толькі адзін — заваенне. Але ж і тут я бачу станоўчы бок. Беларускае будзе засваёвацца не з расейшчыны ці палышчыны, а сама з сябе. Тым людзі, якія сёння свядома ішчэ па-беларуску, маглі б досыць хутка перайсці на арабскую графіку. А пры тым, што беларушчына толькі пачынае увадзіцца ў школы, усеагульнае пераход можа быць адбыццям у межах аднаго пакалення. Якраз толькі часу спатрабілася, каб вывесці народ з рабства. Але гэта была б ужо гарантыя для мовы і нацыі — навечна. Сёння ўсё адно мы будзем перавучаць дзясціны тысяч на нейкі новы правапіс і ад пачатку вучыць мільёны...

Калі я хацеў быў пачаць працьчы, мой знаёмец спыніў мяне:

— Пачкавай. Не трэба пустых і непатрэбных спрэчак. Такія меры — не дыскусійныя, яны альбо прымаюцца альбо не прымаюцца. Як адкрыты масаж сэрца...

Абсурдная думка. Толькі я не ведаю прычыны яе абсурднасці. Альбо гэта мая рацыянальная свядомасць вызначае яе ірацыяналізм, альбо адносна май абсурдызаванай свядомасці яна, рацыянальная, здаецца абсурднай...

Але ж пры нашай нерашучасці... Мне здаецца, што пры такіх варунках, як нашы, летувісы, напрыклад, вярнулі б дараформенны правапіс ужо на другі дзень перабудовы. Проста явочным парадкам газеты і часопісы сталі б выходзіць паводле Тарашкевіча, а не паводле Галадзёда і Кандыбовіча.

Вялікая справа таксама — удасканаленне лексікі. З аднаго боку мова зусім не урбанізаваная, з другога — спрэс пашкоджаная той самай падманай паніццяў. І ўсё таго ж не стае — адпаведнасці.

ПАДМЕНА ПАНІЦЦЯЎ выявілася і ў шэрагу тых «стандартных рэчаў» — апорных пунктаў нацыянальнай свядомасці, з якіх уласна і пачынаецца нацыя. (Памятаецца — «С чого пачынаецца родна? С карткіны в твоем букваре», альбо — «Кім ты естесь?»). Гэта беларуская сімволіка і беларускія грошы. Гэта і сталіца — цэнтр нацыі і яе рэлікія.

У нас (у кулуарах) нека стыхійна сфарміраваўся стэрэатып чатырох беларускіх сталіц — Полацак, Наваградак, Вільня, Менск. Гэта справядліва, бо толькі ў такой суме мы і атрымліваем поўны вобраз беларускае сталіцы. Але ў справе фарміравання нацыянальнай свядомасці найбольшая вага тут была, ёсць і яшчэ доўга будзе ў Вільні.

Скажаш наму пра Скарыну, Каліноўскага, нашаніўцаў, заходнебеларускіх адраджэнцаў а ў адказ пытанне: «А што они там, в Вильнюсе, делают?»

Спраўды, што? І пры чым тут мы з нашым Адраджэннем?

Шлях любога дзеляча, любога мастацкага, літаратурнага нірунку, навукі, ды ўсяго беларускага ўвогуле спрадвечу і да пачатку XX ст. пралягаў праз Вільню. Мяжа БССР тут сталася нажом гільяціны, які апусціўся на шыю нацыі. І адчужэнне Вільні сёння — гэта адчужэнне і амаль усяе беларушчыны. Без усведамлення беларусамі гэтага горада як свайго наша нацыянальнага Адраджэнне вельмі праблематычна. Маральна мы талі — на пустых месцах. Мы можам так і застацца прэтэндантамі на эфемерную Старую Беларусь, а не праваднікамі магутнай нацыянальнай традыцыі.

Наш рацыянальны ўрад высунуў прэтэнзіі на Вільнюс. Між тым, нашаму рацыянальнаму ўраду ўчора трэба было падбаць пра рэальную дапамогу вільніцкім беларускім асяродкам, пра беларускія школы для тысяч вільніцкіх беларусаў, якія апынуліся цяпер у неадарэчым становішчы часткі няснага сачэчнага народа і натоўпамі ходзяць у «інтэрах» ці «паліках», а галоўнае — падбаць пра доступнасць Вільні для Беларусі пры ўсіх магчымых межах і мытных на іх.

Беларусі не пашанцавала і яшчэ з адным апорным пунктам — з саманазвай. Гэтая рэч мае больш глыбокія карані, чым нават мова. І хоць у свеце не адрозніваюць Беларусь ад Расеі, мяняць назву (а такія прапановы ёсць) не рацыянальна. Гэта амаль тое, што змяніць насельніцтва, якому належыць стаць нацыяй.

Але ў такім разе нам ніколі не разабрацца ва ўласнай гісторыі без прысваення словаў Літва (літоўскі, літовец) і Русь (рускі). Гэта ж мы, беларусы, фігуруем у гісторыі як Літва і Русь, тады як нашыя суседзі спрэж называюцца маскавітамі ды жмудзінамі. Падмена паняццяў. А паколькі назвы Літва і Русь супадаюць з сучаснымі назвамі суседніх краін і народаў, дык адзінае, што мы можам зрабіць — гэта змяніць іх сучасныя назвы ў нашай мове. Літва — гэта гістарычная Літва на тэрыторыі сучаснай Беларусі і больш нічога. Літоўцы — нашыя з вамі продкі, пра што вам скажуць усе летапісы. Яны ж, летапісы, называць старабеларускую мову літоўскай. Сучасных нашых суседзяў мы мусім называць іхняю сучаснаю саманазвай, так, як гэта робіць беларуская эміграцыя: Летува — летувіс — летувіскі. Другіх нашых суседзяў трэба называць у старой (і яшчэ жывой) беларускай традыцыі — расейцамі, а краіну іх — Расеяй.

Трэба называць рэчы сваімі імёнамі. А ў нас дакладнасці няма амаль у кожным слове, якім мы карыстаемся. Нацыяналізм прызнаны за шавінізм, нацыянальны нігілізм — за інтэрнацыяналізм, касмапалітызм — за нацыянальны нігілізм. Як растлумачыць, што трэба класіі падмураж, а не страху, калі і тое і тое называецца адным словам — будаўніцтва?

ЧАСАМ МНЕ ЗДАЕЦЦА. Што перацэнка, натуральнае развіццё беларушчыны гатова прарвацца ў наш побыт, у свядомасць мільёнаў людзей, і што гэта мы, «людзі культуры», найбольш гэты прырыў і стрымліваем. Мы — не прафесійныя беларускія нацыяналісты, а мы — аматары роднага слова, ручнікоў і задумшэўнай песні. Гэта, між іншым, увесць набор нацыянальнага, рэгламентаванага сталішчынай: псеўдаэпіграфізм, псеўдафальклор, псеўдароднае слова (Саветы, напрыклад), ручнікі вакол партрэта Ільіча, зычна-зыкінская народная песня, балалайка з домрамі ў аркестры беларускіх народных інструментаў. Глыбінная сутнасць падмены, якая адбылася ў гэтай справе, зноў жа вяртае нас да суадносіннага аб'екта — суб'екта. Перш трэба берагчы і развіваць суб'ект Беларусі — сябе і з сябе, — а не разглядаць Беларусь як аб'ект сваіх слёзных эмоцый, заклікаючы любімыя сродкамі (напрыклад, пастановамі КПБ) гэты аб'ект

ратаваць. Трэба зразумець, што без Беларусі не мы застанемся абдзеленыя, а проста нас не будзе.

Трэба адмовіцца ад шаманства. І найперш — ад такіх аб'ектаў нашых эмоцый, як савецкі камунізм і У. Ленін. Пасля — адмовіцца ад «велькіх постацяў» ва ўласнай гісторыі і культуры. Усялякі манументалізм тут — гэта прыкмета контррэфармацыі. Адраджэнне ж — гэта адраджэнне жывога.

500-годдзе Скарыны атрымаў канстатанцкае. Ніводнае арыгінальнае інтэрпрэтацыі! Між тым, толькі ін'екцыі новых ідэй падтрымліваюць сапраўднае жыццё ў такіх постацях. А што будзе з М. Багдановічам, пра якога ўжо ўсё сказана і дваццаць разоў паўтора? Зноў — урачыстае дунды-дунды?

Ці ж гэтак глядзіць наш адраджэннік працаўнік, скажам, на ўласнае жытло, якое: трэба было б змяніць на большае і бліжэй да цэнтры і рапарачыю зрабіць, новую газавую пліту паставіць, новае кола на «унімісу» (гарадская лексіка) прыдбаць і г. д. Тут ён — чысты рацыяналіст, прагматык. Але чаму дзве сферы жыцця сталіся для яго ўзаемавыключнымі? Духовнае і фізічнае...

Індыкацыя паводле рацыянальнага - эмацыйнага і суб'ектыўнага-аб'ектыўнага дазваляе вызначыць, якія высілкі сённяшняга Адраджэння канструктыўныя, якія дэструктыўныя (а таму непатрэбныя). Напрыклад, вядомае спрэчка Н. Гілевіча з С. Букчыным. Гэта праява Беларусі-аб'екта, аддаленая спроба на беларускай глебе змадэляваць расейскую спрэчку «славянафілаў» з «касмалітамі». У кожным разе сутнасць спрэчкі зводзіцца да процістаяння ўсялякіх філій услякім фобіям, г. зн. — да эмоцый. Гэта з таго раздзела дэструктыўных высілкаў нашага Адраджэння, які можна назваць — чужымі праблемамі, якія адбіраюць у нас шмат часу і энергіі.

Ужо ёсць прыклады поўнай інтэграцыі ў чужыя праблемы прадстаўнікоў тутэйшай творчай публікі. Напрыклад, А. Адамовіч і Э. Скобелеў, тэматыка і пафас выступленняў якіх усё больш неактуальныя для беларускага Адраджэння.

«Адмаўляеш — прапануй» — вось формула канструктыўнага дзеяння. Але мне больш даспадобы іншае, Абдзіраловічава: «творачы — зруйнаем». Мы ж пакуль больш адмаўляем: хто дазволіў? чаму не працуе закон пра мову? чаму раёнка перайшла на расейскую мову? чаму ўсё яшчэ не знішчаны сепаратыст Шэляговіч?..

Антыдзеянне нічога не дадае да нашага палітычнага і культурнага капіталу (калі гэта не самаачышчэнне, не самаўдасканаленне, у выніку якога той капітал падмаецца ў вартасці). Не ператварыцца б Адраджэнню ў адну вялікую скаргу. А такое ператварэнне, дарэчы, толькі на руку русіфікацыі і ўсялякім сепаратыстам.

Трэба адназначна зразумець, што Беларусь — калонія ў зусім неметафарычным сэнсе. Гэта назалець Дземяню і Сакалоў, каб вялі сходы па-беларуску, можна. Можна вярнуць раёнку ва ўлонне мовы, але... Нельга будаваць здаровае нацыянальнае жыццё на збытым грунце псеўдабеларушчыны. А ўся савецкая «беларушчына» — гэта псеўда. Навошта нам чапляцца нацыянальным за атавізмы пакуль яшчэ дужых сацыяльных фантамаў, кшталту КПБ? Куды занясуць нас нясуцячы канструктыўнай гэтай арганізацыі з яе лідэрамі, друкам і апаратам? Ці не апынецца беларушчына ўрэшце на могілках камунізму?

А вось у Бабруйску выйшла газета «Гоман». Самастойнае і ўжо амаль прафесійнае выданне, цікавае і па-беларуску. І нікім не інспіраванае, СВАЕ. «Навіны БНФ», «Унія», ксерсанскія беларускія газеты разам з найбольш дэмакратычнымі нацыянальнымі выданнямі, найперш з «ЛіМам» — вось хто заўтра будзе адстойваць і развіваць беларушчыну ў рынковай канкурэнцыі з рускамоўнай і, як правіла, дэмаралізаванай прэсай. Перамогуць найлепш арганізаваныя і найбольш прафесійныя і згуртаваныя выданні.

Тут ключ мне бачыцца ў слове: СВАЕ. Я не веру ў тое, што мова — галоўная перашкода для пашырэння друку. Больш за паўгода мы выдаём СВАЮ газету «Свабода», выдаём старай арфаграфіяй, без якой-кольвек сенсацыйнай «маліны» і кожны нумар разыходзіцца, і кожны нумар дае прыбытак, і няма ніякіх датацый. Ёсць свой штат, ёсць нармальны ганарары. Іншая рэч — якімі высілкімі гэта ўсё дасягаецца. Але ёсць чытачы, ёсць пошта, ёсць водгук. І хоць нашае выданне яшчэ вельмі і вельмі далёкае ад таго, што можна было б назваць газетай, у нас не апускаюцца рукі. Усё залежыць толькі ад нас.

І таму я мала веру ў датычкі для нашых часопісаў, якія нікому не з'яўляюцца ў поўнай меры СВАІМІ, г. зн. не маюць непадзельнае адказнасці і поўнае свабоды чыннасці. Удыхнуць жыццё ў часопісныя структуры, фарміраваныя яшчэ пры Сталіне і Брэжневе — ці магчыма? Будучыня беларускага друку, мне бачыцца ў прыватных ініцыятывах. Зрэшты, так па ўсім свеце і ёсць.

Дзякуючы новым апазіцыйным аб'яднанням беларуская мова пачала ставаць мовай дэмакратыі, мовай антыкаланіяльнага змагання, мовай Свайго Дому, мовай апазіцыі і незгоды. Трэба ўсяляк берагчы гэты набытак. Бо толькі ў такім выглядзе беларуская мова і можа спатрэбіцца свайму народу.

Што да сепаратызмаў, дык і тут усё вырашыцца толькі шляхам стварэння моцных і аўтарытэтных беларускіх асяродкаў у Пінску, у Ваўкавыску, у Горадні. Людзі выберуюць самі. Калі ж будзе рашэнне ўрада і КПБ: ліквідаваць альбо: заснаваць! — гэта толькі адштурхне людзей.

Сіла беларушчыны сёння — у апазіцыйнасці чужому ці марыянетачнаму афіцёзу. Сіла яе і ў нашым адзінстве, на якое таксама трэба глядзець цвяроза.

Я разумею, што мы ўсе — за Беларусь. Але ўжо сёння мэта дыферэнцыюецца. Мы за розную Беларусь. І гэта нармальна. Нехта бачыць яе паранейшаму скамунізаванай, нехта — шматпартыйнай, нехта — увогуле беспартыйнай. Які антымальны крытэрыі нашай кансалідацыі, дакуль усе нацыянальныя сілы выступаюць разам? Такі крытэрыі ёсць: мы — за Беларусь. І калі ў адраджэнца камуністычныя ці, скажам, панельванскія, руско-праваславныя ці польска-каталіцкія ці яшчэ якія тэндэнцыі пераважаюць над нацыянальнымі — тады і сканчаецца наша кансалідацыя.

Асабіста я не веру ў дэмакратычны інтэрнацыяналізм. І не магу прыняць як свае, беларускія, захавы «Апреля» на Беларусі ці «Молодой гвардыі», якой досыць непаслядоўна следуе часопіс «Маладосць». Я веру ў касмапалітызм, такі, якім прадставіў яго ў «ЛіМе» У. Конан. Касмапалітызм — гэта заснаваная чалавекам уласная нацыянальная сутнасць, гэта звышнацыянальнасць. І я цвяроза бачу, што ў слове «звышнацыянальнасць» галоўнае — нацыянальнасць, без якога «звыш» — службовае слова, не больш. І таму найперш я веру ў рацыянальны нацыяналізм. Гэта — зусім нераскрытыя патэнцыі беларушчыны, а значыць і нашае людскасці. Успомніце І. Абдзіраловіча: «Яны не ўлічалі, што разам з беларушчынай мы трацім і лепшую частку чалавечнасці».

Пошукі, знаходкі

ГЭТАЕ МАЛЕНЬКАЕ ЖАБЯНЯ...

У пакоі супрацоўнікаў Літаратурнага музея Максіма Багдановіча звініць гучны міжгародні званок, і мы чуюм бадзёры голас нашага ніжэгародскага сябра А. Бараховіча: «Хутка буду ў Мінску, прывязу новы экспанат у музей — фарфоравае жабяня, якое належала... Лермантаву», — гаворыць Аркадзь Якаўлевіч.

І вось мы трымаем у руках фарфоровую статуэтку: берае, у цёмна-карычневых крапінках, з прыціснутымі да цела лапкамі, з чорнымі пацеркамі-вачамі ў чырвоных абдаках жабяня. На жаль, час не пашкадаваў яго: злёгка адбіта ніжняя сківіца, пашкоджаны і прырэзныя лапкі. На брушку надпіс: «Гарднер» (прозвішча заснавальніка вядомага фарфоравага завода), лічба «14» (азначае, магчыма, колькасць вырабаў) і фірменны знак:

Як жа трапіла гэта рэчсям'і Лермантавых у Ніжні Ноўгарад, дзе, як вядома, Міхаіл Юр'евіч ніколі не быў? На гэтыя пытанні ўжо адказаў А. Бараховіч у сваёй публікацыі «...Навсегда делалось радостью жизни» ў газеце «Курьер» Горкаўскай арганізацыі Саюза журналістаў СССР.

Адночы пры сустрэчы са сваёй знаёмай Наталляй Сяргееўнай Сквацовай Аркадзь Якаўлевіч даведаўся, што ў яе захоўваецца фарфоравае жабяня, якое належала М. Лермантаву. Н. Сквацова расказала, што цётка яе бабулі Еўдакія Дзмітрыеўна сваячка дзядзькі і камердынера Лермантава Сакалова. Ад яе і жабяня, якое належала па паданні Міхаілу Юр'евічу. Еўдакія Дзмітрыеўна паведаміла, што Елізавета Дзмітрыеўна Арсеньева, бабуля паэта, не магла дараваць Сакаловым, якія, на яе думку, не ўбераглі ўнука ад дуэлі і пагібелі, і ўсіх Сакаловых выселіла з Тархан.

Абрам Філіпавіч Сакалоў — прыгонны Е. Арсеньевай, служыў у яе ўпраўляючым, лічыўся чалавекам адукаваным і кар'ерастуася даверам памешчыцы. Яго сваяк Андрэй Іванавіч Сакалоў апякаў Міхаіла Юр'евіча з двухгадовага ўзросту, быў пры ім, што называецца, дзядзькам, а потым камердынерам.

18 лютага 1837 года, як вядома, за вершы, прысвечаныя памяці А. Пушкіна, М. Лермантаў быў арыштаваны. Да яго пусквалі толькі камердынера Андрэя Сакалова, які прыносіў арыштаванаму ежу.

Удзельнікам падлеткавых гульняў М. Лермантава быў Іван Сакалоў, сын ўпраўляючага Е. Арсеньевай. Разам з Міхаілам Юр'евічам ён знаходзіўся ў Пецярбурзе, у юнкерскай школе, а ў 1841 годзе паэтавым камердынерам на Каўказе. У дзень дуэлі І. Сакалоў быў у Жалезнаводску, адкуль М. Лермантаў накіраваўся да падножжа Машука.

Па ўспамінах А. Гвоздзевы, які ў Пяцігорску пачуў аб дуэлі і паспяшаўся на кватэру Лермантава, ён убачыў там акрываўлены труп паэта і рыдаючага над ім слугу.

У красавіку 1842 года па волі Е. Арсеньевай труна з целам паэта была дастаўлена з Пяцігорска ў Тарханы і пахавана ў фамільным склепе. Гэта жалобнае даручэнне выканаў А. Сакалоў разам з І. Сакаловым. Ад Андрэя Іванавіча ў музей Інстытута рускай літаратуры (Пушкінскі дом) і ў музей-запаведнік «Тарханы» перайшлі асабістыя рэчы паэта: шкатулка, чувякі, эпалеты і партрэт работы Забалоцкага. У Пушкінскім доме захоўваецца бумажнік, які Лермантаў падарыў маладому камердынеру Івану Сакалову.

А фарфоравае жабяня, па паданні, засталася на ўспамін у Сакаловых. У Ніжні Ноўгарад яно трапіла ў 1910 годзе.

Адносна Андрэя Іванавіча вядома, што ў 1843 годзе ён атрымаў вольную, жыў у асобным флігелі гарадской сядзібы, васьмідзесяцігадовым старцам памёр у 1875 годзе.

Андрэй Іванавіч стаў героем многіх літаратурных твораў, у прыватнасці твора А. Марыенгофа «Нараджэнне паэта». У ім апісаны канфлікт маленькага Мішы са стрыечнымі братамі Пажогінымі, якія абазвалі яго жабянем. Канфлікт не без удзелу Андрэя Іванавіча быў уладкаваны, а Міша, супакоўлены, накідаў карыкатуру з крываногім дабрадушным жабянем.

А свядучым Лермантава па Маскоўскім універсітэцкім пансіёне А. Міклашэўскі ў сваіх нататках напісаў: «Усім нам таварышы давалі розныя мянушкі. У памяці ў мяне захавалася, што Лермантава, не ведаю чаму, прызвалі жабянем».

Ці не ўспамінае дзяцінства было фарфоравае жабяня іранічнага і ў адносінах да сябе паэта?

У Маскве А. Бараховіч наведаў музей М. Лермантава, дзе паэт жыў у 1830—1832 гг. Расказаў дырэктару музея аб лермантаўскім жабяні. «Версія вельмі пераканаўчая, — пацвердзіла яна. — Былі б рады набыць».

Але экспанат адзін. І са згоды Наталлі Сяргееўны жабяня перададзена ў фонд Літаратурнага музея Максіма Багдановіча. Можна, таму, што М. Багдановіч называюць беларускім Лермантавым, бо паміж імі шмат агульнага. У абодвух вялікі талент, а жыццё іх было трагічна абарвана ў самым росквіце! — у дваццаці пяцігадовым узросце. Вядома, што М. Багдановіч ахапляўся і высокацаніў паэзію М. Лермантава. Сярод яго твораў ёсць артыкул «Адзінокі», напісаны да стагоддзя з дня нараджэння Лермантава.

У А. Бараховіча і асабістыя прыхільнасць да асобы М. Багдановіча. Ён з'яўляецца мужам адной з плямянніц М. Багдановіча — Анастасіі Глебаўны Кунцэвіч. Праводзіць вялікую пошукавую, даследчыцкую і прапагандыскую работу жыцця і творчасці М. Багдановіча, перакладае на рускую мову вершы як Багдановіча, так і іншых беларускіх паэтаў.

В. БЯЛЯЎСКАЯ, галоўны захавальнік фонду Літаратурнага музея М. Багдановіча.

Супрацоўнікі рэдакцыі часопіса «Маладосць» выказваюць глыбокае спачуванне супрацоўніцы часопіса Башан Валянціне Мікалаеўне ў сувязі са смерцю МАЦІ.

МЯНЕ заўсёды цікавілі неардыннарныя постаці Івана і Антона Луцкевічаў. Іх сумысля кідалі ў цемьне забыцця, а калі і ўспаміналі, то пад знакам мінус. Прытым трактваліся як ворагі свайго ж беларускага народа, якому яны так шмат аддалі сіл і энергіі, творчага запалу, энтузіязму. Тут нейкі парадокс. Памылкі? Яны могуць быць у кожнага чалавека. У каго болей, у каго меней, але каб адразу ярлык навесіць і каб за ім і чалавека не было відаць — гэта ўжо занадта. І

ссылка. Гэта толькі здагадкі. Але ж як знік нечакана, так і з'явіўся зусім нечакана.
Пад Бабруйск у Тарасевічах на гадавое свята Спаса збіраўся народ. Трапіў на той фэст і Іван Якімавіч, які арандаваў зямлю ў Тарасевічах. Гаспадар жа маэнтка прымаў і шануюнага госьця—Вінцэнта Іванавіча Дуніна-Марцінкевіча. Адбылася сустрэча трох блізкіх па духу людзей. І гэта прытым, што паэт у гэтай кампаніі быў самым старэйшым. Сам гаспадар маэнтка Ксаверый Вайніловіч знаёміў

Праўда, мне нядаўна напісала пісьмо Аляксандра Рыгораўна Бергман. Яна на падставе сведчанняў А. Абрэмбскай-Яблонскай сцвярджае, што дом, у якім жыў Рамуальд Зямкевіч, не згарэў, а значыць, засталася надзея на адшуканне беларускіх рэліквій, хоць гэта вельмі і вельмі сумніцельна. Усё ж — а раптам...
Верш «Заўтра Спаса, кажучь людзе» быў надрукаваны і ў зборніку «Заходняя Беларусь» (Вільня, 1924). Вядома ж, тут парупіўся сын Івана Якімавіча Луцкевіча — Антон.

Пошукі, знаходкі

Бацька івана і Антона

добра, што з'явіліся першыя грунтоўныя публікацыі пра Луцкевічаў, асабліва пра Антона, якую напісаў Анатоль Сідарэвіч.

Я ж тут хацеў бы сказаць пра бацьку гэтых братоў-падзвіжнікаў, бо пра яго ніхто ніколі ні словам не абмовіўся. Ён жа, па-людску разабраўшыся, дык і энцыклапедыі нашай варты. Іван Якімавіч Луцкевіч — сам постаць. Тут я прывяду толькі першыя звесткі, якія ўдалося адшукаць у архівах і паводле ўспамінаў яго ўнукаў.

Нарадзіўся Іван-Балаяслаў Якімавіч Луцкевіч у 1831 годзе ў сям'і дробнага шляхціца гербу «Навіна». Меў нейкую адукацыю, бо ў геранічнай абароне Севастопалю ў 1854—1856 гадах удзельнічаў у чыне штабс-капітана рускай арміі. Вытрымаў напружанасць 349-дзённай абароны. Быў паранены. Тое, аб чым пісаў Леў Талстой у сваіх севастопальскіх апавяданнях, наш герой адчуў уласнай скурай.

Вярнуўся афіцэр дамоў з баявымі ўзнагародамі. На Бацькаўшчыне ён увайў першыя зрухі ў грамадскім жыцці, подых пэўных перамен, хоць яшчэ далёкі ад рэальнага іх ажыццяўлення. Пакуль што толькі першыя прыкметы непадуладнасці смелых і мужных грамадска-палітычнаму ладу. Выспявалі перадумовы паўстання 1863—1864 гадоў. Пранікаўся новымі ідэямі і быў афіцэр. У самым пачатку выступлення народнай пльмі І. Луцкевіч вшчыльніў сабой шэрагі інсургентаў, адважна ішоў з імі ў атаку.

Пад Мінскам паўстанцкі атрад сутыкнуўся з рэгулярнымі царскімі зойскамі. Інфармацыя пра той бой пакула што вельмі сціпная. Паводле ўспамінаў дачкі І. Луцкевіча—Эмілія Іванавічы Шабуні (1887—1974), гэты атрад быў дастаткова мабільны, няўлоўны. Адна з сур'ёзных сутычак, па ўспамінах яе бацькі, адбылася ў лесе, на тым месцы, дзе сёння стаіць чыгуначны вакзал станцыі Мінск. Яшчэ трэба высветліць падрабязнасці той падзеі, а пакуль што задаволімся гэтай інфармацыяй.

Што здарылася далей з І. Луцкевічам, гісторыя маўчыць. Не выключана, што і ён трапіў у царскую няміласць і, магчыма, яго таксама «папраўляла»

прыезджых са сваёй хатняй калекцыяй, рупліва сабранай у апошнія гады. Зрабіла добрае ўражанне наведанне прыгожых мясцін і на паэта. Той напісаў верш «Заўтра Спаса, кажучь людзе». І дата стаіць: 5 жніўня 1868 года.

**Заўтра Спаса, кажучь людзе,
У Тарасевічах кірмаш будзе:
Трэба ехаць, падзвіжца,
У цэркві Богу памаліцца,
Потым шмыгнуць да двара,
Павіншаваць гаспадара.**

**— Паночку Яночку! Дай табе Божа
За год даждаці святога Спаса,
Каб як лес расло ўсякае збожжа,
Дык будуць пірагі і густая каша;
Не купляй мяса, а з свае гавяды,
Здаровай, маладой і тлустай, як лані,**

**Кармі сямейку, гасцей і чэляды,
Дык ужо ж тады будзеш панам на ўсе сані!**

**У бочках, яндоўках і ўсякай пасудзе,
Каб не выбіралась гарэлка, мёд, піва,
Няхай п'юць удоваць добры і злы людзе,
На завісьць непряцелям і ўсім на дзіва.**

**Кінь жыццё бурлацкае, а пашукай жонкі
Маладой прыгожай і любячай цябе,
Каб усе зайздросцілі і глыталі слінкі.**

**Тады будзеш шчасліў, жывучы як у небе.
А за тое, хоць дурное, маё прывітанне
Дай чарку гарэлки, ды палюбі шчыра — то з мяне і стане.**

5 сэрпня 1868 року. Карытна.

Пад перапісаным ад рукі вершам паэт не паставіў свайго прозвішча, лічачы, што гэта экспромтна замалеўка, якая не мае значэння для яго творчай спадчыны. Адзін экзэмпляр В. Дуніна-Марцінкевіч уручыў гаспадару дома К. Вайніловічу, а другі І. Луцкевічу. Верш быў апублікаваны ў 1902 годзе ў «Мінском лістке». Заўважы калекцыянер выпрасіў у К. Вайніловіча лісток верша ў сваю калекцыю, а другі экзэмпляр быў у сям'і Івана Якімавіча Луцкевіча. Здаецца, зараз няма арыгіналаў. Адзін загінуў у часе апошняй вайны пры пажары ў Варшаве, дзе знаходзіўся архіў Р. Зямкевіча.

Які ж далейшы лёс старога Луцкевіча? Пасля крытыкі В. Дуніна-Марцінкевіча ён ажаніўся з «маладой, прыгожай і любячай» Зосіяй Лычкоўскай. Ён стаў часта бываць на Маладзечаншчыне, у вёсцы Ракуцёўшчыне, дзе жыла сям'я Лычкоўскіх. Пайшлі дзеці Іван, Антон, Эмілія, Сцяпан. Іван Якімавіч стаў адным з першых беларускіх чыгуначнікаў. Службовыя абавязкі завялі яго сям'ю ў Лібаўу, Шаўлі. Потым пайшоў у адстаўку і пасяліўся ў Мінску, на беразе Свіслачы, на вуліцы Крашчэнскай, 27 (або Пясчанскай). Пазней гэта вуліца атрымала назву Садовая. Заўважым, што ў 1920—30-х гадах тут стаяў дом Янкі Купалы.

Іван-Балаяслаў Якімавіч Луцкевіч памёр у 1895 годзе і пахаваны на Кальварыйскіх могілках. Застанся яго сям'я. Старэйшы сын Іван (1881—1919) стаў археолагам, збіральнікам першага беларускага нацыянальнага музея ў Вільні, які атрымаў яго імя. Антон Іванавіч Луцкевіч (1884—1946) стаў не толькі палітычным дзеячам, але і выдатным літаратурным крытыкам, аўтарам некалькіх кніг. Дачка Эмілія Іванавічы была замужам за інжынерам Аляксандрам Шабунем, брат якога Антон браў самы актыўны ўдзел у стварэнні беларускай сацыялістычнай грамады. Летам 1911 года Эмілія Шабуня з маленькай дачкой Янінай адпачывала ў Ракуцёўшчыне, дзе тады жыў Максім Багдановіч. Паэт расказаў казкі малой Яніцы.

Далейшы лёс сям'і Шабуняў аказаўся вельмі складаным. У міжваенны час яны былі суседзямі Я. Купалы, сустракаліся, дзяліліся навінамі. Пачалася Вялікая Айчынная вайна. Гарэў горад, гарэў гістарычны музей. Першым, хто кінуўся ратаваць экланаты, быў унук І. Луцкевіча — Эдвард Аляксандравіч Шабуня (1915—1990), —інжынер-будаўнік. Сям'я Шабуняў пад час акупацыі была вывезена ў Нямеччыну. Пасля вайны перабраліся ў ЗША. Там і памерла Эмілія Іванавічы. Жыве цяпер яе дачка Яніна Аляксандраўна, якую Максім Багдановіч насіў на руках і гаварыў ёй усякія забавляяны. А што ж далей, хто яшчэ цікавы з роду старога Луцкевіча? Есць. Дачка Яніны Аляксандраўны Шабуні-Кахановічы — спадарыня Юлія Андрусішына таксама не абдзелена талентам. Яна выдатная рукадзельніца, мастачка-прыкладніца. А яе сын — усім вядомы Данчык, беларускі спявак, песні якога палюбілі і старому і малому. Гэта ўжо прапраўнук Івана Якімавіча Луцкевіча. І які талент!

Я не скажу пра лёс Сцяпана Луцкевіча (1889—1947), выдатнага хірурга, які і Купалу ратаваў у цяжкую мінуту, аказаўшы першую дапамогу. Есць яшчэ адгалінаванні моцнага беларускага дрэва Луцкевічаў, што жыўць у Вільні, Ленінградзе і іншых месцах.

Генадзь КАХАНОЎСКІ.

3 5 ПА 11 ЛІСТАПАДА
6 лістапада, 1920

«ПЕРШАМУ БЕЛАРУСКАМУ — 70 ГОД»

Рэпартаж са святочнага вечара, прысвечанага 70-годдзю тэатра імя Янкі Купалы.

6 лістапада, 21.50
ЛІРА

Мастацка-публіцыстычная праграма прысвечана Тарасу Шаўчэнку. Бяруць удзел пісьменнікі Б. Алейнік, В. Зуёнак, Я. Ісаеў, артыст Э. Гарачы.

7 лістапада, 19.40
РАДАВОД

Запрашаем на вячоркі. «Вясельны абрад». Выступаюць фальклорны ансамблі вёсак Крамна, Мікіцкі, Бездзеж Драгічынскага раёна.

8 лістапада, 15.30
ПЕСНЮ ВОЗЬМЕМ З САБОЮ?

Музычна-публіцыстычная праграма.

8 лістапада, 19.40
ТВОРЧЫЯ ПАРТРЭТЫ

Народная артыстка СССР С. Станюта.

9 лістапада, 17.50
ДЗВІНА

Літаратурна-мастацкі часопіс. Першы сюжэт прысвечаны памяці У. Караткевіча. Віцебскае аддзяленне Саюза мастакоў БССР папоўнілася вялікім атрадам моладзі. Гэтай падзеі прысвечана старонка часопіса.

Гледачы пачуюць песні А. Гарбаўскага. Апошні сюжэт прысвечаны творчасці артысткі Любові Цімохавай.

9 лістапада, 19.20
«АДРАДЖЭННЕ»

Культурна-асветніцкая праграма. Гаворка пойдзе пра У. Караткевіча, яго ўклад у абуджэнне самасвядомасці беларусаў. Сюжэты, знятыя ў Гальшанах, стануць тэмай разваг пра стан рэстаўрацыі помнікаў архітэктуры.

Наступная старонка прысвечана слаўтаму мастаку, нашаму земляку М. Шагалу.

Завершыць праграму гутарка са старшынёй Віцебскай рады ТБМ пісьменнікаў У. Папковічам.

Вядучы — мастацтвазнаўца В. Ракіці.

9 лістапада, 21.40
У ТЭАТРАХ РЭСПУБЛІКІ.

П. Вайс. «Ганенне і забойства Жана-Поля Марата».

Спектакль Рэспубліканскага тэатра юнага гледача імя 50-годдзя ЛКСМБ.

У «КНИГАРНІ ПІСЬМЕННІКА»

М. АУРАМЧЫК. Анета. Выбраныя вершы, паэмы, успаміны. Прадмова Р. Барадуліна. Мн., «Мастацкая літаратура», 1990. — 2 р. 10 к.

Т. ГУЛІНА. Езуіты ў Беларусі. Мн., «Беларусь», 1990. — 1 р. 80 к.
ДАЛЯГЛЯДЫ, 1990. Укладанне А. Гардзіцкага. Мн., «Мастацкая літаратура», 1990. — 1 р. 70 к.

Л. ГЕНІЮШ. Белы сон. Вершы і паэмы. Укладанне і прадмова Б. Сачанкі. Мн., «Мастацкая літаратура», 1990. — 2 р.

В. ЖУКОВІЧ. Разняволенне. Лірыка. Публіцыстыка. Гумар. Мн., «Мастацкая літаратура», 1990. — 80 к.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОУ [нам. галоўнага рэдактара], Уладзімір ГІЛЕП, Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алякс ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАУ.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ, Італія ТАРАС — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел інфармацыі: Алякс МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА, Уладзімір ЯГОУДЗІК — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культурасветрабачы: Вячаслаў ЛАПЦІК — 33-24-62; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАУ — 33-44-04; фотанарэспандэнт: Уладзімір КРУН — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і савета Саюза пісатэляў БССР. Мінск. На беларускамоўным мове.

Літаратура і Мастацтва

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарна-выдавецтва ЦК КП Беларусі.
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Індэкс 63856 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12